

ISSN: 2181-4147

Scientific Journal

Scholar

Volume 1, Issue 18

2023/18

July

TOGETHER WE REACH THE GOAL

ISSN 2181-4147
VOLUME 1, ISSUE 18
JULY 2023

<https://researchedu.org/index.php/openscholar>

“SCHOLAR” SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 1, ISSUE 18, JULY, 2023

EDITORIAL BOARD

G. Kholmurodova

Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

A. Madaliev

Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University

G. Sotiboldieva

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Rashidova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University

D. Darmonov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

X. Abduxakimova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Ruzmetov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan

M. Yusupova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

M. Kambarov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University

S. Sadaddinova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of Information Technologies

M. Fayzullaev

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University

Z. Muminova

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

B. Kuldashov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

Kh. Askarov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute

S. Nazarova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University

O. Rahmonov

Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute

G. Tangirova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

Z. Koryogdiev

Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University

S. Ubaydullaev

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology

R. Yuldasheva

Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

M. Yuldashova

Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University

Editorial Secretary: J. Eshonkulov

**XALQARO-HUQUQIY STANDARTLAR VA O‘ZBEKISTON
KONSTITUTSIYAVIY ISLOHOTLARIDA NOGIRONLIGI BO‘LGAN
SHAXSLARNING HUQUQLARI**

Ravshan Xakimov,

O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi

Davlat va huquq instituti katta ilmiy xodimi

e-mail: ravshan-khakimov1961@mail.ru

Sardor Djalilov,

O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi

Davlat va huquq instituti doktoranti

e-mail: bozorovsardor9807@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari tushunchasi, mazun-mohiyati, ularning xalqaro va milliy qonunchilikda yoritib berilganligi hamda ta‘minlash mexanizmlari, shuningdek hozirgi kunda nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlarini qay darajada amalda himoya qilinayotganligini ko‘rsatib beruvchi asoslar keltirilgan. Shu bilan birga, aynan nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlarini ta‘minlash orqali inson huquqlarini rivojlantirib borish mexanizmlarining qonuniy asoslari ko‘rsatib o‘tilgan. Maqolada nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta‘minlashning o‘ziga xos jihatlari haqidagi fikrlar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: *nogironligi bo‘lgan shaxs, nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari, jismoniy, aqliy, ruhiy yoki hissiy nogironligi bo‘lgan shaxslar, ijtimoiy himoya, tibbiy-ijtimoiy xizmatlar.*

ПРАВА ИНВАЛИДОВ В МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫХ НОРМАХ И КОНСТИТУЦИОННЫХ РЕФОРМ УЗБЕКИСТАНА

Равшан Хакимов,

Старший научный сотрудник
Института государства и права
Академии наук Республики Узбекистан

Сардор Джалилов,

докторант
Института государства и права
Академии наук Республики Узбекистан
e-mail: bozorovsardor9807@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлены понятие, сущность прав лиц с инвалидностью, их охват в международном и национальном законодательстве, механизмы их обеспечения, а также основания, которые показывают, насколько в настоящее время защищены права лиц с инвалидностью. на практике. При этом показана правовая основа механизмов развития прав человека путем обеспечения прав лиц с инвалидностью. В статье представлены взгляды на особенности обеспечения прав, свобод и законных интересов лиц с инвалидностью.

Ключевые слова: *лица с ограниченными возможностями, права лиц с ограниченными возможностями, лица с физическими, умственными, умственными или эмоциональными отклонениями, социальная защита, медицинские и социальные услуги.*

RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES IN INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS AND CONSTITUTIONAL REFORMS OF UZBEKISTAN

Ravshan Khakimov,

Senior researcher of the

State and Law Institute of the

Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan

e-mail: ravshan-khakimov1961@mail.ru

Sardor Djalilov,

PhD student of the Institute of State and Law of the

Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan

e-mail: bozorovsardor9807@gmail.com

ABSTRACT

This article presents the concept, essence of the rights of persons with disabilities, their coverage in international and national legislation, as well as the mechanisms for ensuring them, as well as the grounds that show the extent to which the rights of persons with disabilities are currently protected in practice. At the same time, the legal basis of the mechanisms for the development of human rights by ensuring the rights of persons with disabilities has been shown. The article presents the views on the specific aspects of ensuring the rights, freedoms and legal interests of persons with disabilities.

Key words: *persons with disabilities, rights of persons with disabilities, persons with physical, mental, mental or emotional disabilities, social protection, medical and social services.*

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

Hozirgi zomonda nogironligi bo'lgan shaxslarning hayoti to'g'risida insoniyat nimaga ega? Savol qiyin, ammo shu bilan birga, turmush darajasi boy yoki kambag'al bo'lishidan qat'i nazar, barcha mamlakatlar uchun juda dolzarbdir.

Noaniqlik zamonaviy yuridik fanlarda ham mavjud bo'lib, u yerda "nogiron" tushunchasining umumiy qabul qilingan ta'rifi hali mavjud emas, bu borada xalqaro tashkilotlar (BMT, XMT, JSST va boshqa) va olimlarning nuqtai nazari xilma-xil va g'ayrioddiy, xuddi shu narsa xalqaro va milliy huquq normalariga ham tegishli. Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, nogironligi bo'lgan shaxslarning muammolari nafaqat har bir davlat va umuman insoniyat uchun, balki xalqaro huquq hamda milliy huquqda ham ahamiyatga ega. Ya'ni, so'nggi o'n-yillikning ilmiy izlanishlar va qabul qilingan xalqaro-huquqiy hujjatlari ma'lum bir birlikka moyilligini ko'rsatadi, ammo shu bilan birga BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risida"[1]gi Konvensiyasi (bundan buyon matnda "Konvensiya"deb yuritiladi) *i) qismida* Preambula "Nogironligi bo'lgan shaxslarning xilma – xilligini" tan oladi deb ko'rsatilgan.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining (bundan - buyon matnda BMT deb yuritiladi) Bosh Assambleyasi "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi deklaratsiya" [2] 1- bandida nogironligi bo'lgan shaxs deb tan olish to'g'risida "...tug'ma yoki yo'qligi sababli yohud uning jismoniy yoki aqliy qobiliyatlari normal shaxsiy va/yoki ijtimoiy hayot ehtiyojlarini mustaqil ravishda to'liq yoki qisman ta'minlay olmaydigan har qanday shaxs" deb ko'rsatilgan.

Xalqaro mehnat tashkilotining 159-sonli Konvensiyasi 1–moddasida "nogironligi bo'lgan shaxs" tushunchasini "...to'g'ri ish topish, saqlab qolish va lavozimga ko'tarilish imkoniyati, jismoniy yoki ruhiy nuqson tufayli sezilarli darajada cheklangan shaxs"[3] deb ta'riflaydi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (bundan buyon matnda JSST deb yuritiladi) 2001-yil 22-mayda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini ta'minlash maqsadida Jahon sog'liqni saqlash Assambleyasida, nogironlikning ijtimoiy jihatlarini hisobga oladigan, ammo nogironlikni faqat "tibbiy" deb hisoblamaydigan "faoliyat, hayot faoliyati va sog'liqni saqlashni cheklashning xalqaro tasnifi"ning yangi tahririni tasdiqladi. JSST ikkita asosiy tushunchani aniqlaydi, buzilish: aqliy, fiziologik yoki tana tuzilishi yoki funksiyalarining har qanday yo'qolishi yoki

g'ayritabiiy ishlashi, masalan, falaj yoki ko'rlik. Nogironlik faoliyatni shu tarzda yoki inson uchun normal deb hisoblangan doirada amalga oshirish qobiliyatining har qanday cheklanishi yoki yo'qligi (buzilish bilan bog'liq)[4].

Konvensiyaning e) paragrafida aytilishicha, "nogironlik rivojlanayotgan tushunchadir" va "sog'lig'i buzilgan odamlar va munosabat va atrof-muhit to'siqlari o'rtasida yuzaga keladigan va ularning boshqalar bilan bir qatorda jamiyatda to'liq va samarali ishtirok etishiga to'sqinlik qiladigan o'zaro ta'sir natijasidir". Bundan tashqari, 1-moddaning 2-qismi nogironligi bo'lgan shaxslarga tegishli va unda "...turli xil to'siqlar bilan o'zaro aloqada bo'lganda, ularning boshqalar bilan bir qatorda jamiyatda to'liq va samarali ishtirok etishiga xalaqit beradigan jismoniy, aqliy, intellektual yoki hissiy nogironligi bo'lgan shaxslar"[5] deyilgan.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION)

O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi qonunining 3-moddasida "...doimiy jismoniy, aqliy, hissiy (hissiy) yoki ruhiy nogironligi bo'lgan, ijtimoiy yordam va himoyaga muhtoj bo'lgan, jamiyatning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy hayotida boshqalar bilan bir qatorda to'liq va samarali ishtirok etish uchun shart-sharoitlar yaratiladigan shaxslar"[6] deb ko'rsatilgan.

Zamonaviy dunyoda JSST hisob-kitoblariga ko'ra, bir milliarddan ortiq odam, ya'ni dunyo aholisining taxminan 15 foizi ma'lum bir nogironlik shakliga ega va atigi 5 foizida ushbu nogironlik shakllari tug'ma hisoblanadi[7]. Birlashgan Millatlar Tashkilotining taraqqiyot dasturi (BMT TD) ma'lumotlariga ko'ra, nogironligi bo'lgan shaxslarning 80 foizi rivojlanayotgan mamlakatlarda yashaydi[8]. Jahon bankining fikricha, dunyodagi eng kambag'al odamlarning 20 foizi nogironlardir[9].

Nogironligi bo'lgan shaxslar dunyodagi eng katta ozchilik hisoblanadi, ammo boshqa ozchilik guruhlaridan farqli o'laroq, bu guruh har doim ochiq a'zolikka ega: har birimiz baxtsiz hodisa, kasallik yoki qarish natijasida istalgan vaqtda ushbu guruhga a'zo bo'lishimiz mumkin.

Shunday qilib, nogironlik inson hayotining bir qismidir. Aksariyat hollarda nogironlik ijtimoiy, iqtisodiy yoki siyosiy omillar, baxtsiz hodisa yoki qurolli

to‘qnashuvlar natijasidir. Hozirgi kunda sog‘liqning buzilishiga olib keladigan ko‘plab omillar mavjud, xususan, ifloslanish, OIV/OITS va giyohvandlik. Nogironlik ham rivojlanish masalasidir, chunki u qashshoqlik bilan ikki baravar bog‘liq: nogironlik qashshoqlik xavfini oshirishi mumkin, qashshoqlik esa nogironlik xavfini oshirishi mumkin. Nogironlikning 50% gacha oldini olish mumkin va ular qashshoqlik bilan bevosita bog‘liqdir.

Hozirgi zamon nogironligi bo‘lgan shaxslar muammolarini e‘tiborga olgan holda BMT Bosh Assambleyasining 2015-yilda qabul qilingan Yakuniy hujjati 17 ta global maqsad va 169 ta tegishli vazifadan iborat. BMTning dunyomizni o‘zgartirish: 2030-yilgacha “Barqaror rivojlanish kun tartibi” nomli yakuniy hujjatida 2015-yilda BMTning Azanna muammosining o‘ziga xosligini hisobga olgan holda, nogironligi bo‘lgan shaxslarga ularning hayotiy faoliyati uchun dunyo hamjamiyatining jiddiy niyatlari to‘g‘risida bevosita taalluqli 7 ta maqsad kiritilgan.

Shunday qilib, biz nogironligi bo‘lgan shaxslar muammosi zamonaviy xalqaro huquqning umume‘tirof etilgan me‘yorlari va tamoyillariga muvofiq har bir davlatdan qabul qilingan xalqaro majburiyatlarni bajarishni talab qiladigan katta ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy muammo ekanligini ko‘ramiz.

O‘zbekiston ham bundan mustasno emas, bu yerda 36 million aholidan, 780 mingdan ortig‘i nogiron kishilardan iborat. Ulardan I guruh nogironlari 8,5 %, II guruh nogironlari 71% va III guruh nogironlari 20,5% ni tashkil qiladi. Nogironligi bo‘lgan shaxslar orasida 16 yoshgacha bo‘lgan bolalar 97000 kishini tashkil qiladi.

2017-yildan beri respublikada, yolg‘iz keksalar va nogironligi bo‘lgan shaxslarga moddiy yordam ko‘rsatish, shuningdek, “Mehribonlik”, “Muruvvat” va “Saxovat” uylari xayriya yordami ko‘rsatishning umumiy tizimi mavjud.

2018-yildan boshlab davlat va mustaqil ommaviy axborot vositalari yangiliklar, teleko‘rsatuvlar va videofilmlarni subtitrlar yoki surdotarjimon bilan kuzatib borishni tashkil etishlari, gazeta va jurnallar tahririyatlari esa maxsus o‘tkir shriftda chop etilgan alohida versiyasini chiqarishi shart qilib qo‘yildi.

2018-yil 1-martdan boshlab nogironligi bo'lgan shaxslar uchun moslashtirilmagan shahar yo'lovchi transport vositalarini sotib olish taqiqlandi. Bundan tashqari, tegishli idoralarga nogironligi bo'lgan shaxslarni yengil avtomobillarni haydashga o'rgatish, shuningdek nogironligi bo'lgan shaxslarni maxsus boshqaruv vositalari (qo'lda debriyaj, yoqilg'i ta'minoti va boshqalar) bilan boshqarish uchun moslashtirilgan avtomobillar ishlab chiqarishni tashkil etish tavsiya etildi.

2018-yil 1-iyundan boshlab nogironligi bo'lgan shaxslarning yagona elektron reyestri joriy etildi, unda ular to'g'risidagi kompleks ma'lumotlar, belgilangan miqdorlar va naqd to'lovlar turlari, reabilitatsiya texnik vositalari, protez-ortopedik mahsulotlar va dori vositalari, ko'rsatilgan ijtimoiy xizmatlar va imtiyozlar berilgan. Yangi formatdagi reyestr, shuningdek, ushbu sohadagi ishlarning holati to'g'risida tezkor ma'lumot olish, davlat organlari o'rtasida ma'lumot almashish, budget mablag'larining noto'g'ri sarflanishi va suiiste'mol qilish holatlarining oldini olish imkonini beradi.

2018-yilda nogironligi bo'lgan va uy-joy sharoitlarini yaxshilashga muhtoj onalarga arzon uy-joylarni taqdim etish, dastlabki to'lovni davlat tomonidan moliyalashtirish va imtiyozli shartlarda ipoteka krediti berish tartibi joriy etildi. Shu yilda Sog'liqni saqlash vazirligi huzurida nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi tashkil etildi.

2018/2019 o'quv-yilidan boshlab abituriyentlarni oliy ta'lim muassasalariga qabul qilishning yangi tartibi amal qilmoqda. Unga muvofiq Oliy ta'lim muassasalariga abituriyentlarni qabul qilishning umumiy soniga nisbatan nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qo'shimcha ikki foizli davlat granti kvotalarining (keyingi o'rinlarda qo'shimcha kvota deb ataladi) oliy ta'lim muassasalari kesimidagi taqsimoti tizimida oliy ta'lim muassasalari bo'lgan vazirlik va idoralar tomonidan shakllantirilib, har yili O'zbekiston Respublikasi Prezidentining oliy ta'lim muassasalariga o'qishga qabul qilish to'g'risidagi tegishli qarori qabul qilinganidan so'ng ikki hafta muddatda Davlat oliy ta'lim muassasalariga o'qishga qabul qilish

jarayonlarini muvofiqlashtirish bo'yicha davlat komissiyasiga (keyingi o'rinlarda Davlat komissiyasi deb ataladi) taqdim etiladi.

2021-yilda O'zbekiston Respublikasi tibbiy-ijtimoiy xizmatlarni rivojlantirish agentligi va Nogironligi bo'lgan shaxslar ishlari bo'yicha idoralararo kengash tashkil etildi.

O'zbekistonda nogironligi bo'lgan shaxslarning ishlari holatini qonunchilik darajasida yaxshilash maqsadida "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi qonun va "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyani ratifikatsiya qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni asosida Konvensiya ratifikatsiya[10] qilindi. Nogironligi bo'lgan shaxslarning so'rovlariga javoblar O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi to'g'risida"gi farmoni va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda aks ettirildi.

2022-yildan boshlab, respublikada nogironligi bo'lgan 500 nafargacha bo'lgan yoshlarga kasbga o'qitish va tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish uchun bazaviy hisoblash miqdorining 50 baravarigacha miqdorda har yili subsidiyalar ajratish tizimi joriy etildi.

Hozirgi vaqtda respublikaning 300 ta maktabida nogiron bolalarni o'qitish uchun mo'ljallangan inklyuziv ta'limni rivojlantirish dasturlari joriy etildi. Shuningdek, oliy o'quv yurtlarida nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari bo'yicha maxsus kurslar o'qitilmoqda, shu bilan birga ilmiy tadqiqotlar ham olib borilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining 1992-yilgi Konstitutsiyasida ilgari "nogironligi bo'lgan shaxs" atamasi ishlatilmagan. 2023-yil 30-apreldagi referendumga tayyorgarlik jarayonida O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasiga 57, 70 va 115-moddalariga birinchi marta "nogironligi bo'lgan shaxs" atamasi kiritildi.

Xususan, 57-moddaning birinchi qismida "mehnatga layoqatsiz va yolg'iz keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar hamda aholining ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand boshqa toifalarining huquqlari davlat himoyasidadir", uchinchi qismida "davlat

nogironligi bo'lgan shaxslarning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalar ob'ektlari va xizmatlaridan to'laqonli foydalanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi, ularning ishga joylashishiga, ta'lim olishiga ko'maklashadi, ularga zarur bo'lgan axborotni to'sqinliksiz olish imkoniyatini ta'minlaydi" deb belgilanganligini alohida ta'kidlash joiz.

Bundan tashqari, 70-moddada "O'zbekiston Respublikasida kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, olimlarning jamiyatlari, xotin-qizlar tashkilotlari, faxriylar, yoshlar va nogironligi bo'lgan shaxslar tashkilotlari, ijodiy uyushmalar, ommaviy harakatlar hamda fuqarolarning boshqa birlashmalari jamoat birlashmalari sifatida e'tirof etiladi" deb ko'rsatilgan.

Shuningdek, 115-moddasining 3-bandida "aholini, shu jumladan nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish tizimining samarali faoliyat ko'rsatishini ta'minlaydi" deb O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining vakolati kengaytirilganligining guvohi bo'lishimiz mumkin.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONSLUSION)

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, yangilanayotgan konstitutsiyaning nogironligi bo'lgan shaxslar masalalari bo'yicha asosiy xususiyatlarini quyidagilarda ko'rishimiz mumkin:

birinchidan, ilk marotaba davlatimizning asosiy qonunida nogironligi bo'lgan shaxs atamasi ko'rsatilgan - konstitutsiyaning qonun oldida tenglik prinsipi doriyasida barcha, xattoki nogironligi bo'lgan shaxslar boshqa shaxslar qatorida teng ekanligini ko'rsatadi;

ikkinchidan yangilananayotgan konstitutsiyada ko'rsatilayotgan moddalar (57,75 va 115)dagi o'zgarishlar to'liq xalqaro standartlarga javob beradi - mazkur o'zgarishlar xalqaro-huquqiy umume'tirof etilgan va O'zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan hujjatlar asosida ishlab chiqilgan;

uchinchidan, belgilangan moddalar asosida nogironligi bo'lgan shaxslarni ko'llab-quvvatlashning samarali tizimini shakllantirish, ularning hayot sifati va darajasini oshirishga qaratilgan va buning uchun xizmat qiladi desak mubolag'a bo'lmaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. BMT BA Res.№61/106, 13.12.2006-y. (O‘zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan 07.06.2021-y).
2. BMT BA Res.№3447 (XXX), 09.12.1975-y.
3. Nogironligi bo‘lgan shaxslarni professional reabilitatsiya va ish bilan band qilish haqidagi Konvensiya, 20.06.1985-y.
4. www.un.org/esa/socdev/enable/dis50y10.htm
5. BMT BA Res.№61/106, 13.12.2006-y. (O‘zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan 07.06.2021-y).
6. O‘zbekiston Respublikasi qonuni “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”, kuchga kirgan sanasi 16.01.2021-y.
7. www.who.int/mediacentre/factsheets/fs352/en/index.html
8. www.un.org/disabilities/documents/reports/e-cn5-2008-6.doc
9. www.who.int/disabilities/world_report/2011/report/en
10. BMT BA Res. №61/106, 13.12.2006-y. (O‘zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan 07.06.2021-y).

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHISINING PEDAGOGIK MAHORATI

Axmedova Dildora Boboqulovna

Sho‘rchi tumani 8-sonli maktabning Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 4-bosqich 5-BT-S-20 guruhi talabasi
E-mail.daxmedova634@gmail.com

Daminova Nargiza Nurbobo qizi

Sariosiyo tumani 69-sonli maktabning Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 4-bosqich 5-BT-S-20 guruhi talabasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining mahorati va uning mohiyati hamda pedagogik faoliyati haqida so‘z boradi.*

***Kalit so‘zlar:** Boshlang‘ich ta‘lim, boshlang‘ich sinf, o‘qituvchi, o‘quvchi, mahorat, mohiyat, komponent, pedagogik faoliyat.*

Kirish. Hozirgi zamon pedagogika va psixologiyasida “pedagogik mahurat” tushunchasiga turlicha ta‘rif berilgan. “Pedagogik ensiklopediya”da shunday deyiladi: “O‘z kasbining mohir ustasi bo‘lgan, yuksak darajada madaniyatli, o‘z fanini chuqur biladigan, yondash fanlar sohalarini yaxshi tahlil qila oladigan, tarbiyalash va o‘qitish uslubiyatini mukammal egalagan mutaxassis”.

Pedagogik mahorat tizimi quyidagi komponentlardan iborat:

1. Pedagogik insonparvarlik talablariga bo‘ysunishi.
2. Kasbga oid bilimlarni boshqa fanlar bilan aloqadorlikda mukammal bilish.
3. Pedagogik qobiliyatiga ega bo‘lishi.
4. Pedagogik texnika sirlarini puxta egallash

O'qituvchi yosh avlod qalbi kamolotining me'mori, yoshlarga ta'lim tarbiya beruvchi insondir. Bugungi kunda yosh avlodlarimiz bo'lgan o'quvchilarni g'oyaviy-siyosiy chiniatirib, tabiat, jamiyat, hayotni sevib ardoqlaydigan va foydasiga tegadigan qilib tayyorlashda ko'maklashadi. Ularni mehnatga urgatadi. Shuning uchun o'qituvchi o'z ishining mohir ustasi bo'lishini, o'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatib, ularning qiziqishi, qobiliyati, iste'dodi, e'tiqodi, dunyoqarashi va amaliy ko'nikmalarini har tomonlama rivojlantirish yo'llarini izlab topadigan kasb egalari bo'lishini talab etiladi. Shuning uchun o'qituvchilarimizning kasbiy mahoratini, ko'nikma va malakalarini oshirib borish, zarur shart-sharoitlar yaratish, g'amxo'rlik qilish, doimo moddiy va ilmiy yordam ko'rsatish kerak.

Tahlil va Natijalar. Shunga asosan "Pedagogik mahorat" fani-mahoratli o'qituvchilarni tayyorlashga xizmat qiladi, o'qituvchilar va Tarbiyachilarning kasbiy faoliyati sirlarini, mohirligini o'rgatib boruvchi fan bo'lib, xozirgi kunda pedagogik mahoratning mohiyat mazmunini, kasbiy faoliyatning rivojlantirish yo'llarini o'rganadi. Pedagogik mahorat o'qituvchilar va Tarbiyachilarga pedagogik ijodkorlik, pedagogik texnika, ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro hamkorligi, muloqot olib borish taktikasi, nutq madaniyati, tafakkuri, Tarbiyachining ma'naviy-marifiy va tarbiyaviy ishlarini tashkil etish va amalga oshirish, bu jarayonda xulq-atvorni va hissiyotini jilovlay olish xususiyatlarini o'rgatadi va pedagogik faoliyat tug'risida ma'lumot beradi.

Pedagogik faoliyat- yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun jamiyat oldida, davlat oldida javob beradigan, ta'lim-tarbiya berishda maxsus tayyorlangan o'qituvchilar mehnat faoliyatidir. Pedagogik jarayonning mohiyatini anglamagan, bolaga nisbatan chuqur hurmatda bo'lmagan o'qituvchi ta'lim-tarbiya samaradorligiga erishmaydi. Pedagogik jarayonining vazifasi - bilim berish, tarbiyalash, rivojlantirish bo'lib, o'qituvchining faoliyat mezonini belgilab beradi.

Pedagogik mahorat- o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy fazilatlarini belgilovchi xususiyat bo'lib, o'qituvchilarning ta'lim-tarbiyaviy faoliyatida yuqori darajaga

erishishini, kasbiy mahoratini doimiy takomillashtirib borish imkoniyatini ta'minlovchi faoliyatdir.

O'qituvchining pedagogik mahorati pedagogika oliy ta'lim muassasalarida shakllanib boradi. Yosh o'qituvchilarga pedagogik mahoratini oshirish maqsadida quyidagi bir qancha shartlar quyilgan:

1. Mustaqil o'qib - o'rganish.
2. Tajribali ustoz o'qituvchilar faoliyatini o'rganish.
3. O'qituvchi xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish kurslari va institutlarda kasbiy malaka va ko'nikmasini oshirib borish.
4. Doimiy ravishda ilmiy anjumanlarda faol ishtirok etish.
5. Respublika hamda rivojlangan xorijiy davlatlarning yetakchi ta'lim muassasalarida o'z tajribalarini oshirish, kasbi bo'yicha eng so'nggi bilimlarni egallashi kerak.

Pedagogik mahoratni egallashda guruhli va ommaviy tadbirlarda ishtirok etish ijobiy natija beradi. O'qituvchi "sog'lom avlod uchun" kurashchi, bor bilim ko'nikma va tajribasini ishiga bag'ishlagan, o'z qadrini, o'z hurmati, o'z obrusini saqlaydigan inson. A. S. Makarenkoning fikricha, "jamoada 40 ta qobiliyatsiz o'qituvchi o'rniga 4 ta qobiliyatli tarbiyachi-o'qituvchi bo'lgani ma'qul".

Xulosa. Demak, o'qituvchilar – ta'lim muassasasidagi ta'lim va tarbiya jarayonining asosiy tashkilotchilaridir. Bu jarayonda albatta pedagogik mahorati yuqori darajada bo'lishi kerak. Ya'ni bu jarayonda birgina boshlang'ich sinf o'qituvchisini misol qilib olsak u bir vaqtning o'zida 25-30 ta o'quvchi bilan ishlaydi. Har bir o'quvchi bilan alohida ishlaydi. Bunda aktriyor yoki aktrisalilik qilishiga ham tug'ri keladi. Bunda ayniqsa boshlang'ich sinf o'qituvchilari huddi o'zlarini bolalardek beg'ubor tutib o'quvchi qalbidan joy oladi. O'z kasbini sevgan, o'quvchilariga bo'lgan muhabbati ularni o'z bolasidek yaxshi ko'rishi kerak bo'ladi. Pedagogik mahorati yuqori bo'lgan o'qituvchilarning dars samaradorligi yuqori bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Xoliqov “Pedagogik mahorat”.Toshkent “IQTISOD -MOLIYA” 2011
2. O‘zbekiston Respublikasining“ Ta’lim to‘g‘risidagi” qonuni.// Barkamol avlod -O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori -T. Sharq, 1997
3. S.T.Turg‘unov, L.A.Maqsudova, H.M.Tojiboyeva, G.M.Nazirova, M.A.Umaraliyeva ,, Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish, sifat va samaradorligini oshirish texnologiyalari “ Toshkent-2014
4. O‘G‘Li , A .M .A.,& Ibodullayevna, S. B. (2020). “youth investment-2020” innovative approach and modern trends in the development of science and education. Science and Education, 1(1), 508-511.
5. Ibodullayevna, S. B. (2020). Kompyuter lingvistikasini kashf etilishidagi matematik modellar ko‘rinishi. Science and Education, 1(1), 167-172.
6. Sodiqova, B. I., Bobojonov, D. J. O. G. L., & Abdumalikov, F. B. O. G. L. (2021). Til va nutqiy faoliyat o‘rtasidagi munosabatlar. Science and Education, 2(12), 641-645.
7. Sodiqova, B. I., Bobojonov, D. J. O. G. L., & Jo‘Rayeva, S. B. (2021). Tilshunoslikda til va nutq dialektikasi. Science and Education, 2(12), 634-640.

TARBIYA JARAYONINING QONUNIYATLARI VA TAMOYILLARI

Axmedova Dildora Boboqulovna

Shoʻrchi tumani 8-sonli maktabning Boshlangʻich sinf oʻqituvchisi
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Pedagogika fakulteti
Boshlangʻich taʼlim yoʻnalishi 4-bosqich 5-BT-S-20 guruhi talabasi
E-mail.daxmedova634@gmail.com

Sodiqova Baxtigul Ibodullayevna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti oʻqituvchisi, doktorant

Davlatova Shaxnoza Muhammadiyevna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti oʻqituvchisi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada tarbiya va tarbiya jarayonining mazmuni, tarbiya qonuniyatlari va tamoyillari haqida soʻz boradi.*

Shuningdek, maqolada, shaxs ongini shakllantirish metodlari yaʼni, hikoya, tushuntirish, etik suhbat, namuna, oʻz-oʻzini tarbiyalash va oʻz oʻzini tahlil qilish haqida batafsil yoritib berilgan.

***Kalit soʻzlar:** tarbiya, tamoyil, xususiyat, tarbiya qonuniyatlari, tarbiya turlari, tarbiya metodlari, ishontirish, hikoya, tushuntirish, maʼruza, etik suhbat, namuna, oʻz-oʻzini tarbiyalash, oʻz-oʻzini tahlil qilish.*

“Tarbiya biz uchun yo hayot-yo mamot, yo najot-yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir “

*Fikr agar yaxshi, tarbiyat topsa,
Xanjar, olmosdan boʻlur oʻtkur.
Fikrning oyinasi olursa zang,
Ruhi ravshan zamir oʻlur benur.*

Abdulla Avloniy fikr tarbiyasi “Turkiy guliston yoxud axloq” asaridan.

Kirish. Tarbiya - shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayon bo'lib, pedagogikaning asosiy tushunchalaridan biri. Tarbiya tor ma'noda - pedagogik jarayonda ta'lim maqsadini amalga oshirish uchun pedagog va tarbiyalanuvchilarning maxsus tashkil etilgan faoliyati. Bu holatda pedagoglarning tarbiyaviy faoliyati - tarbiyaviy ish deyiladi. Keng ma'noda tarbiya - shaxsga jamiyatning ta'siri etishi ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi. Bunda tarbiya ijtimoiylashtirish bilan uyg'unlashadi.

Tahlil va natijalar. Tarbiya jarayoning o'ziga xos **xususiyatlari** - maqsadga yo'naltirilganligi, ko'p qirrali jarayon, uzoq muddat davom etishi, uzluksizligi, yaxlitligi, variativligi, natijalarning oldindan aniqlanmasligi, lekin kafolatlanishi zarurligi, ikki tomonlamalik.

Tarbiya qonuniyatlari - ijtimoiy hodisa sifatida tarbiyaning xususiyatlari hamda shaxsning rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan barqaror aloqalar yig'indisidir.

Tarbiya tamoyillari - tarbiyaviy ishning yo'nalishiga, mazmuniga, metodlari va tashkil etilishiga, tarbiya jarayonidagi ishtirokchilar orasidagi munosabatlarga qo'yiladigan asosiy talablar ifodalanadigan qoidalar.

Tarbiya turlari - aqliy, mehnat, jismoniy tarbiya. Tarbiya va tarbiyalanuvchilar orasidagi munosabatlar uslubiga ko'ra - avtoritar, demokratik, liberal, erkin tarbiya; turli falsafiy kontsepsiyalar bilan bog'liqlikda- pragmatik, aksiologik, jamoaviy, indivudial tarbiya.

Tarbiya metodlari - tarbiya maqsadiga erishishning yo'li, ya'ni tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullari yig'indisidir. Zamonaviy pedagogikada metodlar o'ziga xos xarakteriga ko'ra - ishontirish, mashq, rag'batlantirish va tanbeh berish ga bo'linadi.

Hozirgi vaqtda o'zida yagona maqsad, mazmun va tartiblilikni aks ettiruvchi obyektiv tarbiya metodlari *uch guruhga* bo'linadi:

6. Shaxs ongini shakllantiruvchi
7. Faoliyatni tashkil etish va xulq atvor tajtajribalarini shakllantirish
8. Xulq-atvorni va faoliyatni rag'batlantirish metodlari.

Metodlar. Shaxs ongini shakllantirish metodlari- o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy sifatlar, e'tiqod hamda dunyoqarashni shakllantirish maqsadida ularning ongi, his-tuyg'usi va irodasiga ta'sir ko'rsatish usullari hisoblanadi. Quyidagilar kiradi; hikoya, tushuntirish, izohlash, ma'ruza, etik suhbat, nasihat, o'git, ko'rsatma, munozara, namuna.

Hikoya. O'quvchilar odatda hayot bilan bog'liq bo'lgan hikoyalarni eshitishni hush ko'rishadi. Shuning uchun ularga axloq me'yorlari, xalq o'tmishi, tarix, qahramonlar hayoti va jasorati haqida so'zlab berish mumkin. Hikoya ham, suhbat ham o'quvchilarning yoshiga mos bo'lishi, ularning tilida tushinishi oson bo'lgan adabiy so'zlardan foydalanish kerak.

Suhbat-o'quvchi shaxsini ma'naviy-axloqiy shakllantirishda o'qituvchining jonli so'zi. Eng ta'sir etuvchi metod. Bunda mavzu zo'r tanlanishi kerak.

Tushuntirish-ijtimoiy ongni shakllantirishda eng ko'p ishlatiladi. Vazifasi o'quvchilarni yuksak madaniyatli, milliy g'urur tuyg'usi bilan tarbiyalash.

Namuna. O'quvchilar o'zlariga yaqin kishilarning xulq-atvoriga taqlid qiladilar, bunda ham yahshi ham yomon odatlarni olishi mumkin. Avvalambor o'qituvchining shaxsan o'zi namuna bo'lishi kerak, ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'qituvchining o'zini tutishi, so'zlari, odatlari qiziq. Ota-ona ham namuna bo'lishi kerak.

O'z -o'zini tarbiyalash metodlari- o'z ustida ongli, tartibli ishlashga ehtiyoj paydo bo'lgandagina tarbiya jarayoni samaralidir.

O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish- o'z shaxsi, xatti-xarakati, xulq-atvorini tahlil qilish ya'ni, ijobiylikni ko'paytirish va salbiy odatlarni bartaraf qilish. Bunda o'quvchi yurish-turish, intizomi, ijobiy va salbiy hatti harakatlarini har doim kundalikka yozib boradi.

Xulosa. Demak, tarbiyada irsiy va biologik omillarga ham bog'liq. Xulosa qilib aytganda, faqat bir kishi uchun emas butun insoniyat uchun tarbiya muhimdir. Zero olma tagiga olma tushadi. Jamiyatdagi ijtimoiy talablarga javob beruvchi shaxsni shakllantirish tarbiyaning mazmunini tashkil etadi. Inson hayotidagi har hil illat va

nojuya holatlar tarbiyadagi hatolar tufayli sodir bo'ladi. Shuning uchun tarbiyani go'daklik chog'idayoq singdirishimiz lozim bo'ladi. Olmon faylasufi I. Kant " Inson faqat tarbiya orqali inson bo'ladi, uning qandayligi tarbiyani natijasidir" degan edi o'z asarida. Zero, ta'limni tarbiyadan, tarbiyani ta'limdan ayro qilib bo'lmaydi. Har bir insonning shaxsi, xarakter-xususiyati, dunyoqarashi uning olgan tarbiyasi mahsulidir. Uning jamiyatda egallagan o'rni lavozimi yoki tashqi ko'rinishi bilan emas balki, odob-axloq tarbiyasi bilan o'lchanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B . X . Xodjayev ,, Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti" T – 2017, 416 bet.
2. IBODULLAYEVNA, B. S., XUSHBOQOVNA, E. B., & QIZI, X. D. H. (2020). The Terms of Postmodern Characteristics in Daniel Martin Novel of John Fowles. *JournalNX*, 6(05), 98-104.
3. Ibodullayevna, S. B., Rajavaliyeva, A. N., G'anievna, A. Q., & Ergashevna, M. G. (2022). JOHN FOWLES AS AN EXISTENTIALIST WRITER AND REALIST LITERARY TRENDS AND ITS PHILOSOPHICAL-PSYCHOLOGICAL APPROACHES. *湖南大学学报 (自然科学版)*, 49(04).

MOLIYA BOZORI VA UNING BUGUNGI KUNDAGI O'RNI

Shamsitdinova Xonzoda Mardonbek qizi

TDIU

x.shamsitdinova@tsue.uz

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada moliya bozori va uni yanada rivojlantirish yo'llari hamda bunga to'siq bo'layotgan bir qancha omillar tadqiq qilingan. Bundan tashqari, fond bozorining iqtisodiyotdagi roli hamda xorijiy va mahalliy olimlarning moliya bozori va uning hozirgi kundagi o'rni, uni yanada rivojlantirish to'g'risidagi ilmiy- nazariy qarashlar tahlil qilindi.*

***Kalit so'zlar:** fond bozori, qimmatli qog'ozlar, kapital, aksiyalar, obligatsiya, moliyaviy instrumentlar.*

Bugun O'zbekistonda xorijiy investorlarning bozorga kirishi uchun barcha zarur shart-sharoit yaratilayotgani juda muhim. Bundan tashqari fuqarolar ishonchi bilan bog'liq mavjud muammolarga ham to'xtalib o'tdi. Bunga avvalroq naqd pul bilan bog'liq muammolar tufayli aholi omonatlarini olishda qiynalayotgani sabab bo'lgan. Bugungi kunda fuqarolar omonatlari 100 foiz himoyalangan. Xizmat ko'rsatishni takomillashtirish, investorlar huquqlarini har qanday firibgarlik va yolg'ondan himoya qilish borasida ham ishlar olib borilmoqda. Ko'rilayotgan barcha chora-tadbirlar kapital bozorining yanada rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi shubhasiz.

Buning uchun bugungi kunda bank tizimini avtomatlashtirish va xizmatlar ko'rsatish samaradorligini oshirish imkonini beruvchi yangi zamonaviy usullar joriy etsih zarurAlbatta, moliya bozorini tartibga solish juda qiyin ish. Trendlar doimo o'zgarib borayotganligi sababli moliyaviy vositalar doirasini kengaytiradigan yangi tendensiyalar va mahsulotlar paydo bo'ladi va aynan mana shu omillar tufayli moliya bozori rivojlanishida bir qancha to'siqlarga duch keldik.

Foydalanilgan adabiyotlar tahlili

Iqtisodiyotga aloqador adabiyotlarda moliya bozori va uni kelib chiqishi, uning segmentlari, ayniqsa, fond bozori va uni rivojlanishiga to‘siq bo‘layotgan bir qancha omillar hamda ularni bartaraf etish yuzasidan olib borilgan izlanishlar natijasidagi tadqiqot va tahlillar mavjud.

G‘arb iqtisodiy adabiyotlarida moliya bozorlari pul mablag‘lari oqimini jamg‘aruvchidan qarz oluvchiga yo‘naltiruvchi bozor institutlari jamlanmasi sifatida keltiriladi.¹

Xorij olimlaridan V.E.Chernova ta‘rifiga ko‘ra², moliya bozori- doimiy xarakterda bo‘lgan barcha pul resurslarining umumiy miqdori bo‘lib, ya‘ni, iqtisodiyotning turli subyektlari tomonidan ushbu resurslarga bo‘lgan talab va taklifning o‘zgarishi orqali joylashtirish va qayta taqsimlash hisoblanadi.

Yuqoridagi taxlillardan shuni ta‘kidlash mumkinki, moliya bozori bu moliyaviy institutlar yordamida pul mablag‘lariga ehtiyoji bor va ortiqcha pul mablag‘lariga ega tarmoqlarni bir-birlari bilan uchrashtiradi. Shuningdek, moliya bozori iqtisodiyotning rivojlanishida aosiy dastak bo‘lib xizmat qiladi hamda uning infratuzilmasini yanda takomillashtirish orqali mamlakatda iqtisodiy barqarorlikka erishish hamda investitsion jozibadorlikni oshirishga erishish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi

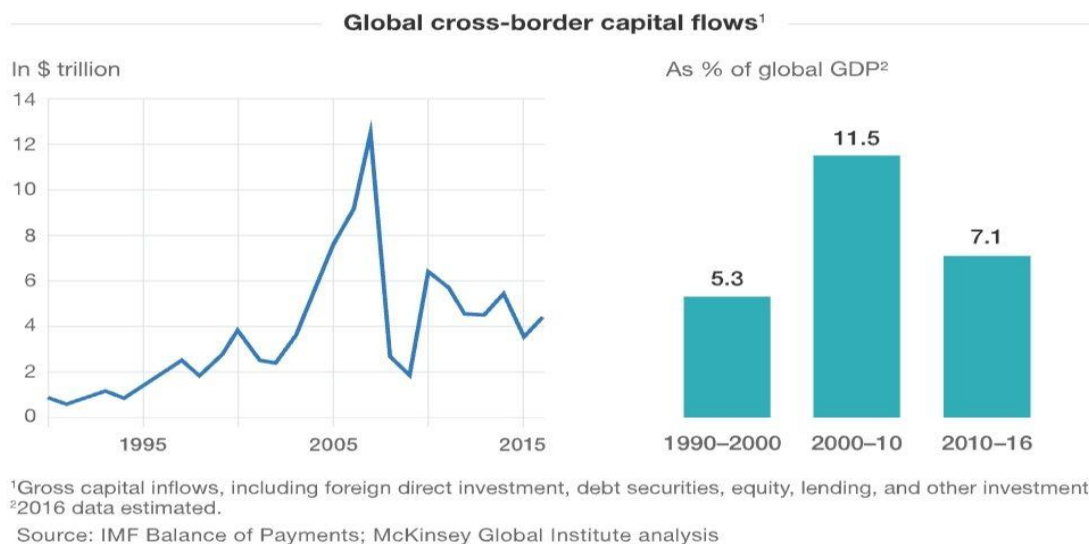
Mazkur maqolada xorijiy va mahalliy olimlarning moliya bozori va uning hozirgi kundagi o‘rni va uni rivojlanishiga to‘siq bo‘layotgan bir qancha omillar va ularni oldini olish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi ilmiy- nazariy qarashlar tahlil qilindi. Tadqiqot davomida baholash, monitoring, analiz, sintez kabi bir qancha usullardan foydalanildi.

¹ Edwin G. Dolan, Coin D. Campbelle, Rosemary G. Campbell. Money, banking and monetary policy. C. “Harcourt School”, 1988. P. 15.

² Чернова В.Э. Финансовые рынки: учебное пособие/СПбГТУПИ. – СПб.:2015. 73 с.

Tahlil va natijalar

2007 yilgi seysmik moliyaviy inqirozdan keyin o‘n yillik zilzilalardan so‘ng, global moliya manzarasi ancha o‘zgardi. Global transchegaraviy kapital oqimlari, jumladan kreditlash, qimmatli qog‘ozlar va obligatsiyalarni sotib olish va to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar 2007 yildan beri 65 foizga qisqarib, 12,4 trillion dollardan 4,3 trillion dollargacha qisqardi (1-rasm). Ushbu pasayishning yarmi transchegaraviy kreditlash va boshqa bank faoliyatining keskin qisqarishini aks ettiradi. Ammo moliyaviy globallashuv tugadi, deb xulosa qilish noto‘g‘ri bo‘lar

edi. McKinsey Global Instituti tomonidan olib borilgan " *Moliyaviy globallashuvning yangi dinamikasi*" yangi tadqiqoti vayronalar ostidan paydo bo‘lgan narsa global moliyaviy integratsiyaning xavf-xatarga nisbatan sezgir, oqilona va pirovardida yanada chidamli versiyasi degan xulosaga keldi.

Yevropa va Qo‘shma Shtatlardagi banklarni qisqartirish dinamikasi va omillarini o‘rganib, global bank faoliyatidagi o‘zgarishlarni hamda boshqa rivojlangan va rivojlanayotgan iqtisodiyotlar banklarining xorijiy faoliyatining kengayishini o‘rganadi. Moliyaviy globallashuvning umumiy holatini baholaydi va mamlakatlarning jahon moliya tizimidagi o‘zgaruvchan rollarini hisobga oladi. Global moliyaviy tizim bo‘yicha istiqbolli ko‘rinishni taqdim etadi, u ko‘proq barqarorlikni va’da qiladi, ammo eski va yangi xavflar saqlanib qolmoqda. Nihoyat, banklar va tartibga soluvchilar moliyaviy globallashuvning

yangi davriga va kelajakda transchegaraviy moliyaviy aloqalarni shakllantirishi mumkin bo'lgan yangi raqamli texnologiyalarga qanday javob berishlari mumkinligi muhokama qilinadi.

Xulosa va takliflar

Shu bilan birga, u bu masala faqat bank sektorini rivojlantirishga asoslanishi kerak emasligi, buning uchun investorlarni jalb qilish, xalqaro standartlarga javob beradigan infratuzilmani yaratish, nafaqat yirik bozor ishtirokchilarining ishonchini, balki oddiy aholi ishonchini qozonish muhimdir. Chunki insonlar mahalliy bozorga ishonishlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://strategy.uz/index.php?news=1275&lang=uz>
2. *Edwin G. Dolan, Coin D. Campbeli , Rosemary G. Campbell. Money, banking and monetary policy. C. "Harcourt School", 1988. P. 15.*
3. Чернова В.Э. Финансовые рынки: учебное пособие/СПбГТУРП. – СПб.:2015. 73 с.
4. https://www.uzse.uz/system/analytics/pdfs/000/000/098/original/market_overview_2020_rus.pdf?1613567625
5. <https://www.ft.com/content/19fa375a-96cf-11e8-b67b-b8205561c3fe>

МЕҲНАТ МУҲОФАЗАСИ ВА ТЕХНИКА ХАВФСИЗЛИГИ БЎЙИЧА ЎҚИТИШ

¹ **Мамашаев Баҳром Сафарович,**

² **Файзуллаев Олламурад Тўхтамуродович**

¹ Термиз муҳандислик-технология институти ўқитувчиси

² Термиз муҳандислик-технология институти талабаси

***Аннотация:** Ушбу мақолада Ишлаб чиқаришда фаолият кўрсатадиган ҳар бир ишчи ва ходим ўзига бириктирилган ишни хавфсиз бажариши учун меҳнат муҳофазаси ва техника хавфсизлиги бўйича чуқур билимга эга бўлишлари зарур. Бунинг учун эса ишчи ва ходимларни меҳнат муҳофазаси ва техника хавфсизлиги бўйича малакали ўқитиш тизимини жорий қилиш орқали юзага келиши мумкин бўлган фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш мумкин масалар ёритиб берилган.*

***Калит сўзлар:** Меҳнат хавфсизлиги, йўриқнома, хавфсизлик техникаси, ишчи ва ходимлар, хавфсизлик қоидалари.*

Меҳнат муҳофазасига ўқитишни ташкил қилиш ва билимларни текшириш бўйича намунавий низомда (№ 272, 14.08.1996) барча корхона, ташкилот, муассаса, институт, илмий-тадқиқот ташкилотлари, бирлашма, ассоциация. Корпарация, холдинг, тармоқ, вазирлик ва бошқа мулк шаклидан қатъий назар малака талаблари ҳажмида ишчилар, раҳбарлар, мутахассислар, муҳандис-техник ходимлар учун меҳнат муҳофазасидан билимларни мажбурий назорат қилиш тартиби белгиланган.

Корхонага ишга кираётган ҳар бир ходимга хавфли иш усуллари бўйича йўриқнома, махсус малака олгандан ва билими текширилгандан кейин мустақил ишлашга рухсат берилади. Буғ ва иссиқлик қозонлари, юк кўтариш

кранлари, босим остида ишловчи идишлар, электр ускуналари, махсус ускуналар каби хавфли ишларда ишловчиларга махсус ўқув курсларини битирганлари ҳақида ҳужжатлари бўлсагина ишлашга рухсат берилади. Ходимларни хавфсиз иш усулларига ўқитиш ва уларни тўғри ташкил қилиш бўйича умумий раҳбарлик ҳамда жавобгарлик корхона раҳбарларига ва бошқарув ташкилотларига юкланади. Цехларда, бўлимларда ишчиларни ва усталарни хавфсиз иш усулларига ўргатиш шу цех ҳамда бўлим раҳбарларига, шунингдек, ўз вақтида ва сифатли ўқитишни назорат қилиш эса меҳнат муҳофазаси бўлимлари зиммасига юклатилади.

Ишлаб чиқаришдаги барча ишчилар ишлаб чиқариш жараёнининг характери ва хавфсизлик даражасидан қатъи назар меҳнат хавфсизлиги бўйича ўқитилиб, билимлари текширилиб кўрилгандан кейин ишга ишга рухсат берилади. Ишчи ва ходимларни меҳнат муҳофазаси ва техника хавфсизлиги қоидалари бўйича ўқитиб, чуқур билимга эга бўлишлари учун уларга йўриқнома (инструктаж)лар ўтиш орқали амалга оширилади. Йўриқномалар мазмуни, хусусияти ва ўтказилиш даврига боғлиқ ҳолда қуйидаги турларга бўлинади:

Кириш йўриқномаси. Кириш йўриқномасини корхонадаги хавфсизлик техникаси бўйича муҳандис корхона раҳбари ёки бош муҳандис ҳамда касаба уюшмаси қўмитаси томонидан тасдиқланган дастур асосида ўтказилши керак. Кириш йўриқномасини меҳнат муҳофазасига ва техника хавфсизлигига оид замон талабига тўлиқ жавоб берадиган воситалар ва кўргазмали қуроллар билан тўлиқ жиҳозланган, меҳнат муҳофазаси ва техника хавфсизлигига тўлиқ жавоб берадиган хоналарда ўтказиш керак бўлади.

Кириш йўриқномаси. Барча ишга янги кирувчилар, бошқа корхоналардан хизмат сафарига жўнатилганлар (иш малакаси ва стажидан қатъий назар) амалиёт ўтаётганлар ва шогирдлар кириш йўриқномасини ўтадилар. Уни корхонанинг меҳнат муҳофазаси бўйича масъул ходими ёки шу вазифа юклатилган бошқа раҳбар ходим ўтказиши керак. Агар ишга қабул қилиш бевосита

цехларда амалга оширилса, кириш йўриқномасини шу цехнинг бошлиғи ўтказиши керак.

Шикастланганларга дастлабки ёрдам кўрсатиш, ёнғин хавфсизлиги ва бошқа махсус масалалар бўйича йўриқномаларни тегишли мутахассислар олиб борадилар.

Кириш йўриқномаси гуруҳ билан ва якка тартибда ўтказилиши мумкин. Гуруҳ билан ўтказилганда эшитувчилар сони 10 кишидан ошмаслиги керак.

Кириш йўриқномаси ўтказилганлиги ҳақида махсус журналга ва ишчи кўлига топшириладиган ишга кириш варақасига ёзиб қўйилади.

Кириш йўриқномаси қуйидаги масалаларни ўз ичига олиши керак:

- Корхонанинг иш режими ва ички тартиб-қоидалари билан таништириш;
- меҳнат интизомининг меҳнат хавфсизлигига таъсири;
- меҳнат муҳофазаси бўйича жамоа шартномалари;
- корхонада содир бўлиши мумкун бўлган бахтсиз ходисалар ва уларнинг келиб чиқиш сабаблари;
- ёнғин келиб чиқишини олдини олиш учун ўтказиладиган тадбирлар;
- электр хавфсизлигининг асосий қоидалари;
- юкларни кўтариб туширишдаги хавфсизлик қоидалари;
- химиявий моддалар билан ишлашдаги хавфсизлик қоидалари;
- ишга келиш ва ишдан қайтиш вақтида хавфсизлик қоидалари;
- махсус кийим бошлар ва сақлаш қурилмаларидан фойдаланиш қоидалари;
- жароҳатланганларга биринчи ёрдам кўрсатиш тартиби ва қоидалари;
- иш вақтида ичкиликбозликка қарши курашиш тадбирлари;
- жамоа ўртасида маънавий ва маърифий онғни юксалтиришга қаратилган тадбирлар;

Кириш йўриқномаси дастурига киритилиши лозим бўлган масалалар маҳаллий шароитлар, ишлаб чиқариш хусусияти ва ишга қабул қилинган ишчининг касбига боғлиқ ҳолда қўшимча тадбирлар билан тўлдирилиб борилиши мумкун. Ушбу йўриқнома махсус журналга қайд этилиши лозим.

Барча ишчилар кириш йўриқномасидан ташқари иш жойида ўтказиладиган йўриқномаларни ҳам билишлари лозим. Иш жойида ўтказиладиган йўриқномадан мақсад ҳар бир ишчини тўғри ва хавфсиз иш усулларига ўргатиш ҳисобланади. Йўриқномани ўтказиш жараёнида ишчига у ишлайдиган ускунада бажариладиган технологик жараён, унинг ҳаракат узатиш механизми, хавфли жойлари, конструктив хусусиятлари, пайдо бўлиши мумкин бўлган хавфлар, ишни хавфсиз бажариш усуллари, иш жойини тўғри ташкил қилиш ва шу каби масалалар тушунилади.

Йўриқнома ўтказиш ишчининг бевосита раҳбари бўлган устага юклатилади. Айрим зарур ҳолларда бу йўриқнома тегишли мутахассислар (механик, энергетик, технолог) лар иштирокида ўтказилади.

Ходимларга электр хавфсизлиги бўйича йўриқнома ўтказиш ва малака гуруҳи бериш корхона бош энергетиги зиммасига юклатилади.

Иш жойида ўтказиладиган йўриқнома ишни хавфсиз олиб бориш қоидалари асосида цех бошлиқлари томонидан тузилган ва корхона бош муҳандиси тасдиқлаган дастур бўйича олиб борилади. Бу йўриқномалар рўйхатини корхона бош муҳандиси касаба уюшмаси раиси билан биргаликда тасдиқлайди. Иш жойида ўтказиладиган дастлабки йўриқнома ишчини мустақил ишлашга қўйишдан олдин ёки иш характери ўзгарган ҳолларда ўтказилиши керак бўлади.

Корхонага ишга кираётган шахс касбий малакасини малакали ва тажрибали ишчига бириктириб қўйиш орқали оширади. Бундай бириктириб қўйиш цех бошлиғининг вазифаси ҳисобланади.

Дастлабки йўриқнома ўтказиш йўриқномаларни расмийлаштириш журналигаёзиб қўйиш орқали мустаҳкамланади. Барча ишчилар ўта хавфли ишларни бажаришга вазифа олишларидан аввал жавобгар раҳбар томонидан йўриқнома олишлари ва бу ҳақда журналга хавфсизлик чоралари кўрсатилган ҳолда расмийлаштирилиши керак.

Иш жойидаги бирламчи йўриқнома. Ушбу йўриқнома ҳам корхона раҳбари (ёки бош муҳандис) ва касаба уюшмаси қўмитаси томонидан тасдиқланган дастур асосида ўтказилади.

Иш жойидаги бирламчи йўриқнома дастурига асосан қуйидагилар киритилиши мумкун:

- иш жойидаги технологик жараёнлар ва ташкилий-техник қоидалар, иш жойини ташкил этишга қўйилган талаблар;
- машина ёки қурилманинг тузилиши, ишлаш тартиби, техник маълумотлари ва унинг хавфли зоналари;
- ишни бажаришдаги хавфсизлик қоидалари;
- машина ёки қурилмалардан фойдаланишнинг хавфли зоналари;
- электр жиҳозлари ва улар билан ишлаш қоидалари;
- иш жойининг ёки иш майдонининг хавфли зоналари;
- иш жойидаги “сигнализация” ва ундан фойдаланиш қоидалари.

Юқорида қайд этилган масалалардан ташқари йўриқнома, ишнинг турига ишчининг малакасига боғлиқ ҳолда бошқа тадбирлар билан ҳам тўлдирилиши мумкун.

Навбатдаги (режадаги) йўриқнома хусусияти ва хавфлилик даражасига боғлиқ ҳолда иш жойидаги бирламчи йўриқномадан 3 ёки 6 ой ўтгач ўтказилади. Ушбу йўриқнома ишчиларни меҳнат муҳофазаси ва хавфсизлик техникаси бўйича билимларини ошириш ҳамда текшириш мақсадида ўтказилади. Йўриқномани ўтказишда иш жойидаги бирламчи йўриқнома дастури асос қилиб олинади.

Навбатдан (режадан) ташқари йўриқнома ишлаб чиқариш технологиялари ўзгарганда, янги техника воситалари жорий этилганда, ишчи бир ишдан бошқа ишга ўтказилганда, бахтсиз ҳодиса рўй берганда ёки хавфсизлик техникаси қоидалари бузилган вақтларда ўтказилади.

Курс ўқишлари. Ишлаб чиқариш жараёни даврида бажариладиган ишнинг турига ва хусусиятига боғлиқ ҳолда ишчилар ва техник ходимлар

меҳнат муҳофазаси бўйича курс ўқишларига юбориладилар. Курс ўқишлари олий ўқув юртлари қошидаги малака ошириш курслари ёки факультетларида ҳамда илмий текшириш институтларида махсус дастур асосида олиб борилади. Меҳнат муҳофазаси бўйича курс ўқишларидан сўнг имтихондан ўтган ишчи ва ходимларга гувоҳнома берилади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Abduraxmanov O.K. O‘zbekiston Respublikasida mehnatni muhofaza qilish tizimini boshqarish samaradorligini oshirish. T.: Fan., 2010. – 326 b.
2. Yuldashev O.R. Mehnat muhofazasi maxsus kursi./ Darslik. –T.: “Tafakkur qanoti”, 2015. – 336 b.
3. Popova N.A. Korxonada tashkil etish, normalash va ish haqi: Darslik. - M.: Finpress, 2011. - 176 p.
4. Ibragimov E.I., Gazinazarova S., Yuldashev O.R. Mehnat muhofazasi maxsus kursi. Darslik.-T.: TIMI, 2014.-536 b.
5. Razdorjnyy A.A. Mehnatni muhofaza qilish va sanoat xavfsizligi. M.: Imtihon, 2017 yil.
6. Roik V.D. Mehnat sharoitlari va mehnatni muhofaza qilishni boshqarish. Qo‘llanma. M.: RAGS, 2014 yil.
7. Solovyov A.P. Davlat va mehnatni muhofaza qilish: asr boshidagi boshqaruv tizimi. Muammolar. Yechimlar. Prognozlar. M.: VTSOT, 2010. - 132 b.
8. Fomin A.D. Mehnatni muhofaza qilish bo‘yicha qo‘llanma. M.: Aproxim-Press, 2013. - 224 b.

USMON NASIR'S LIFE AND WORKS AS WELL AS IDEOLOGICAL-ARTISTIC ANALYSIS OF HIS POEMS

Saidova Mokhinur Yakubjan kizi

Bukhara State University

ABSTRACT

In this article, the analysis of artistic arts used in the works of the artist born in Namangan, who sang folk songs, allusions to the writer's skill, thoughts on the epics "Norbota" and "Nakhshon" are highlighted.

KEY WORDS: *"Norbota", "Nakhshon", "Heart", "What I said to Nasim", "Night of almond blossoms".*

Usman Nasir, who has created a wonderful garden in the blessed and holy place of poetry, is a dew that has not yet flowed from the fountain of great and eternal poetry. They are alive, lively, untouchable pieces of life like eyes.

The coolness of prayer fell on the gardens,

And the flowers turned their leaves,

And the sun drank water,

And the red grass like tulips faded from the mountains below.

Such lines define the overall poetic appearance and poetic tone of the artist. Even when he was labeled as "Enemy of the People" and imprisoned with his great courage, patriotism, and unique talent, he never stopped his enthusiastic action. He firmly believed that he was absolutely innocent in front of the country. Brave, ardent Usman Nasir wrote a petition in the name of Stalin on August 2, 1940. Even while he was in prison, he wrote "Poetic Novel", 3 plays, many reports that he wrote poems "I am still young, full of enthusiasm! "I have to create for the welfare of my people, I am innocent," he said. He was a brave poet who submitted an application to the

"Sultan of the Sultanate". Unfortunately, when the acquittal was announced against him, the poet had filled his eternal life in this world.

Yes, indeed, the poet is still alive today, as if he is walking among us. Already, his works are being read, his poems are being memorized, books and plays are being created about him, all of which once again proves how valid the above verses are. It would be an exaggeration to say that the novel "Usman Nasir" by the talented poet Tora Mirza, the book "Usman Nasir" by the young and sharp writer Jovlon Jovliyev, and the play of the same name have rediscovered him in the imagination of the young generation. Also, it is necessary to include such works in school textbooks and through this to form the feelings of pride and pride in the hearts of our dear children towards the past and our great ancestors, to create Osman Nasirs of today and the future, and at the same time also relevant. In this regard, especially the decision of our president "On wide celebration of the 110th anniversary of the birth of Atashin poet, translator and dramatist Osman Nasir" is his unique, unfading and sincere way of life, unrepeatability, poetic poetry. It is also true that it was an important document that allowed to perpetuate the memory of the great artist who conquered the hearts of millions with his works and to introduce him once again to today's readers!

According to the candidate of philological sciences, associate professor O'tkir Rashid, "The poet is still living. He lives in his beloved garden, in the language of his beloved mother." According to the subject, content, character and nature of Usman Nasir's poems, the literary critic Ibrahim Ghafurov calls Usman Nasir "The wayfarer". "He likes to shoot," he says. This is true. The poet walks like a traveler and road user, taking pictures of the people, events, and the beauty of nature he sees on the roads through poetry. In addition to lyrics, the artist is the author of the dramas "Norbota", "Nakhshon", "Atlas", "The Last Day", "Zafar", "Dushman".

*I looked, my eyes were filled with tears.
A girl with a shadow on her eyelash chest.
I caught my eyes,
My heart was full of blood.*

At this point, the verses of the poet Muhammad Yusuf "From the long eyelashes..." come to our mind involuntarily.

In fact, Usman Nasir became a manly child of the people with his pure and cheerful poetry, poems and epics that shed light on the reality of his time. The poet begins a poem with the following lines:

Oh, how charming she is!

I will drink all their flowers full of light.

The bright spring in my heart is full of light...

How sweet and incomparable verses at the same time!

Isn't this a picture of the garden of the poet's heart?! It's as if his heart is saturated with the light of spring. Ibrahim Gafurov recalls this: "Lighting from within is a very rare phenomenon. Humanity rarely has children. I have observed the radiating of the word from the inside as a miracle in Boborahim Mashrab, Mirzo Ghalib, Heine, Lorca, Cholpon, Usman Nasir.

In conclusion, we should say that the original children of our nation, like Usman Nasir, will never be forgotten. Times change, generations change, but the poem written by the poet, in the lines of his impressive works, in his spirit and melodies, his eternal example shines!

REFERENCES

1. Writings of Usman Nasir, Tashkent-2010,
2. III-year Literature, for students of the third stage of Academic Lyceum, "Bayoz" Tashkent-2016,
3. Usman Nasser. Don't forget me, my friend. - Tashkent, Literary and Art Publishing House named after Gafur Ghulam, 1989.

UDK: 311.4

SURXONDARYO VILOYATIDA PARRANDA GO'SHTI YETISHTIRISHNING IQTISODIY STATISTIK TAHLILI

Bobomuratov Imomqul Islamovich

Termiz davlat universiteti katta o'qituvchisi

imomkul1964@gmail.com

ANNOTATSIYA. Maqolada parranda go'shti ishlab chiqarish darajasi va nisbatlari tahlil qilingan. Surxondaryo viloyati va respublika darajasida parrandac go'shti ishlab chiqarish darajasi va o'sish sur'atlari o'zaro taqqoslangan.

Kalit so'zlar: milliy iqtisodiyot, oziq ovqat xavfsizligi, statistika, parrandachilik, parranda go'shti, go'shti mahsuldorligi, parrandalar bosh soni.

АННОТАЦИЯ. В статье анализируются уровни и пропорции производства мяса птицы. На уровне Сурхандарьинской области и республики уровень и темпы роста производства мяса птицы сопоставлены.

Ключевые слова: национальная экономика, продовольственная безопасность, статистика, птицеводство, яйца, продуктивность, поголовье птицы, яйценоскость, затраты на корма.

ABSTRACT. The article analyzes the level and proportions of poultry production. At the level of surkhandarya region and the Republic, the level of production and growth rates of poultry meat were compared.

Keywords: national economy, food security, statistics, poultry production, production, eggs, meat, productivity, poultry population.

KIRISH

Hozirgi kunda dunyoda dunyo hamjamiyatida kuzatilayotgan global moliyaviy-iqtisodiy inqiroz, turli davlatlarda namoyon bo'layotgan siyosiy va demografik vaziyat iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga, ayniqsa dunyo aholisini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash masalalariga o'zining sezilarli ta'sirini ko'rsatmoqda.

FAO ma'lumotlariga ko'ra, 2022 yilda jahon bo'yicha 132 mln tonna parranda go'shti ishlab chiqarilgan bo'lsa, parranda go'shti ishlab chiqarishning o'rtacha yillik o'sish sur'ati 4-6%ni tashkil etdi¹.

Jahon bo'yicha parranda go'shti jami yetishtirilgan go'sht hajmida 2020-2021 yillarda 39 foizdan ortiqni tashkil etdi va go'sht ishlab chiqarish hajmida yetakchi o'ringa chiqdi. Undan keyin cho'chqa go'shti 32%ni tashkil etgani holda oldingi yillarda yetakchi o'rinni egallab kelgan edi. Parranda go'shti ishlab chiqaruvchi yetakchi mamlakatlar sifatida AQSh (20 mln t), Xitoy (15 mln t), Braziliya (14 mln t)ni keltirish mumkin².

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot metodologiyasini parranda mahsulotlarini ishlab chiqarish va mahsuldorligini oshirish bo'yicha mamlakatimiz hamda xorijiy olimlarning olib borgan ilmiy ishlari natijalari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining parranda mahsulotlarini ishlab chiqarish va mahsuldorligini oshirishga oid farmon va qarorlari tashkil etadi. Shu nuqtai nazardan ushbu tadqiqotning metodologik jihati mamlakatimizda parranda go'shti ishlab chiqarishda innovasion rivojlanish g'oyalarini amaliyotga joriy etish yo'llarini asoslashdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Parrandachilik mahsulotlari va mahsuldorligini iqtisodiy statistik tahlil qilish bilan qator xorijiy va mahalliy olimlar tamonidan o'rganilgan. Jumladan, Ye.Darde tamonidan parrandachilik, chorvachilik tarkibida chorva mahsulotlari va mahsuldorligini statistik taxlil qilish metodologiyasini ishlab chiqilgan bo'lib, unda vaqt qatorlarini tahlil qilish ko'rsatkichlari, vaqt qatorlarini analitik tekislash, vaqt modellarini tuzish va uni tahlil usullaridan keng foydalanilgan [4].

¹ <https://agrovesti.net>

V.N.Afanasev, A.I.Markovalar parrandachilik mahsulotlar va mahsuldorligini o'rganishda ularni ikki guruhga olib o'rganadi: parranda mahsulotlarini bevosita parvarishlash bilan bog'liq mahsulotlar(tuxum,parranda go'ngi) va parrandalarni so'yish orqali realizatsiyasi bilan bog'liq mahsulotlar (parranda go'shti,par,pat) ko'rsatkichlarni aniqlaydi (3). .

V.I.Nechayev Rossiya Federasiyasida parrandachilik mahsulotlari bozorining hozirgi holati va rivojlanishidagi asosiy tendensiyalarini statistikaning asosiy usullari yordamida tahlil qilgan. Mazkur tahlilda parrandachilik sohasidagi xo'jaliklarning uch toifasi: qishloq xo'jaligi korxonalari, aholi xo'jaliklari va dehqon (fermer) xo'jaliklari yillar kesimida taqqoslama tahlil amalga oshirilgan[5].

Mahalliy olimlaridan X.R.Raxmankulov Surxondaryo viloyatida chorvachilik mahsulotlari tannarxini kamaytirish va xo'jaliklar rentabellik darajasini oshirish masalalarini o'rganishda tipologik va analitik guruxlash,dinamik, taqqoslama va monografik tahlil usullaridan foydalanilgan. (6)

A.Xasanov chorvachilik mahsulotlari va mahsuldorligini tahlil qilishda vaqt qatorlarini tahlil qilish ko'rsatkichlari, vaqt modellarini tuzish, mavsumiylik va tasodifiy omillarini ta'sirini aniqlash,o'rtacha taqqoslash hamda korrelyasion regression usullardan keng foydalanilgan[7].

TAHLIL VA NATIJALAR

Respublikamizda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, shuningdek, parrandachilikni rivojlantirish va tarmoqning ozuqa bazasini yanada mustahkamlash hamda parrandachilik yo'nalishidagi tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash tizimi shakllantirildi.

O'zbekistonda 2021 yilda barcha toifadagi xo'jaliklarda parranda go'shti ishlab chiqarish hajmi 221 ming tonnani tashkil etdi.

Parranda go'shtining tarkibi asosan yuqori sifatli oqsillardan iborat. Parranda go'shtiga ishlov berishda qadoqlangan go'sht, kolbasa, sosiska, dudlangan go'sht, pashtet, pazandalik mahsulotlari (kotlet, chuchvara va boshqalar.), konservalar olinadi.

1-jadval ma'lumotlari tahlilidan ko'rish mumkinki, 2017-2021 yillarda O'zbekistonda mol va parranda go'sht ishlab chiqarish hajmi tirik vaznda 2286,8 ming tonna ishlab chiqarilgan bo'lsa, 2021 yilda bu ko'rsatkich 2635 ming tonnani etib, bu davrlar ichida o'rtacha o'sish sur'ati 103,6%ni tashkil etgan. Parranda go'shti tirik vaznda 2017 yildagi 133,5 tonnadan 221 tonnaga yetgan. Respublika bo'yicha parranda go'shtining jami ishlab chiqarilgan go'sht hajmidagi ulushi o'rganilayotgan davrlar ichida 5,84 %dan 8,39 %ga yetgan.

1-jadval

2017-2021 yillarda O'zbekiston va Surxondaryo viloyatida parranda go'shti ishlab chiqarish dinamikasi¹

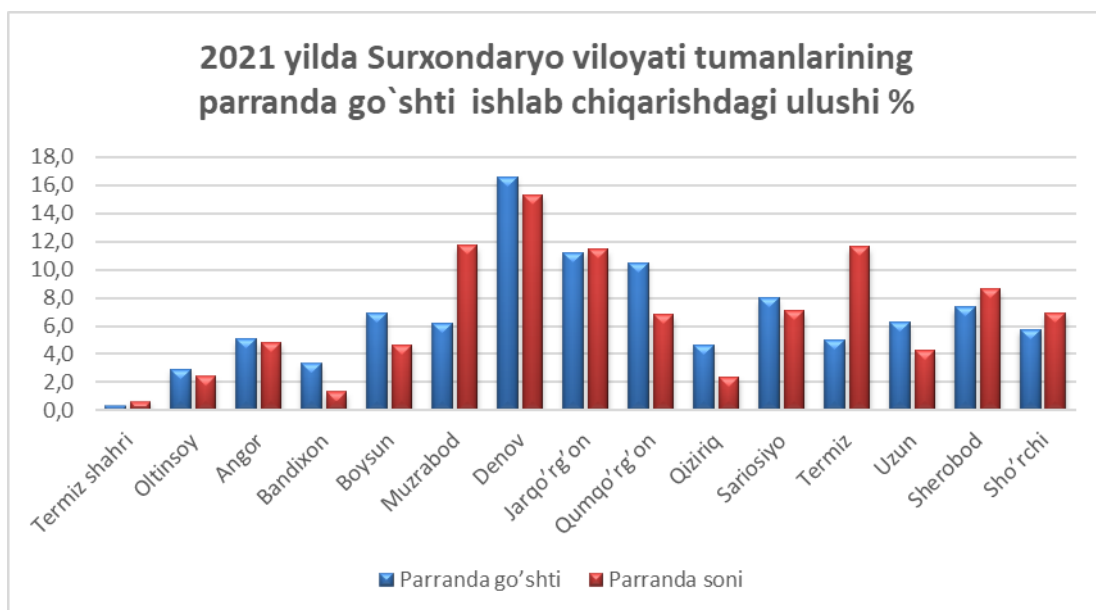
Ko'rsatkichlar	Yillar					2017-2021 yillarda o'rtacha o'sish sur'at %
	2017	2018	2019	2020	2021	
O'zbekiston respublikasi						
Shu jumladan, parranda go'shti ming tonna	133,5	173	205,2	181,1	221	113,4
Surxondaryo viloyati						
Parranda go'shti, tirik vaznda ming tonna	2,7	2,5	1,6	2,0	2,3	96,1
Jami yetishtirilgan go'sht hajmida parranda go'shtinig ulushi %da	1,55	1,38	0,86	1,04	1,16	92,9
Respublika parranda go'shti ishlab chiqarish hajmida viloyatning ulushi %da	2,06	1,47	0,78	1,12	1,06	84,6

Taqqoslash uchun Surxondaryo viloyatida mol va parranda go'shti hajmi tirik vaznda 177,5 ming tonna ishlab chiqarilgan bo'lsa, 2021 yilda bu ko'rsatkich 201,5

¹ Stat.uz va surxonstat.uz ma'lumotlari asosida muallif tamonidan hisoblangan

ming tonnani, o‘rtacha o‘shish sur‘ati o‘rganilayotgan davrlar ichida 103,2 %ni tashkil etgan. Respublikada o‘rtacha o‘shish sur‘ati bilan bir xil. Surxondaryo viloyatining respublika mol va parranda go‘shiti ishlab chiqarish hajmidagi ulushi 2017 yildagi 7,76 %da, keyingi oraliq davrlardagi ulushi bir oz kamayib, 2021 yilda 7,65%ni tashkil etdi.

Parranda go‘shiti ishlab chiqarish hajmi viloyatda barcha toifadagi xo‘jaliklarda 2017 yildagi 2756 tonnadan keyingi davrlarda sezilarli kamayib, 2021 yilda 2300 tonnani, bu davrlar ichida o‘rtacha o‘shish sur‘ati 96 %ni tashkil etgan. Tahlildan ko‘rishimiz mumkinki, parranda go‘shiti ishlab chiqarish hajmi kamayish tendensiyasini kuzatishimiz mumkin. Bu esa o‘z navbatida parranda go‘shiti ishlab chiqarishning respublika hajmida Surxondaryo viloyatining ulushining 2017 yildagi 1,5 % dan 2021 yilda 1 % atrofida bo‘lishiga olib keldi. Jami yetishtirilgan mol va parranda go‘shiti hajmida parranda go‘shitining ulushi viloyatda mos ravishda 2 %dan 1 %dan ozroq oshiqni tashkil etdi. Respublika ko‘rsatkichidan 7-8 marta kam.

1-rasm. Surxondaryo viloyati tumanlarining parranda go‘shiti ishlab chiqarishdagi ulushi %

Parranda go‘shiti yetishtirilishida esa Denov, Jarqo‘rg‘on, Qumqo‘rg‘on tumanlarining ulushi kattaligini ko‘rishimiz mumkin. Parranda go‘shiti va tuxumi yetishtiruvchi tumanlarda viloyatning boshqa tumanlariga qaraganda parrandalar soni

ko'pligi bilan ajralib turadi. Parranda mahsulotlarini ko'paytirishda parrandalar soni muhim rol tutadi. Shu bilan birga parranda mahsuldorligi oshirish ham zarur. (1-rasm)

2-rasm 2010-2021 yillarda Surxondaryo viloyatida parranda go'shti yetishtirishda Respublikadagi ulushining o'zgarishi¹

Jadvaldagi taxlil natijalaridan ko'rinadiki 2010 yildagi viloyatning parranda go'shti ishlab chiqarishidagi ulushi 4 %dan 2019 yilda 0,5 % gacha tushgan va sekin asta ko'tarilgan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Viloyatda parrana go'shti etishtirish boshqa hududlarga nisbatan ulushi kam. Surxondaryo viloyatida parranda go'shti ishlab chiqarish asosan parrandalar sonining ortishi hisobiga o'zgargan. O'tgan davrlarda parrandachilik mahsulotlari asosan aholi xo'jaliklariga to'g'ri kelgan bo'lsa, hozirgi vaqtda qishloq xo'jalik korxonalarini va aholi xo'jaliklarining ulushi kamayib, fermer xo'jaliklari ulushining ko'payishi tendensiyasini kuzatishimiz mumkin.

Parranda goshtiga ehtiyoj viloyatda asosan import hisobiga qoplanadi. Bugungi kunda davlatimiz parranda go'shti etishtirishni rag'batlantirish uchun barcha chora tadbirlar amalga oshirilmoqda:

¹ Stat.uz va surxonstat.uz ma'lumotlari asosida hisoblangan

Keyingi yillarda go'sht mahsulotlarining narxi sezilarli darajada oshdi. Bunga asosiy sabab ularni yetishtirish bilan bog'liq xarajatlari ko'payganligidir. Parrandachilik asosan mahsulotlari tez yetiluvchi va kam xarajat talab yetilishi hamda ularning tez qoplanishi sababli ularga bo'lgan talab oshgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Parrandachilikni yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4015-sonli Qarori. 2018 yil 13 noyabr <http://lex.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli Farmoni. 2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. <http://lex.uz>
3. Афанасьев В.Н.,Маркова А.И.(2003), Статистика сельского хозяйства: Учебное пособие.- М:Финансы и статистика, 272 стр
4. Дарде.Е.С. Статистический анализ и прогнозирование производства основных видов продукции животноводства(2011). Монография –М: ИНО, 109 с.
5. Нечаев В.И, Бершицкий Ю.И., Фетисов С.Д, Слепнева Т.Н. (2010) Современное состояние и тенденции развития птицеводства в России. Монография, Краснодар, 150 стр
6. Рахманкулов Х.Р.(1969) Резервы снижения себестоимости продукции и повышения рентабельности животноводства в колхозах Сурхандарьинской области. Автореферат диссертации по соискания ученой степени кандидата экономических наук. (22 стр) Ташкент
7. Хасанов А.А.(2019) Chorvachilik mahsulotlari asosiy turlarini ishlab chiqarishning statistik tadqiqoti (Surxondaryo viloyati misolida) (b) Toshkent
8. www.stat.uz O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi sayti
9. www.surxon.stat.uz Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi sayti
10. <https://poultry.uz/ru>

ПСИХОЛОГИЗМ И ФОРМЫ ЕГО ВЫРАЖЕНИЯ В РОМАНЕ Ф.М.ДОСТОЕВСКОГО «ИДИОТ»

Мясоедов Егор Александрович

Студент 3 курса Национального университета Узбекистана имени Мирзо

Улугбека

masoedovegor20@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена изучению психологизма как одного из композиционных элементов художественного произведения на основе романа Федора Михайловича Достоевского «Идиот». В статье с помощью литературоведческого анализа рассматриваются основные формы психологизма, которые актуализируются в художественном тексте романа. Статья основывается на теоретических данных ученых-исследователей и применении их в ходе анализа.

Ключевые слова: *психологизм, поток сознания, портрет, деталь, внутренний мир, образ.*

ABSTRACT

This article is devoted to the study of the psychologism as one of the compositional elements of a fictional text based on the novel "The Idiot" by Fyodor Mikhailovich Dostoevsky. In the article, with the help of literary analysis the main forms of the psychologism are considered, which are actualized in the literary text of the novel. The article is based on the theoretical data of research scientists and their application in the course of the analysis.

Keywords: *psychologism, stream of consciousness, portrait, detail, inner world, image.*

ВВЕДЕНИЕ

Психологизм, изображение внутреннего мира героев, является одной из главных поэтических категорий литературоведения. В современной науке литературоведения отмечают разные определения термину «психологизм», элементу композиции, который выполняет важную функцию во всей организации художественного и композиционного строя произведения.

Известный российский ученый и теоретик литературы А.Б. Есин дает свое толкование термина «психологизм» не как категорию психологии персонажей, а как неотъемлемую черту их душевного своеобразия: «Психологизм – это достаточно полное, подробное и глубокое изображение чувств, мыслей, переживаний вымышленной личности (литературного персонажа) с помощью специфических средств литературы. При этом следует иметь в виду, что практически ни одно произведение не может обойтись без какой-то, пусть самой краткой и примитивной, информации о внутреннем мире действующих лиц». [2, с. 18]

Итак, литературовед и доктор филологических наук С.Э. Камилова дает следующее определение термину «психологизм»: «Психологизм – это освоение и изображение средствами художественной литературы внутреннего мира героя: его мыслей, переживаний, желаний, эмоциональных состояний и т. п., причем изображение, отличающееся подробностью и глубиной». [3, с. 62]

Основная цель статьи заключается в выделении важности психологизма в формировании внутреннего мира героя произведения.

ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ

В качестве литературных источников были использованы учебно-методические пособия, научные статьи, книги и публикации. Методологический подход включал интерпретацию и анализ фактов, которые были аргументированы в нашем исследовании. В целом, широкий спектр теоретической базы дает основание для приведения примеров из произведения.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Протагонист романа – Лев Николаевич Мышкин – молодой человек, который приехал из Швейцарии в Россию. Целостный характер князя Мышкина складывается в продолжение романа. Князь как очень вежливый и образованный молодой человек раскрывается не только в манере речи, но также и в письмах, где и выказывается его эта черта: *«Сколько раз вы все три бывали мне очень нужны, но из всех трех я видел одну только вас. Вы мне нужны, очень нужны. Мне нечего писать вам о себе, нечего рассказывать. Я и не хотел того; мне ужасно бы желалось, чтобы вы были счастливы. Счастливы ли вы? Вот это только я и хотел вам сказать»*. [1, с. 191] В отрывке из письма князя к Аглае Епанчиной проявляется весь его уважительный тон по отношению к младшей дочери Епанчиных, к которой он тайно испытывает чувства. Глубоко дружелюбная натура Мышкина раскрылась в его письме к Коле Иволгину: *«Милый Коля, будьте так добры, передайте при сем прилагаемую и запечатанную записку Аглае Ивановне. Будьте здоровы»*. [1, с. 192] Князь Мышкин после встречи с Парфеном Рогожиным предается разного рода размышлениям, осмысливая почему столь буйная личность вдруг испытывает к нему, его противнику, дружеские чувства. Он даже готов стать с ним братом, прося у князя купленный Мышкиным обменять обычный крестик на золотой. *«Что же, разве я виноват во всем этом?»* [1, с. 225] – задается князь таким вопросом. В разных ощущениях от встречи с Рогожиным князь бредет по улице к дому Епанчиных. На свой вопрос Мышкин не находит никакого положительного ответа, заключив на том, что Рогожин еще назовет князя о себе. Тем не менее не способный к плохому мнению о ком бы то не было Лев Николаевич продолжает путь со скрытой радостью, что Рогожин назвал его братом, как о нем тот никогда не говорил: *«Рогожин давеча сказал, что я был тогда ему братом; он это в первый раз сегодня сказал»*. [1, с. 228] Складывается мнение об этом человеке, как о каком-то невероятно простом и незаурядном мужчине.

Конфликты Мышкина и Рогожина продолжатся, но вершина порыва ревности Парфена в романе заключена в событии, когда тот нападает с ножом на Мышкина, с которым он внешне заключил союз, обменялся крестиками и даже признал, что Настасья Филлиповна Барашкова любит по-настоящему лишь князя, а с ним она только тешилась. Переломный момент во внутреннем мире главного героя происходит именно с этого момента, его приступы снова вернулись, а благодаря первому Мышкин спасся от рокового удара ножом. Душевное состояние князя ухудшается, его все чаще называют идиотом. Князя Мышкина посещает мысль, что Рогожин способен на убийство, однако он сразу пугается и стыдится таких мрачных мыслей о своем друге: *«Разве у Рогожина по рисунку заказанный инструмент... у него... но... разве решено, что Рогожин убьет?! – вздрогнул вдруг князь. Не преступление ли, не низость ли с моей стороны так цинически-откровенно сделать такое предположение!»*. [1, с. 230] Князь не способен к мысли о том, что какой-то его близкий человек готов пойти на столь решительные и радикальные поступки. В этом проявляется нравственная чистота князя Мышкина, он начнет обвинять во всем себя, чем позволит себе, или кому-нибудь еще отзываться в плохом свете о людях, с которыми он знаком.

Лев Николаевич Мышкин – тонкий психолог в центре всего сюжетного построения романа. *«Нет, Рогожин на себя клеветает; у него огромное сердце, которое может и страдать и сострадать. Когда он узнает всю истину, и когда убедится, какое жалкое существо эта поврежденная, полуумная, – разве не простит он ей тогда всё прежнее, все мучения свои? Разве не станет ее слугой, братом, другом, провидением? Сострадание осмыслит и научит самого Рогожина. Сострадание есть главнейший и, может быть, единственный закон бытия всего человечества»*, [1, с. 232] – главный герой очень внимателен к остальным. Например, наблюдая за Гаврилой Ардалионовичем при первой встрече у генерала князь замечает следующее: *«Он, должно быть, когда один, совсем не так смотрит и, может быть,*

никогда не смеется». [1, с. 25] Мышкин имеет удивительную черту характера, отличающую его от всех обывателей Петербурга, он может видеть истинные чувства человека, заглядывать в самые потаенные уголки души и угадывать истинные намерения человека. Мышкин единственный, кто разглядел в Настасье Филлиповне чувствительную и прекрасной выделки душу. Настасья Филлиповна испытывает к князю самую светлую любовную симпатию как к тому, кто смог увидеть не ту испорченную светом и деньгами светскую барышню, а обычную женщину, которая способна на чувства. Автор словно хочет подчеркнуть эту самую черту Мышкина, над которой все смеются, считая его самого чудаковатым и немного не в себе. Интересен момент в романе, когда Мышкин идет на именины к Настасье Филлиповне он всячески мечется, пойти ли ему: *«Самое большое, – думал он, – будет то, что не примут и что-нибудь нехорошее обо мне подумают или, пожалуй, и примут, да станут смеяться в глаза... Э, ничего!»*. [1, с. 139]

Каждый персонаж произведения после встречи с князем становился иным. Влияние Мышкина на членов общества Рогожина, Епанчиных, Лебедева и Иволгиных имеет особое значение в романе, ведь общество вокруг князя преобразуется, хоть этого и не замечают: Ганя становится более сдержанным и холодным, Аделаида Епанчина – внимательной к окружающим, понимающей дочерью.

Мышкин верит во всякое предзнаменование, от чего ему самому становится неприятно: *«Да что это я, как больная женщина, верю сегодня во всякое предчувствие!»*. [1, с. 235] Во второй части романа в Мышкине происходит разлад, иногда он сам не понимает, что творит и правильно ли поступает. Князь укоряет себя в неспособности принимать твердые решения и сожалеет обо всем, где проявилась его слабохарактерная черта: *«Да, я человек без сердца и трус!»*. [1, с. 235] Князь часто сомневается в собственных действиях, что и проявляется затем во внутреннем диалоге героя самим с собой: *«Конечно, скверно, что я про портрет проговорился, – соображал князь*

про себя, проходя в кабинет и чувствуя некоторое угрызение. – Но... может быть, я и хорошо сделал, что проговорился...». [1, с. 81] Мышкин проговаривается про портрет, от чего возникает ссора в семье Епанчиных.

Стоит отметить, что внутренний монолог характерен не только для князя Мышкина, но и другим героям произведения. К примеру, Гане Иволгину, который после потрясений в доме генерала с портретом Настасьи Филлиповны и записки Аглаи размышляет: *«Нет, его теперь так отпустить невозможно, – думал про себя Ганя, злобно поглядывая дорогой на князя, – этот плут выпытал из меня всё, а потом вдруг снял маску... Это что-то значит. А вот мы увидим! Всё разрешится, всё, всё! Сегодня же!».* [1, с. 92] Ганя, испытавший целую гамму самых бурных эмоций, вынужден пойти на уступки и приглашает князя к себе. Старший сын в семье – Гаврила Ардалионович Иволгин – предстает как чрезвычайно мнительный, осторожный человек, который стремится хорошо послужить и подняться по карьерной лестнице, для чего ему и нужна была Настасья Филлиповна с богатым приданым. Ганю не уважают в семье, не считаются с его мнением. Посредством монолога этого героя писатель обращает внимание на его расчетливую натуру, которая не допустить никаких промахов в плане, о чем, конечно, нельзя утверждать в дальнейшем повествовании романа.

Афанасий Иванович Тоцкий – «благодетель» Настасьи Филлиповны, которому сильно не понравился князь и говорит про себя следующее: *«Идиот, а знает, что лестью всего лучше возьмешь; натура!».* [1, с. 173] Тоцкий предстает личностью, скептически настроенной против простодушия князя, меряющим всех вокруг мерками устоев общества, где привык находиться. Его поддержат потом и Птицын, и Ганечка, и Рогожин, и Фердыщенко.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Итак, Ф. М. Достоевский, подробно описывая героев «изнутри», в субъективной речи главных персонажей реализует их характеры, которые складываются и в сюжетных линиях фабульного центра романа. Автору

свойственна передача тех или иных признаков героя через призму их внутреннего мира. Монологи произведения составляют средство отражения черт характера изображаемых повествователем лиц. Во внутренних монологах главного героя раскрывается вся глубина его взглядов на мир, убеждений и принципов. Монологи выступают показательными инструментами, с помощью которых изображение внутреннего мира героев, где зачастую обозначается и характер, складывается под разными факторами, создаваемых воображением автора.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Достоевский Ф.М. (1989). *Идиот. Собрание сочинений в пятнадцати томах.* – Л., Т. 6., 672.
2. Есин А.Б. (2003). *Психологизм русской классической литературы.* – М.: Просвещение, 173.
3. Камилова С.Э. (2018). *Теория литературы. Введение в литературоведение.* – Т.: Mumtoz so‘z, 288.

SO'FI OLLOYOR ASARLARIDAGI PEDAGOGIK G'OYALAR TAHLILI

Kotibov Rustamxon Bositxon o'g'li

Namangan davlat universiteti erkin tadqiqotchisi

***Annotatsiya:** Maqolada So'fi Olloyorni asarlarida aks etilgan pedagogik g'oyalarning o'zbek ta'lim tizimiga ta'siri tahlil qilinganda, uning fikrlari va qarashlari o'zbek ta'limining qanday yonalishlarda o'zgarishlarga olib kelishi, talabalarning o'zlashtirilganlik darajasini oshirishi.*

***Kalit so'zlar:** O'qitish usullari, Ta'lim tizimi, O'zgarishlar, O'qitish metodlari, O'zbekistonda ta'lim sharoitlari, O'quv jarayoni.*

So'fi Olloyorning asarlari o'quvchilarni o'ziga xosligini, rivojlangan insoniy xususiyatlarni, o'z-o'zini o'rganish va tafakkur qilish qobiliyatlarini yuksaltishga qaratilgan. O'zbek ta'lim tizimida bu pedagogik qarash asosida yaratilgan maktablarda o'quvchilarga adabiyotlar, san'at, fikr va madaniy asarlar bilan tanishish imkoniyati beriladi. Ular o'z fikrlarini ifoda qilish, o'z qarashlarini bildirish, o'z o'ylarini shakllantirish jarayonida mustaqil bo'lish imkonini topadi.

Bundan tashqari, So'fi Olloyorning pedagogik qarashlari asosida ta'lim jarayonida tarbiya va madaniyatning yuksalishi ham o'zgaradi. Bu pedagogik qarashlarning o'zlashtirish, o'z-o'zini o'rganish va xotirani rivojlantirish jarayonlari orqali o'quvchilarga adabiyotlar va ma'ruzalar orqali tarbiya va madaniyat bilimini oshirish imkonini beradi.

Jamiyatning talabalar ustida ma'naviyat va etika qoidalariga e'tibor berishga qaratilgan So'fi Olloyorning asarlari, o'zbek ta'lim tizimida o'quvchilarga yuqori ma'naviyatli qiyofalar bilan donashish imkoniyatini beradi. Bu esa jamiyatning o'quvchilarga yaxshi inson bo'lish, uning qadriyatlariga e'tibor qilish va xayrlilarga qarashini oshirishga qaratilgan.

Bular bilan birga, Soʻfi Olloyorlik pedagogikasining oʻzbek taʼlim tizimiga taʼsiri rivojlanish va oʻquvchilarning shaxsiy va jamiyatga foydali boʻlishlari yoʻnalishida muhim hisoblanadi. Bu pedagogik qarashlar oʻquvchilarni yuqori intellektual va maʼnaviy darajaga olib chiqishda muhim ahamiyatga ega boʻlib, ularning oʻzlarini va dunyoni tushunish, isteʼmol qilish va yaratish qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi.

Oʻzbekiston taʼlim tizimida pedagogik qarashlarni tashkil etish va ularni amalga oshirishda kutilgan oʻzgarishlarni tushunishga yordam beradi. Maqolada quyidagi yoʻnalishlarga eʼtibor berilishi mumkin: Pedagogik qarashlarning tarixi oʻzgarishlari: Maqolada oʻzbek taʼlim tizimida pedagogik qarashlar tarixi boʻyicha kuzatish va ularning oʻzgarishlarini oʻrganish mumkin. Tarixiy oʻzgarishlar, taʼlimning turli davrlarida oʻziga xos boʻlib kelganligi sababli, hozirda oʻzbek taʼlimida amalga oshirilayotgan pedagogik qarashlar bilan taqqoslab chiqish imkonini beradi.

Xalqaro taʼlim standartlari bilan solishtirish: Oʻzbekiston taʼlim tizimida xalqaro taʼlim standartlari bilan solishtirilgan pedagogik qarashlarning taʼsiri oʻrganilishi kerak. Xalqaro standartlar bilan solishtirish, oʻzbek taʼlim tizimining dunyo standartlariga muvofiqligini aniqlashga imkon beradi.

Yangi texnologiyalardan foydalanish: Maqolada, oʻzbek taʼlim tizimida yangi texnologiyalardan, masalan, internetdan, interaktiv darsliklardan, videolar va onlayn taʼlim platformalaridan qanday foydalanishning oʻzbek taʼlimida pedagogik qarashlarga taʼsirini oʻrganish mumkin.

Talabalarning oʻziga xos qobiliyatlarini oshirish: Oʻzbek taʼlim tizimida talabalarning oʻziga xos qobiliyatlarini oshirishga qaratilgan pedagogik qarashlar va ularning oʻqitish usullari tahlil qilinishi kerak. Bu, oʻzbek taʼlimida qobiliyatga koʻra taʼlimning tashkil etilishi va oʻqitish metodlarini aniqlashga yordam beradi.

Maktab-maktab, viloyat-viloyat oʻrtasidagi farqlar: Maqolada oʻzbek taʼlim tizimida viloyatlar va tumanlar boʻyicha pedagogik qarashlarning farqlarini tahlil qilish ham muhimdir. Bu farqlar, Oʻzbekistonda taʼlim tizimini boshqarish va uni takomillashtirishda katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Turgunov, S. T., and M. A. Umaraliyeva. "Development of professional skills and competencies of teachers." Tashkent" Sano-standart". Tashkent.–2012 (2012).
2. Турғунов, С. Т., and Л. А. Мақсудова. "Управление педагогическими процессами и технологиями." Тошкент: Sano-standart 48 (2012).
3. Turg'unov, S. T., Daniyarov, B. X., Umaraliyeva, M. A., Shodmonova Sh, S., Turg'unova Sh, M., & Tojiboyeva, H. M. (2012). O'qituvchilarning kasbiy mahorat va kompetentligini rivojlantirish. Toshkent: Sano-standart.
4. Турғунов, С. Т., Дониёров, Б. Х., & Аҳмаджонова, Н. (2011). Ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришда таълим муассасаси раҳбарларининг функционал вазифалари. Халқ таълими.–Тошкент, 5, 71-76.

MEHMED II FOTIH VA UNING KONSTANTINOPOLNI EGALLASHI

Abdiyeva Setora Ilyos qizi

QarDU talabasi

Annotatsiya: *Dunyoni titratgan buyuk shaxslar ko'p. Masalan Aleksandr Makedonskiy, Amur Temur, Chingizxon, Muhammad Xorazmshoh, Zahiriddin Muhammad Bobur va boshqalarni aytishimiz mumkun. Men shulardan biri bo'lgan Usmoniylar Sultoni buyuk urushlarga boshchilik qilgan, mamlakatni rivojlantirgan eng buyuk ishlaridan yana biri Konstantinopol zabt etgan buyuk sarkarda Mehmed II Fotih haqida aytib o'tmoqchiman.*

Kalit so'zlar: *Mehmed II Fotih, Konstantinopol, Vizantiya, Avliyo Sofiya, Usmoniylar, Anatoliya, Sulton, Qo'shin.*

Abstract: *There are many great people who shook the world. For example, we can say Alexander the Great, Amur Temur, Genghis Khan, Muhammad Khorezmshah, Zahiriddin Muhammad Babur and others. I would like to mention one of them, Mehmed II the Fatih, the great general who conquered Constantinople, who led great wars and developed the country.*

Key words: *Mehmed II the Conqueror, Constantinople, Byzantium, Saint Sophia, Ottomans, Anatolia, Sultan, Army.*

Mehmed II Fotih Murod II ning 4-farzandi. U 1431 yil 30-aprelda Andirianopolda tavallud topgan. Turk, arab, fors, yunon, slavyan tillarini bilgan. Turk qo'shinlarining yurishiga shaxsan qo'mondonlik qilib, jahongirlik siyosati yurgizgan. Zamondoshlari xotirasida ko'ra, Usmonli Sulton Mehmed II aqlli va kuchli, lekin bir vaqtning o'zida juda maxfiy, oldindan aytish qiyin va qarama-qarshi siyosatini etakchi qodir bo'lgan edi. U hukmdor bo'lgan paytda poytaxt Edernada edi

keyinchalik u poytaxtni ko'chiradi va usmoniylar qonunlarini tuzgan 1-hukmdor sifatida usmoniylar tarixiga muhrlanib qoladi. Mehmed ul-Fotih davrida Usmonli turk imperiyasining ilk qonunlar majmuasi («Qonunnoma») tuzgan. Mehmed ul-Fotih harbiy va ma'muriy boshqaruv islohoti o'tkazib, armiya va davlatni mustahkamlagan. U olim va fuzalolarga homiylik qilgan, qurilish ishlariga katta e'tibor bergan, hukmronligi davrida mamlakatda 380 ta masjid qurdirgan, Istanbul universitiga asos solgan. Fotih Sulton Mehmed ul-Soniy fors, yunon va arab adabiyotini yaxshi bilgan, o'zi ham «Avniy» tahallusi bilan she'riy devon bitgan. Birodarkushlikni ham u joriy qiladi.

Mehmed II Fotih 1451-yil 18- fevralda taxtga o'tirdi. U otasidan ancha yaxshi holatda bo'lgan imperiyani meros qilib oldi. o'z otasi Murod II dan taxtni qabul qilib olganda imperiya oldingiday ikkiga bo'lingan edi. Qadimiy musulmonlar yerlari – Anatoliya Yaqin Sharq Islom sivilizatsiyasining bir qismiga aylangan edi. Yaqindagina qo'lga kiritilgan Rumeliya avvalgi taassurotlari va chegara hududi aholisi urf-odatlarini, shuningdek eklektik din va qalandarlik afsonalari bilan yashar edi. Ularning orasida Bursadagi eski poytaxt va Edernadagi yangi poytaxt ko'priklar vazifasini o'tashi kerak edi. U ichki va tashqi bosimlarga qaramasdan, mustaqil siyosat olib bordi. Mehmed II ning eng katta orzusi bor edi, ya'ni xristianlikning yuragi bo'lgan Konstantinopolni zaft etish edi. Lekin uning davlat a'yonlari bu yurushga qarshi edi. Ayniqsa uning bosh va'ziri CHandarli Halil poshsho eng katta qarshiligini ko'rsatadi. Mehmed II bu yurishni amalga oshirish uchun bir o'zi harakat qildi va o'z maqsadiga erishdi. Jang karamanda turib amalga oshirildi. u suv yo'lini nazorat qilish va Vizantiyaning Qora dengiz bilan aloqalarini uzish hamda o'tishni taminlash uchun Bosforning Yevropa tomonidan shahardan 10 mil shimolda Rumeli hisori qal'asini qurdi. Yangi qal'a bitishi bilan Mehmed II Konstantinopolni qamal qilishni boshladi. Shu bilan birga Venetsiya bilan savdo aloqalar yangilandi. Vengriya bilan bitim tuzdi. Shu paytda ham bosh vazir yurushga qarshilik qildi. Haqiqiy yurish 1453-yil fevralda Edernadan yuborilgan birinchi Usmonli qo'shini Marmar dengizi bo'ylab Vezantiya portlarini egallay boshlandi va shaharning buyuk

devorlariga hujum qilish uchun katta to'plar Frakiya orqali ulotirildi. Mart oyida Onaduludagi qo'shinlari bosfor bo'g'ozini kesib o'tib yangi Rumeli hisoriga yetib bordi Galipolida qurilgan armada esa Dardanel orqali Marmara dengiziga o'tib shaharga dengiz orqali hujum qila boshladi bu paytda vizantiya ichki siyosiy kurashlar ichida qolgandi. Qamal 1453-yil 6-apreldan 29-maygacha 54 kun davom etdi. 18-aprelda Usmoniylar armiyasi Marmara dengizidagi barcha orollarni egallab oldi. 2 kundan so'ng 4 ta lotin kemasi va 1 ta yunon kemasi usmoniylar qo'shinidan qochib vizantiya himoyichilariga ko'p miqdorda yuk olib keldi, bu ularning ruhini ko'tardi. 21-apreldan 22-aprelga o'tar kechasi usmoniylar floti 1 qancha qayiqlarni Galata tepaligidan pastga olib tushishdi. Yakuniy hujum 28-mayga o'tar kechasi usmoniylar floti vizantiyaga bostirib kirdi, bu paytda imperator o'ldirilga edi. Usmoniylar qo'shini shaharga kirdi islom qonunlariga ko'ra faqat qattiq qarshilik ko'rsatganlargina o'ldirildi. Tinch axoliga tegilmadi. Mehmed II shahar buzilmasligi uchun qo'lidan kelganini qildi. Qamal paytda betaraf qolgan Genuya koloniyasi bilan Zaganos shartnomasi tuzildi unga ko'ra, Galata usmoniylar tarkibiga qo'shildi, mudofaa buzib tashlandi. Evaziga axoli mulklarini saqlab qoldi. Mehmed II konstantinopolni zaft etishi katta strategik ahamiyatiga ega edi chunki buyuk savdo yo'li va ma'muriy harbiy baza ham shu yerda joylashgan edi. Konstantinopol buyuk usmoniylar poytaxtiga aylantirildi va unga Istanbul nomi berildi. Avliyo Sofiya cherkovida birinchi nomoz o'qildi va sherkov masjidga aylantirildi. Mehmed II o'zini nafaqat Rimni balki butun dunyoni vorisi sifatida ko'rdi.

Mehmed ul-Soniy 10 yildan ziyod muddat davomida Karaman beyi hamda Oq qo'yunli davlati hukmdori Uzun Hasanga qarshi siyosiy kurash olib borib butun Kichik Osiyoda o'z hokimiyatini o'rnatgan. 1475 -yil Mehmed ul-Soniy Kafa, Kerch, Sudak singari Qora va Azov dengizi bo'ylaridagi shaharlarni istilo etib, Qrim xonligini o'ziga vassal qilgan. 1461 y. savdo yo'lidagi muhim yunon davlati Trapezund (Trabzon)ni jangsiz egallagan. Turk qo'shinlarining zafarli yurishlari Mehmed ul-Soniyi Yevropaning Vengriya, Italiya, Germaniya kabi davlatlari hududlarini ham istilo qilish rejasini tuzishga ruhlantirgan. 1480 y. 300 kemaga

joylashgan 100 ming nafar qo'shin Jan. Italiyaning Otrango sh. tomon yo'l oladi va uni 2 haftalik qamaddan so'ng qo'lga kiritgan. Shahar aholisining yarmi qirib tashlanib, 8 minggi qulga aylantirilgan. Shunga qaramay, Mehmed ul-Fotihning ushbu yurishi muvaffaqiyatsizlikka uchragan. Italyanlar kuchlarini bir erga jamlab turklarga bir qancha kuchli zarbalar berishgan.

Mehmed ul-Fotih harbiy yurish paytida og'ir betoblanib vafot etgan. Ayrim manbalarda sulton o'g'li — taxt vorisi Boyazid ul-Soniy buyrug'iga muvofiq, xos tabibi tomonidan zaharlab o'ldirilgan.

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Usmoniylar imperiyasini yuksalish, turli yerlarni bosib olish aynan Mehmed II Fotih davriga to'g'ri keladi. Bu hukmdor qat'iatligi, aqilli, zukko, ilmliligi va mohir sarkardalik qobiliyatlari bilan boshqalardan ajralib turgan. Uning davrida fan, madaniyat, san'at yuqori darajada rivojlandi. Aholi hayoti kesin tarzda yaxshi tarafga o'zgardi. U ota bobolariga munosib usmoniylarning yetuk hukmdori bo'la oladi va avlodlariga xususan o'g'li Boyazidxonga yetuk va rivojlangan katta xududlarni meros qilib qoldirdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. N. A. Abdullayev, Z.M .Qodirov, X.X.Xamidov va boshqalar "Turkiya tarixi" 2018 yil Toshkent
2. Stanford. J. Shaw "HISTORY OF THE OTTOMAN EMPIRE AND MODERN TURKEY"
3. ASIROG'LU, O'RHAN GÄYI TARIHIN ŞAHITLERI DIZISI BURAK YAYINEVI ISTANBUL 1992)
4. FINKEL, CAROLINE OSMAN'S DREAM: THE HISTORY OF THE OTTOMAN EMPIRE ... BASIC BOOKS, 2007
5. O'ZBEKISTON MILLIY ENSIKLOPEDIYASI 2000- 2005

ZAMONAVIY SHAXAR SHAROITIDAGI JANGDA OTISHNI TASHKILLASHTIRISH

M.Umarov

Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik muhandislik bilim yurti
Qurollanish va otish kafedrasi katta o‘qituvchisi, podpolkovnik

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada jahonda va mintaqada sodir etilayotgan lokal urushlarning zamonaviy harbiy harakatlaridagi qurolli to‘qnashuvlarda jangda otishning o‘ziga xos xususiyatlari o‘rganilgan. Mavzu doirasida qiyosiy tahlillar misol qilib keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *Harbiy-siyosiy vaziyat, jang, qurolli mojaro, taktik vaziyat, otish.*

ABSTRACT: *This article addresses special aspects of the armed conflicts in modern military activities of local wars taking place in the world and the region. A comparative analysis is given as an example within the framework of the topic.*

Keywords: *military-political situation, battle, armed conflict, tactical situational gunfire.*

Asosiy jangovar mashina, bu tanklar, BMP, artilleriya, muxandis qo‘shinlari, havo xujumidan mudofaa qo‘shinlari, vertalyotlar va boshqa aviatsiya vositalari ko‘magi ostida keng ko‘lamli harbiy operatsiyalarni olib borish uchun ishlab chiqarilayotganligi hammamizga juda yaxshi ayon.

Harbiy mojarolar tushunchasi keng masshtabli, mintaqaviy, mahalliy urushlar va qurolli to‘qnashuvlarni o‘z ichiga olgan barcha qurolli qarama qarshiliklardan iborat bo‘lgan harbiy harakatlardir.

Harbiy soha tadqiqotchilari K.Sivkovva P.S.Kazarinlar zamonaviy harbiy mojarolarning o‘ziga xos jihatlarini ana’anviy harbiy usullardan farqli ekanligini

Ikkinchi Jahon urushidagi ana'naviy xarakterga ega bo'lgan harbiy harakatlar bilan qiyosiy tahlil qilib, yoritib berganlar [1].

Shahar sharoitidagi noan'anaviy jangovar harakatlarning xronologiyasini kuzatadigan bo'lsak, 2006 yildagi Livan urushidagi "Xizbulloh" diniy siyosiy tashkilotining harakatlarida yashirin pozitsiyalar va yerosti tonnellaridan foydalangan holda shuningdek, Livanning aholi punktlarida manyovrlar amalga oshirib Isroil armiyasi kuchlarini neytralizatsiya holatiga keltirishga erishgan. Ushbu taktika natijasida Isroil armiyasi Livan bilan Isroil chegarasidagi aholi yashash punktida ikki hafta davomida "Xizbulloh" tashkiloti pozitsiyalariga nisbatan samarasiz hujumlar olib borgan. Isroil armiyasi zamonaviy havo kuchlarini qo'llaganligi sababli "Xizbulloh" a'zolarini tor-mor qilishga erishgan[1].

Shuningdek, Yaqin sharq davlatlarida faoliyat yuritayotgan "Islom davlati"ning muntazam kuchlarga qarshi olib borayotgan terroristik harakatlarini ham baholaydigan bo'lsak, ularning harakati ham aynan noan'anaviy qurolli mojarolar sinfiga kiradi. "Iroq va Shomislom davlati" deb nom olgan terroristik tashkilot hozirda nafaqat yaqin Sharq davlatlariga, qolaversa, O'rta Osiyo davlatlariga ham xavf solayotgani hech kimga sir emas. 2011 yilning mart oylarida "Arabbahori" nomi bilan boshlangan qo'zg'olonlar yaqin Sharq davlatlarida ommaviy tartibsizliklar, qurolli mojaro va qo'zg'olonlarni yuzaga keltirdi. 2014 yil aprel oyida Suriya davlati Qurolli Kuchlariga qarshi noqonuniy qurollangan qo'zg'olonchilar faoliyati keskin darajada jadallashdi. Suriya Arab Respublikasi Qurolli kuchlari tomonidan "Islom davlati" noqonuniy qurollangan tashkilotiga qarshi olib borilayotgan tadbirlar deyarli shahar sharoitida amalga oshirilmoqda. Ushbu kuchlarga qarshi o'tkazilayotgan jangovar harakatlar o'rganilganda, ular bilan kurash olib borish vaqtida qoidaga ko'ra, dushman bilan to'qnash kelgunga qadar, ya'ni masofali o't ochish jangi orqali yo'q qilish amalga oshirilgan, bunda aviatsiya va artilleriya kuchlaridan foydalanilgan, bu harakatdan so'ng yakuniy harbiy harakatlarni quruqlikdagi qo'shinlar davom ettirayotganligini kuzatish mumkin[2].

Rossiyalik mutaxassislar Suriya davlatida olib boraётgan harbiy harakatlardan shunday xulosaga kelishdigi ISHID jangarilarning qat'iyatligi bilan jang olib borishligini ta'kidlashmoqda. Dushmanning tirik kuchlarini 50 foizini yo'qotishlariga qaramasdan, o'z pozitsiyasining tashlab ketmasligi, qabul qilingan qarorlariga amalga oshirish uchun oxirigacha kurashishligi kuzatilgan. ISHID pozitsiyalarni qo'lga olish uchun dushmanning 90 foizgacha obektlariga o't ochib shikastlanishni amalga oshirishgan. Jang davomida "ISHID" otryadlari o'z pozitsiyalarini tashlab ketish holatlari bo'lmagan. Jangarilar tayanch punktlarini ushlab turishni so'ngi daqiqagacha olib borishgan [3].

Yuqorida keltirilgan, harbiy majarolarning tahlili shundan dalolat bermoqdaki, aksariyati harbiy harakatlar aholi yashash hududlarida sodir etilayotganligi, bu esa o'z navbatida dushman bilan yaqin masofada jang olib borishda asosiy qurol sifatida o'q otar qurollari xanuzgacha o'z ahamiyatini yo'qotmaganligidan dalolat beradi.

Suriyada shahar sharoitlaridagi jangovar harakatlarning o'ziga xosligi o'rganib, qo'lga kiritilgan hududlar ustidan nazorat o'rnatilishning muhim shartlaridan biri zamonaviy urushlar davomida muvaffaqiyatga erishishning o'ziga xosliklarini namoyon qilmoqda.

Birinchidan, jangovar to'qnashuvning aniq bir chizig'inig yo'qligi va uning vertikal bo'yicha cho'zilganligi (inshootlarning yer osti kommunikatsiyalaridan yuqori qavatlarigacha) va chuqurligi shaharda jangovar harakatlar olib borishning asosiy o'ziga xosliklari.

Ikkinchidan, kuch va vositalar bilan manyovrlarni amalga oshirishdagi zirhli texnikalardan foydalanishdagi to'siqlar soni ko'pligi sababli paydo bo'layotgan qiyinchiliklar.

Uchinchidan, jangarilarning jang olib boorish hududlar to'g'risida to'liq ma'lumotga ega ekanligi ustunligi.

To'rtinchidan, o'ziga xoslik jangovar harakatlar turar joy kvartallarida olib borilayotganligi. Shubhasiz, sezilarli miqdorda tinch aholi qo'shinlar harakati uchun jiddiy qiyinchiliklar tug'diradi va jangovar harakatlar zonasidagularni olib chiqishni

ta'minlash, joylashtirishni tashkil etish, ular orasidan jangarilarni aniqlash bo'yicha tadbirlarni o'tkazish uchun qo'shimcha kuch va vositalarni jalb qilishni talab qiladi. Bundantashqari, shaharda fuqaro aholi mavjudligi eng kamida qiyinchilik tug'diradi, ba'zi hollarda esa artilleriya va aviatsiy aniqo'llashga to'liq imkon bermaydi.

Shahar sharoitidagi harakatlarda harbiy kuchdan minimal foydalanib aholi yashash punktini qo'lga olish bo'yicha vazifani bajarish usullini toppish eng asosiy muammo hisoblanadi. [4]

Yuqoriqa ydetilgan harbiy majorolar shuni ko'rsatdiki, turli sharoitlarda noan'anav iyurushlarni olib boorish harakatlarining o'ziga xos bo'lgan xususiyatlari bu jang olib borishda yuqori manyovrni namoyon qilgan holda o'q otar qurollaridan tezkorlik bilan hujumga o'tish yoki hujumni qaytarish bilan dushmanning tirik kuch va vositalarini yo'q qilish bilan samarali jang olib boorish usullaridan foydalanish kabilardir.

Qisqa va o'rta masofalarda jang olib boorish xatti-harakatlarining samaradorligini oshirish maqsadida o'q otish tayyorgarligi va maxsus taktika tayyorgarligi fanlarining bilim va ko'nikmalarini uyg'unlashtirish orqali taktik vaziyatli o'q otish mashg'ulotlarini shakllantirish bu bilan harbiy xizmatchilarning yakka tartibda yoki guruh tarkibida o'q otish usullarining ko'nikmalarini yuqori darajada shakllantirishni o'rganish, ushbu o'quv jarayonida o'q otish tayyorgarligi fanidan olib boriladigan o'quv mashg'ulotlarni esa real jangovar holatga yaqinlashtirilgan holda tashkillashtirilishi lozim.

Taktik vaziyatli o'q otish jang maydonida bo'lib o'tadigan turli harbiy vaziyatlarning maqsadidan kelib chiqib quyidagi miqyoslarda olib borilishi mumkin:

Qisqa masofada jang olib borish masofasi qisqa masofa 5 metrdan 20 metrga qadar, yaqin masofadan 20 metrdan 100 metrga qadar va o'rta masofadan esa 100 metrdan 500 metrga qadar olib borilishi mumkin.

Ushbu jang olib boorish masofalari bo'linmalarining qurollangan qurol yarog'larining jangovar hususiyatlaridan kelib chiqib belgilanadi.

Ushbu o'q otish harakatlarini jadallashtirish maqsadida turli o'zgaruvchan harbiy vaziyatlarni o'zida namoyon etgan nishonlar foni yaratiladi, o'quvjangovar harakatlarni amalga oshirish borasida jangovartaktik modellari yaratiladi.

Ushbu taktik vaziyatli o'q otish modelini shakllantirish uchun harbiy poligonlarning maxsus uchastkalarida turli taktik vaziyatlardan iborat bo'lgan modellar yaratiladi.

Taktik vaziyatli o'q otish mashqlarini bajarish jarayonida mashg'ulot rahbari nostandart harbiy vaziyatlarni inobatga olgan holda o'quv mashqlarining talablariga o'zgartirish kiritilishiga ruxsat beradi.

Tahlikali vaziyatlarda jangchi o'z hayoti uchun xavfli bo'lgan muhitda haraktlanishi, mudofaadan qarshi hujumga o'tish bu bilan shartli dushman nishonlariga qarab samarali jang olib boorish mashqlarini bajaradi.

ADABIYOTLAR

1. P.S.Kazarin O sootnoshenii Ponyatiy "Voyna i voorujenniy konflikt" Konstantina Sivkov [HYPERLINK "https://vvo.ric.mil.ru/Stati/item/15_5699/"](https://vvo.ric.mil.ru/Stati/item/15_5699/), Kak izmenilas voyennaya strategiya so vremen Vtoroy mirovoy voyni <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/sovremennaya-voyna-etoborba-za-informatsionnoe-prevoskhodst/>.

2. Aleksandr Xomutov <https://arsenal-otechestva.ru/article/1406-obshchevojskoveformirovaniya-v-sovremennykh-voennykh-konfliktakh>.

3. Xalqaro terroristik tashkilotlar jangari guruhlarining shimoliy Afrika va yaqin sharq davlatlarida olib borayotgan jangovar harakatlari. <http://library.ziyonet.uz> > uzc> book> download.

“MALLA SAVDOGAR” DOSTONIDA SHAROB – BADFE’LLIK RAMZI SIFATIDA YORITILISHI

Achilova Zuxra Qurbonovna

Shahrisabz davlat pedagogika insituti

o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nlisi magistratura bitiruvchisi

***Annotatsiya:** Maqolada Malla savdogar dostoni variantlarida Ahmad vazir va xatxabarchi qizni sharob bilan bog‘liq voqealar syujeti nafs va nomus o‘rtasidagi kurashini ifodalashi bayon etilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Ahmad vazir, xatxabarchi qiz, sharob, nafs, nomus.*

Malla savdogar dostonida Go‘ro‘g‘lining tog‘asi Ahmad vazir boshqa variantida Ahmad sardor timsolida o‘z manfaati va farog‘ati uchun munofiqlik, ayyorlik ramzi bilan bir qatorda nafs va sharob genezisi bilan bog‘liq voqealar ro‘y beradi.

Dostondagi sharob ma’juzida inson botining nafs rujusi namoyon bo‘ladi. Nasf aslida inson ehtiyoji, biroq, ehtiyojdan ortig‘i esa insonni tubanlashuviga, yovuzlik xususiyati kuchayishiga, ruh va qalbni parokandalikka olib borishi, insoniyat jamiyatiga turli ko‘rinishda xaf tug‘dirishi va ezgulikdan yiroqlashishga sabab bo‘lishi tayinligi og‘zaki va yozma adabiyot asarlarida turlicha yoritilgan.

Malla savdogar dostonidagi Ahmad vazir o‘z yoshiga yarashmagan “nafs” kimsasi tarzida gavdalanadi. Sharob bilan bog‘liq syujetda “uning shum niyati” doston variantlarida voqelanadi. Albatta sharob turkiy xalqlar ichimligi bo‘lmagan. Bunga dalolat sharob tarixi bilan bog‘liq turli tarixiy rivoyatlarga duch kelamiz.

Jumladan, sharobni kim o‘ylab topganligi haqida shunday hikoyat etishadi:

Qadimiy Eron hukmdori Jamshid Jamning nomi birinchi bo‘lib sharobni o‘ylab topgan kishi sifatida tarixda qolgan. Jamshidning sharobni o‘ylab topishi bunday sodir bo‘lgan:

U bir kuni ov qilish uchun a'yonlari bilan toqqa yo'l oldi. Ketayotib tasodifan g'arq pishib yotgan uzumzorga duch keldi. Uzumdan terdirib, achitqisini o'limga mahkum qilingan qotillarni ko'proq qiynab o'ldirish uchun ularga berishni buyurdi. Uning farmoniga binoan achitqidan siqib olingan sharbatni o'limga mahkumlarga zo'rlab ichirishdi. Shunda mahkumlarning biri qattiq uyquga ketdi. Bir qancha vaqt o'tganidan keyin uyg'onib, o'ziga keldi va yana ozgina ichirishlarini so'radi. Ikkinchi marta sharobga to'yib olgach, xursandchilikdan ko'zlari zavq-shavq bilan porlay boshladi. Bu holatni hayrat bilan kuzatib turgan Jamshid sharbatdan tatib ko'rishga jazm etadi. Undan keyin a'yonlar ham ichib ko'rishadi. Hammalari ichkilikning kayfi bilan es-hushlarini yo'qotishadi.

Shunday qilib, hukmdorning barcha marosimlarida uzumdan tayyorlanadigan ichimliklar ichish odat tusiga kirdi. Har gal dasturxon tuzalib, Jamshid yoronlari bilan davra qurar ekan, albatta mast bo'lib, vaqtichog'lik qilishar edi. Unga «Jam an'anasi, Jam marosimi» nomini berishdi.

Jamshid Eronda zardushtiylardan ham oldin sharob ichish marosimini o'tkazgan, yig'inlarda turli xil ichkiliklar bilan fuqarolarini «siylagan». Asta-sekin sharob ichish urfga kirib, insonlar sharobxo'rlik va mastlik balosiga yo'liqishgan, axloqsizlikka yuz tutishgan. O'lkada bora-bora jirkanch va qabih bir hayot tarzi vujudga kelgan.

Keyinchalik asma daraxtining uzumlari ajratib olinib, achitqisidan tayyorlangan sharob qo'shni xalqlarga ham tarqatilgan. Qadimgi misrliklar, ibroniylar, yunonlar shu tariqa ichkilikka muhtalo bo'lishgan edi. Bora-bora Hindiston, Rum, Xitoy, Arabiston, Shom (Suriya), Misrda turli ko'rinishlarda ichkiliklar paydo bo'ldi, insoniyat mastlik va xorlik sari shiddat bilan keta boshladi.

Asrlar o'tib, Jamshid bazmlari tillarda doston bo'lgan ("Bazmi Jamshid" iborasi hatto bizda hozirgacha ham ishlatib kelinadi). Insonlar bir-birlarini sharob bilan siylab, o'sha bazmlarni yodga olishgan, ichkilik majlislari, ziyofatlari uyushtirib, gunohlarga botishgan. Shu tariqa sharobni o'ylab topgan Jamshid Jamning nomi odamlar orasida mashhur bo'lib ketgan. Mayxo'rlar doim Jamning sharafiga

ichishgan, uni xotirlab, may qadahini “Jomi Jam” deb nomlashgan. Mayparast shoirlar uni sharaflab, ash’or yozishgan, insonlar orasiga yomonlik urug’larini sochishgan, qancha avlodlarni razolatga boshlashgan (Muhammad Kamol. “Barcha yomonliklarning boshi” kitobi, 21-23-betlar). [3.internet manba. Tarix.uz]

Sharob bilan bog’liq yana bir afsona mavjud. Ya’niki, To‘marisning o‘g‘li Sparangiz ham ana shu sharob tufayli mag‘lubiyat qurboniga aylanadi. Bu afsona voqeasi quyidagicha:

Asir tushgan bir eroniy so‘roq vaqtida Siparangizga shunday dedi:

– Ulug‘ sarkarda ekansiz, bizni g‘aflatda qqoldirib, ustimizga balo-qazoday bostirib kelib qoldingiz. Biz endi bazmi jamshid boshlagan edik. – U sharob to‘la meshlarga va zarrin koslarga, ovqat suzilgan tovoqlarga ishora qildi. –Bular bizga emas, sizlarga nasib qilgan ekan.

–Ovqatlaringiz, sharoblaringiz o‘zingizga buyursin, bizning ziyofat yemoqqa vaqtimiz yo‘q, – dedi. Siparangiz sharob suzilgan kosalarga qarab, ammo o‘zining bir totib ko‘rgisi kelib turardi.

–Yigitlar yo‘l yo‘rib, jang qilib charchadi, otlar ham toliqdi, ularga biro z dam bermoq kerak, – dedi yosh sardorning yigitlaridan biri. –tamaddi qilib, so‘ng darhol otlanamiz.

–To‘g‘ri, ozroq dam olaylik, tamaddi qilaylik, –deyishdi qorni ochgan yigitlar dasturxonlardagi nozu-ne‘matlarga qarab.

Siparangiz ikkilanib qoldi, keyin:

–Hoy chol, –dedi asir eroniyga qarab. –Boshing uchun rost so‘yla, ovqat va sharoblarga zahar solingan emasmi?

–O‘zimiz yemoqchi bo‘lgan ovqatga nega zahar solayin? Nima, o‘zimizga o‘zimiz dushmanmizmi? Barcha xudolarning xudosi Ahuramazda* shafe keltirib qasamyod etamanki, biz bu noz-ne‘matlarga zahri qotil solganimiz yo‘q.

–So‘zlaringning to‘g‘riligini isbotlash uchun bulardan yeb-ichib ko‘r-chi!

Askar sharob ichib, tovoqdagi go‘shdan yeb ko‘rsatdi. Qo‘lga tushirilgan boshqa eroniylarga ham sharob ichirib, ovqat yedirib, ularning zaharlanmaganiga

qanoat hosil qilgandan so‘ng, yigitlar dasturxonlar yoniga o‘tirdilar-da, sharoblarni no‘sh etib, pishirib qo‘yilgan go‘shlarni tushira ketdilar.

O‘tkir sharob umrida ichkilik qilmagan yoshlarga darrov ta’sir qila boshladi. Ular hiringlab, bir-birlari bilan askiya qila boshladilar. Qorovulga qo‘yilgan otliqlar ham bensib qolmasinlar, deb ularga ovqat va may oborib berdilar. Bir oz ovqatlanib otlanmoqchi bo‘lgan yigitlar og‘izlariga ichkilik tegishi bilan xursandchilikka berilib, qancha vaqt o‘tganini bilmay qolgan edilar.[4.22-23-b.]

Qissada ma’lumki Siparangiz hushyorlikni yo‘qotgan holda eron shohi Kayxisrav tuzog‘iga tushib halok bo‘ladi.

Malla savdogar dostonidagi variantlarda sharob detail orqali Ahmad vazirni botinidagi nafs va xatxabarchi qiz Oydonaga, boshqa variantlarida Zulfizar, Guloyim, Oyzaynab timsollari orqali qiz bolaning or-nomusi, sha’nu –qadrini mardona himoya qilishi yoritiladi. Ayni sharob bilan bog‘liq syujet variantlarni ko‘rib chiqish o‘rinlidir:

Baxshi Jo‘ra Eshmirza variantida sharob bilan bog‘liq syujet voqeasi shunday kechgan:

Xatxabarchi qiz Oydonaga munosabati yaxshi emasligini bilib, Ahmad vazirdan o‘zini himoya qilish maqsadida:

“Bu beimonning nazmi yomon. Indamay o‘tirsam, shu kecha meni omon qo‘ymaydi. Kel-e, balodan ilgari sadaqa, suvdan oldin bo‘g‘ot. Shuning oldidan bir bo‘g‘ot. Shuning oldidan bir bo‘g‘ot tashlay qani. Aql olgan qulday bo‘lib, yerga to‘shalgan sholday bo‘lib qola berarmikan yoki shunda ham menga uzala berarmikan”, – dedi. Ahmad vazirga “bir shisha aroq olmoqlikka pulingiz yetmadimi yoki aqlingiz yetmadimi?- deb sharob olib kelishga undaydi. Ahmad vazir sharbatxonasidan qiyomiga yetgan ikki xumdan ikki kosaga sharobni mis patnisga qo‘yib mehmon oldiga qo‘yadi. Mehmon “osh egasi bilan totli” deya avval mezbon ichishni boshlab berishni so‘raydi. Mezbon esa “mehmon otayi xudo” degan gap borligini aytadi. Mehmon yana “yetmish yashar kampir martabasidn yeti yasharli o‘g‘il bolaning martabasi ulug‘ ” deya odob yuzasidan sharob ichishni Ahmad

vazirga mulozamat qiladi. Ahmad vazir qizni gapidan so'ng bir kosa aroqni to'kmay ichgan chog' shokosa qo'lidan tushib, mis patnisga tegib, tariqday maydalanib ketadi. Ahmad vazir hayron qotgan lahzada qiz joyidan turib, uni ko'krigidan itarib yubaradi. Mehmon qiz yov-yarog'ini olib, chiroqni puflab uchirib, yiqilib qolgan Ahmad yiqilib qolgan vazirni qorniga o'kchali etigi bilan to'qqiz marta tepadi. "bizdan topgan ayshu ishrating shu" deb uydan chiqib ketadi. [1.306-b.]

Baxshi Chorshanbe Rahmatullayev variantida Bog'dod mamlakatining podshohi Shahanshohning qizi Zulfizarning kanizi Oyxumorni erkakcha kiyintirib Chambilga yuboradi. Ahmad sardor Chambil tepaligida uch kundan buyon mehmon kelishini kuzatadi va to'rtinchi kunda Sulduz tog'i yaqinida bir otliqni ko'radi. Go'ro'g'lidan suyunchi olmoq uchun shoshib ketmoqchi bo'ladi, lekin, ortiga qaytib kelayotgan otliqdagi kimsa uning ko'ziga shubhali ko'rinadi.

**O'ynab kelayotir mingan hayvoni,
Ko'zlagan Chambilbelning makoni,
Beqarorlar bo'ldi Ahmad nodoni,
Anig'ini bilib olayin, qani,
Yo ulmikan, yo qizmikan mehmonim.**

Uning qaddi-basti erakka o'xshamasligini durbin orqali fahmlaydi.

**Mingan oti Olatarlon bo'z ekan,
Ahmad sardor shunday o'tkir ko'z ekan,
Fikru xayollari juda tez ekan,
Anig'ini bilib oldi Ahmadxon,
Kelayotgan mehmon go'zal qiz ekan.**

Ahmad sardor mehmonni qiz bola ekanligini bilgach xayolida rejalar tuzadi. Go'ro'g'lidan mehmonni o'z uyiga bir kechaga olib ketish iznini so'rash va u bilan vaqti chog'liq qilishni ko'ngliga to'yadi. [2.7-8-9-]

Ahmad sardor Go‘ro‘g‘li saroyiga shodiyona, tantana bilan mehmonni olib boradi. Mehmondorchilik qoidalari bajo keltiriladi. Shundan so‘ng Ahmad sardor mehmonni Go‘ro‘lidan

**Bulbul qo‘nadi g‘unchaga,
Kaklik sayragan archaga,
O‘lim barobar barchaga,
Mash‘ala yonganko‘chaga,
Sultonim, sendan so‘rayman
Shul mehmonni bir kechaga.**

Go‘ro‘lini qahri kelganda Ahmad sardor tog‘a sifatida guyoki Chambil mamlakatini qudratini ko‘rsatishini vaj qilib, mehmonni o‘z uyiga olib ketadi.

Makkor Ahmad sardor mehmonni uyiga olibkelgach qizni o‘g‘il bola eaknligini bilgnini aytadi. Qiz vaziyatdan chiqish maqsadida, guyoki Ahmad sardor bundan biro y tushiga kirgani, unga oshiq bo‘lagni, shu boisi erkakacha kiyinib Chambilga kelganini aytadi. Uzoq yo‘l bosgani va charchaganini so‘zlab, Ahmad sardor bilan sharobxo‘rlik qilishga undaydi.

Ahmad sardor xizmatkorlariga o‘tkir va achhig‘i tezroq sharob keltirishni buyuradi.

Xizmatkorlar o‘n olti ko‘zaga o‘tkir sahrob olib kelib, dasturxonga qo‘yishadi. Ahmad sardor sharobni mehmonga qo‘yib uzatmoqchi bo‘lganda qiz ko‘zachani olib, “bir umrlik hamrohingizman, yoringizman, xizmatkoringizman” deya mulozamat ko‘rsatadi.

**Bo‘lib qoldi yarimkecha,
Uyquga ketgandir barcha,
Ahmad tili bo‘ldi g‘alcha,
Bo‘shadi o‘n bir g‘o‘licha,*
Gildirashib ko‘p ko‘zacha,
Ayni sahar vaqt bo‘lganda
Ahmad yiqildi chalqancha.**

Qiz Ahmad sardorni o‘zini bilmas holatga tushgan paytdan foydalanib, vaqtni boy bermay, uni og‘izga yana bir ko‘za sharobni qo‘yib, o‘kchasi baland etigi bilan og‘ziga zar bilan tepib, og‘zini qomga to‘ldirib, tishlarini sindirib tashlaydi. “Bu imonsiz choldi sharmanda qilayin”, – deb sonidan bir parcha kesib oladi, bir qulog‘ini kesib otib yuboradi.

Qiz uydan chiqib otini olishga boradi. To‘qqizta says mast uyquda bo‘lgan pallada qiz otni kishanlarini kesib, sekin yetaklab chiqib otga minib darvozaga yetadi. [1.25-26-27-28-b.]

Baxshi Shoberdi Boltayev variantida Ahmad sardor Shohdorxonni qizi Guloyim bilan kechgan sharob voqeasi quyidagicha:

“Ahmad sardorning 40 yigiti xizmatini qilib yurar edi. Otdan tappa tayladi, otni qoziqqa boyladi, 40 zinali eshikdan kirib mehmonxonoga joyladi. Qirqin qiz yozdi dasturxondi, tayladi nondi, to‘kdi pista-bodomdi, 40 xil taomni qo‘yib, izidan ko‘zaga eski sharobidan olib keldi. Shunda Ahmad sardor: “Hu qizim, elimizning qadasi* shunday, bir eldan bir elga mehmon keladi. Mehmon ko‘nglini mezbon oladi, oldig‘a sharob qo‘yadi, qo‘ygan sharobdan ichadi. Mard bo‘ls jonidan kechadi. Mehmon ulug‘ bo‘ladi, qizim boshla” – dedi.

Qiz:

– Taom uy egasi bilan totli, siz boshlang, - dedi. Qizning jamoliga oshiq bo‘lib, boshlasam boshlayin deb ko‘zada o‘zining sharobini ko‘tardi, shu vaqt qiz tepib yubordi. Ahmad chol qaramon bo‘b ag‘nadi., burnini qisdi, og‘zi ochildi, qiz o‘zining sharobini og‘zidan qo‘ydi. Ahmad chol mast bo‘b dustamon* bo‘b ag‘nab qoldi. [2.197-198-b.]

Baxshi Abdunazar Poyonov kuylagan variantida esa Chambil elidagi qirq yigitning biri Xoldorxon o‘g‘lini sunnat to‘yi boshlagani, to‘yda ko‘pkari uyushtirilishi va bunda Ahmad sardor bakovullik qiladi.

Ko‘pkari vaqtida uzoqdan bir jiyron tubal otliq kelayotgani va Ahmad sardorni ko‘ziga g‘alati ko‘ringani yoritiladi. Doston bayonida Ahmad sardorni ko‘zi

o'tkirligi, yuragi sezgirligi, baxshi ta'rifiga ko'ra "tulkini urg'ochi yoki erkakligini bir kunlik yo'ldan bilishi" suylanadi.

**Kiyiklar kezadi tovonlar qatini,
Chabog'onlar minsin tulpor otini,
Zo'rlari bilinear endi maydonda,
Men aytaman to'y egasi zotini.**

Ahmad sardor tilidan to'y ko'pkarisi uchun qo'yilgan sovrinlar aytilgach, chavandozlar maydonga shaylanadilar. Bunda Avazxon G'iro't bilan qatnashib, qo'radan takani olib chiqib ketayotgan lahzada, jiyron to'bal otli notanish chavandoz uloqni tortishib ketadi. Avazxonni taqimidan takani sug'urib oladi, ammo, halol bo'lmasdan tushirib yuboradi. Kuzatib turgan Ahmad sardor bu chopag'on erkak emas, ayol ekanini sezadi. Ko'pkari tugagach, Ahmad sardor mehmon chavandozni yoniga kelib kimligini so'raydi. Chavandoz Misr mamlakatidan kelgani hamda Misr podshohi Shoxdorxon yolg'iz qizi sah'niga to'y berib, ko'pkari, kurash uyushtirayotgani, Chambil mamlakatini chavandoz, polvonlarini bunga aytish uchun kelgan xabarchi ekanligini aytadi. Ko'pkari bahona Go'ro'lini o'g'lini tanigani va endi Go'ro'g'lini huzuriga borishi lozimligini aytadi. Ahmad sardor mehmonni Go'ro'g'li o'rdasiga olib boradi mehmonni kelish sababi ayon bo'lgach, kechki paytda Ahmad sardor mehmonni Go'ro'g'li ruxsati bilan o'z uyiga olib ketadi. Mehmonni uyiga olib kelgach, Ahmad sardorni xizmatkorlari mehmon uchun dasturxon tuzab, turli nozu-ne'matlar bilan siylab, ko'zalarga sharob, musallasni olib kelib uzatisahdi. Suhbat qizib, yarim kecha bo'lgach Ahmad sardor xizmatkorlariga imo-ishora qilib javob beradi va ichkaridan eshikni yopadi. Mehmon yoniga kelib, bu xonada ikkovidan boshqa kimsa yo'qligi, mehmonni erkin o'tirishini aytib, uning bosh kiyimini olib qo'yadi. Shunda mehmonni o'ralgan sumbul sochi pastga yoyilib ketadi. Ahmad mehmonni qiz ekanligini bilganligi aytib, unga tegajog'lik qilmoqchi bo'ladi. Qiz esa o'rnidan turib, Ahmad sardorni belidan ushlab yerga tashlab, bo'yniga tebib, hushidan ketkazadi. Chalqancha qilib og'ziga tepib tishini ham sindiradi, oyoq-qo'lini mahkam bog'lab tashlaydi. Eshikni bir tepib ochib, sochini

yig'ishtirib telpagini kiyib, otini yoniga boradi. Qarasaki oti kishanlangan, hovli darvozasi qulflangan, qorovullar sharobdan mast bo'lib, xurrak otib uxlashayotgan bo'ladi. Qiz otini kishanlarini kesib, keyin minib, qulflangan darvozadan ham irg'ib o'tib ketadi. [2.278-279-280-281-282-283-284-b.]

Keltirilgan har to'rta variantda ham sharobdan hushyorlikni yo'qotgan makkor Ahmad va qizlik sha'nini himoya qilgan jasur xabarchi qiz timsoli doston voqe-hodisasi faollashuvi vazifasini bajargan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Malla savdogar dostoni, Baxshi Jo'ra Esmirza varianti, 25,26,27-b,306-b, ziyo.uz com kutubxonasi manbasi.
2. Malla savdogar dostoni, Baxshilar Chorshanbi Rahmatullayev, Shoberdi Boltayev, Abdunazar Poyonovlar variantlari,7,8,9-b, 197-198-b, 278-279-280-281-282-283-284-b.T.“Akademnashr” 2019-yil.
3. Muhammad Kamol.“Barcha yomonliklarning boshi” kitobi, 21-23-betlar). [internet manba. Tarix.uz].
4. Mirkarim Osim. Karvon yo'llari (tarixiy qissalar)22-23-b, T. G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti,1987-yil.

JALOLIDDIN MANGUBERDINING HARBIY YURISHLARI

Eshtemirov Komiljon G'ayrat o'g'li

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti talabasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada mo'g'ul bosqini davrida ko'plab qahramonlik ko'rsatgan, mo'g'ullarni bir necha marta mag'lub etgan hamda yengilmasligi bilan Chingizxonning e'tirofiga sazovor bo'lgan buyuk sarkarda va davlat arbobi Jaloliddin Manguberdining tarixiy qahramonliklari haqida so'z boradi.*

***Kalit so'zlar:** Jaloliddin Manguberdi, Xorazmshohlar, Chingizxon, Ozarbayjon, mo'g'ullar, jang, qahramon, sarkarda, qo'shin.*

Kirish: XIII asr boshlarida Xorazmshohlar davlati va Chingizxon davlatining chegaralari bir-biriga tutashib ketishi natijasida bu davlatlar o'rtasidagi yaxshi aloqalar asta-sekin salbiy tomonga yura boshladi. Aloqalarning tobora yomonlashuvi ikki davlat o'rtasidagi to'qnashuvni muqarrar qilib qo'ydi. Natijada Chingizxon bosqini arafasida Xorazmshohlar davlati yakdil mudofaa taktikasini ishlab chiqa olmaydi. Mo'g'ullar bosqini tobora kuchayayotgan bir davrda siyosiy kurash maydoniga Alouddin Muhammadning o'g'li - Jaloliddin Manguberdi kirib keldi.

Asosiy qism: Chingizxon Xorazmshohlar saltanatini qo'lga kiritish uchun ko'plab xiylalarni ishga solmoqda edi. Ana shunday xiylalardan biri- O'tror hokimi Inolchiqning Chingizxon yuborgan karvonni qirib tashlashi bo'ladi. Bu aslida Chingizxonning xiylasi bo'lib, u shu bahonada Xorazmshohlar ustiga yurishni boshlab yuboradi. Urush oldidan Alouddin Muhammad harbiy kengash chaqiradi va unda bir qator takliflar o'rta taqda tashlanadi: barcha harbiy kuchni (600 ming kishi atrofida) bir yerga to'plab, harbiy yurishda toliqib turgan dushmanga Sirdaryo bo'yida hujum qilish; G'aznaga va xatto Hindiston tomon chekinib o'sha yerda jang olib borish (Jaloliddin rejasi) [1, B. 3]. Lekin Alouddin Muhammad bunga rozi

bo'lmaydi va natijada Buxoro, Samarqand, Urganch, Termiz kabi yirik hududlar qo'ldan ketadi. Undan keyin 1220-yil Buxoro, Samarqand, 1221-yili Urganch, Termiz qo'ldan ketadi. Bu orada Alouddin Muhammad plevrit kasalligidan vafot etadi [2, B. 534]. Jaloliddin taxt vorisi bo'lishiga qaramay, buvasi Turkon Xotun Qutbiddin O'zloqshohni valiahd etib tayinlaydi. Shundan so'ng, Jaloliddin va mo'g'ullar o'rtasida haqiqiy kurash boshlanadi. Jaloliddin Niso yaqinida o'zining 300ta askari bilan mo'g'ullarning 700 kishilik otryadini mag'lubiyatga uchratadi. Bu g'alaba mo'g'ullarning "afsonaviy qudrati" haqidagi mish-mishlarga chek qo'yadi. Bu orada Jaloliddinning ukalari: O'zloqshoh, Oqshoh va Rukniddin G'ursanjiylar mo'g'ullar tomonidan turli davrlarda o'ldiriladi. Yana bir ukasi G'iyosiddin Kirmon hukmdori bo'lib, Jaloliddinga Erondagi kurashlarida ancha yordam beradi. Jaloliddin esa Nishopurga kelib, mo'g'ullarga qarshi qo'shin to'plashga intiladi. Lekin mahalliy noiblar uni qo'llashmaydi va bu yerda turish xavfli bo'lgani uchun Jaloliddin G'aznaga yo'l oladi. Jaloliddin G'aznaga yetmasdan avval Hirot hokimi va qaynotasi bo'lmish Amin Malik bilan birlashadi va Qandahor qal'asini qamal qilayotgan mo'g'ullar ustiga yurish qiladi. Bu jangda Jaloliddin harbiy ilm tarixida ilk bor "piyoda yoyandozlar"ni mo'g'ullarning otliq askarlariga qarshi qo'yadi. Uch kunlik jangdan so'ng mo'g'ullar mag'lub etiladi va Jaloliddin G'aznaga ketadi.

G'aznada Jaloliddinni katta tantana bilan kutib olishadi. Bu yerda Jaloliddinning xizmatiga Sayfiddin O'g'roq al-Xalajiy, Balx hokimi A'zam Malik, afg'onlar sardori Muzaffar Malik, qarluqlar rahbari al-Hasan qarluq o'z qo'shini bilan qo'shiladi. Natijada Jaloliddinning qo'shinlari soni 90-130 ming kishiga yetadi. Bu qo'shin bilan Jaloliddin Valiyon qo'rg'onini qamal qilayotgan Tekechuk va Molgor boshchiligidagi mo'g'ul qo'shinlarini yengadi. Bu jangda mo'g'ullarning 100dan oshiq kishisi halok bo'ladi. Endi Chhingizxon Jaloliddinga qarshi Shiki Xutuxu boshchiligida qo'shin yuboradi. 1221-yilning kuzida shimoliy Afg'onistonning Lagar daryosi bo'yidagi Parvon dashtida Shiki Xutuxu qo'shiniga qarshi jang bo'ladi. Birlashgan qo'shinga Jaloliddinning o'zi rahbarlik qilib, o'ng qanotga Amin Malik, chap qanotga Sayfiddin O'g'roq boshchilik qilishadi. Jaloliddin o'zi Shiki Xutuxu

qo'shini o'rtasiga bostirib kirib, uning xarbiy tartiblarini buzdi va mo'g'ul bayroqlarini otlarining oyoqlari ostida poymol qildi, lashkarboshisini esa o'z joyini tashlab qochishga majbur qildi[3, B. 24]. Parvon jangida mo'g'ullar mutlaq mag'lubiyatga uchraydi va Shiki Xutuxu Chingizxon huzuriga zo'rg'a yetib boradi. Bu g'alaba Movarounnahr va Xuroson uchun juda ahamiyatli bo'ladi. Mo'g'ullarning "ilohiy", "yengilmas" qudrati haqidagi afsonalarga butunlay chek qo'yiladi. G'alaba ta'sirida Saraxs, Marv, Hirot va boshqa Xuroson shaharlarida mo'g'ullarga qarshi isyon boshlanadi. Buxoroda esa mahalliy aholi mo'g'ullarni siqib chiqarishga erishadi. Kuchayib borayotgan Jaloliddin katta xavf ekanligini anglagan Chingizxon Jaloliddinga qarshi katta qo'shinga o'zi rahbarlik qiladi.

Parvon jangidagi o'ljani taqsimlashda Amin Malik va Sayfiddin Ag'roq o'rtasida nizo kelib chiqadi. Sayfiddin Ag'roq va boshqalar qo'shından ajralib ketgach, Jaloliddinning qo'shini sezilarli darajada kuchsizlanadi. Jaloliddin ichak kasali bilan og'riydi, lekin shu holatda ham mo'g'ullar Gardizga joylashganini bilib, u yerga yurish qiladi hamda O'rxon boshchiligidagi mo'g'ul otryadini mag'lub etadi. Keyichalik Chingizxonga qarshi oz qo'shin bilan kurashib bo'lmasligini anglab, Sind daryosi bo'yiga chekinishga qaror qiladi.

Uzoq ta'qiblardan so'ng, ikki o'rtada 1221-yil 25-noyabr, payshanba kuni Sind daryosi bo'yida uch kun davom etgan hal qiluvchi jang boshlanadi. Jaloliddin va uning qo'shini bu jangda ham juda ulkan jasorat ko'rsatadi. Faqat uchinchi kunga kelib, Chingizxon qo'shini ustunlikka erisha boshlaydi. 10 ming kishilik mo'g'ul pistirmasi Jaloliddinning qaynotasi Amin Malik qo'mondonligidagi o'ng qanotni tormor etadi[4]. Bu jangda Jaloliddinning taxminan 7-8 yoshli o'g'li Chingizxon qo'shini tomonidan o'ldiriladi. Shuningdek, bu jangda Amin malik va boshqa ko'plab sarkardalar ham halok bo'lishadi. Chingizxon Jaloliddinni tiriklayin qo'lga olishga buyruq beradi. Lekin Jaloliddin shaxsiy bahodirligi tufayli mo'g'ullar qurshovini yorib chiqib, Sind daryosi bo'yiga yetib keladi. Daryo bo'yida uni onasi Oychechak va haramidagi boshqa ayollar kutib turishar edi. Mo'g'ullar qo'lga tushishni istamagan ayollarining iltimosiga ko'ra ularni suvga cho'ktirish haqida buyruq

berishga majbur bo'ladi. Shundan so'ng, Jaloliddin oti bilan sakrab, Hindiston tomonga o'tib oladi. Jaloliddinning ushbu jasoratini Mirzo Ulug'bek quyidagicha tasvirlaydi: "Sulton Jaloliddin bin Sulton Muhammad Xorazmshoh o'zini suv-u olov o'rtasida ko'rdi, chunonchi bir tarafida keskir qilichlar olov sochardi, boshqa tarafida esa qonxo'r daryo turardi. Hech bir tomondan chiqib ketishning iloji yo'q edi. Noiloj jangga kirishdi. Bahodirlik otini kurash maydoniga solib, totor kofirlardan ko'pini halokat tuprog'iga qordi va hech bir kulfatsiz jang qildiki, agar Rustami doston tirik bo'lganda, unga bo'lgan muhabbat yopig'ini o'z yelkasiga solgan bo'lardi. Agar kumushtan Isfandiyor bu jangni mushohada qilganda, uning xizmatida qullik lavozimini jonu dili bilan qabul qilgan bo'lardi"[5, B. 318]. Jaloliddinning jasoratiga qoyil qolgan Chingizxon o'g'illariga qarata: "Otaning faqat shunday o'g'li bo'lishi lozim. U olovli jang maydonidan o'zini qutqarib, halokatli girdobdan najot qirg'og'iga chiqdimi, undan xali ulug' ishlar va qiyomatli isyonlar keladi!"- deydi va orqasidan ta'qib etishni taqiqlaydi. Jaloliddin Hindistonda o'ziga nisbatan qarshiliklarni yenggach, bu yerda ham mo'g'ullarga qarshi tarafdor guruh shakllantirishga erishadi. Jaloliddin hokimiyatini Dehli sultoni Shamsiddin Eltutmish hamda Sind, Uchcha, Mo'ltan, Lohur, Peshovar hokimi Nosiriddin Qubacha tan oladilar. Eron va Xurosondan bir qator amirlar ham Jaloliddinga kelib qo'shiladilar.

Hindistondagi mahalliy hokimlarning Jaloliddinni siqib chiqarishga intilishi sababli, Jaloliddin mo'g'ullarga qarshi kurashni davom ettirish uchun 1223-yil oxirarida yana g'arb tomonga yo'l oladi. O'rniga noib etib Jahon polvon O'zbekni qoldiradi.

Jaloliddin Eron va Ozarbayjonning ayrim hududlarini egallaydi. Keyin mo'g'ullarga qarshi kurash olib borish maqsadida ukasi G'iyosiddin Pirshoh, Bag'dod xalifalari az-Zohir, so'ngra al-Muntasir, Gurjiston malikasi Rusudana va boshqalarga murojaat qiladi. Lekin mo'g'ullar qasosi hamda Jaloliddin hokimiyati kuchayishidan cho'chigan ko'pchilik musulmon hukmdorlari u bilan ittifoqqa rozi bo'lmaydilar. Natijada Jaloliddin Gurjistonni ketma-ket ikki marta bosib oladi. Ozarbayjon, Shirvon, Gurjiston Jaloliddinning o'limiga qadar uning qo'lida qoladi.

1227-yil kuzida mo'g'ullarning Eronga kirib kelish niyatlari borligini bilgan Jaloliddin ularga qarshi jangga tayyorgarlik ko'radi. Mo'g'ullarning o'sha yili yuborilgan 2000 kishilik avangardi tor-mor etilib, ulardan 400 tasi Isfahonda namoyishkorona jazolanadi. 1227-yil 5-sentabrda Eronni zabt etish uchun kelgan Taynal no'yon qo'shini bilan Isfahon yaqinida xal qiluvchi jang bo'lib o'tadi. Jang payti G'iyosiddin Pirshoh xoinlik qilib, Luristonga chekinsada, Jaloliddin baribir bu jangda g'olib bo'ladi va Taynal no'yon : "Haqiqatan ham o'z davrining bahodiri va tengqurlarining dohiysidir!",- deb uning jasoratiga qoyil qoladi. Xatto mo'g'ul xoni Tuli sulh taklif qilganda ham Jaloliddin buni rad etadi. 1229-yil Jaloliddin ukasi G'iyosiddinni afv etadi. Biroq tez orada ukasi yana fitnachilarga aldanadi va bu safar uning o'zi qurbon bo'ladi. Natijada Jaloliddin fitnachilarni jazolab, Kirmonda tinchlik o'rnatadi. Xorazmshoh Jaloliddin Kirmon, Fors, Fors Iroqi, Ozarbayjon, Gurjiston va unga tutash yerlarda katta davlat barpo etishga muvaffaq bo'ladi. Bu orada ayrim musulmon amirlari mo'g'ullar bilan birlashib, Jaloliddinga qarshi ittifoq tuzishdi. Jaloliddin va ittifoqchilar qo'shini o'rtasidagi birinchi jang 1230-yil 7-avgustda Yassi Chaman (Arzinjon yonida) tekisligida bo'lib o'tdi. Jaloliddin ittifoqchilarni yengdi, ammo ularni oxirigacha ta'qib etmadi. Bu hol ularga qo'l keldi.

1230-yil 10-avgustida Ko'niya sultoni, Xims hokimi, Damashq hokimi, Xartabart hokimi, Halab hokimi, Mayafariqin hokimi va Baynas hokimlari birlashgan ittifoqining ikkinchi jangida Jaloliddin mag'lub etildi. Ismoililar esa butkul xoinlik yo'lini tutib, Jaloliddinning mag'lubiyati to'g'risida mo'g'ullarga yashirin noma ham yuboradilar. Jaloliddin mag'lubiyatidan foydalangan mo'g'ullar uning Ozarbayjonning Mug'on, Shirkabutdagi qo'shin yig'ishi mumkin bo'lgan joylariga qo'qqisidan zarba berishdi.

1231-yil bahorida u Ganjga kelib, mo'g'ullarga qarshi ittifoq tuzish uchun musulmon hukmdorlariga maktub yo'lladi. Maktubga 17 kun javob kutdi, lekin hech qayerdan javob kelmadi. U endi Arrondan chiqib, Kichik Osiyoda kuch to'plamoqchi edi. Ammo Amid amiri Malik al-Ma'sud taklifiga ko'ra Ko'niya sultoniga qarshi kurash rejasini qabul qiladi.

1231-yil avgustda Amid yo'lida Jaloliddinga mo'g'ullar hujum qilib qoladi. Uni 15 chog'li mo'g'ul askarlari ta'qib qildi. Jaloliddin sheriklaridan ajrab, Mayafariqin yaqinida Ayn-ad-dar qishlog'iga keladi va kurdlar qo'liga tushadi. Bu voqea quyidagicha sodir bo'ladi:

“...Shundan so'ng sulton toqqa ko'tariladi. Tog' yo'llarida esa kurdlar talonchilik maqsadida pistirmalar qurgan bo'ladi. Ular, odatdagidek, sultonni ham tutib olishadi va xuddi boshqalarni talagani kabi uning ham bor- yo'g'ini tortib olishadi[6, B. 418]. Ular Jaloliddinni o'ldirishmoqchi bo'lganda u yo'lto'sar bosqinchilarning boshlig'iga maxfiy ravishda o'zining sulton ekanligini bildirib, alMalik al-Muzaffar Shahobiddin huzuriga olib borsa evaziga mukofotlanishini bildiradi. Qaroqchilar yo'l boshchisi bunga rozi bo'ladi va Jaloliddini chodirda, xotinini oldida qoldirib, o'zi toqqa ot olib kelish uchun ketadi”. “Bu odam chodirda yo'q paytida bu yerga boshqa bir g'alamis, iflos, qo'liga nayza ushlagan kurd kirib keladi. Keyin Xilotda o'lgan ukasining xuni uchun Jaloliddinga shunday nayza sanchadiki, boshqa nayza sanchishga zarurat qolmaydi. Shu tariqa uning jonini boqiy dunyoga yo'llaydi”.

Oradan biroz vaqt o'tgach al-Malik al-Muzaffar odamlarini toqqa yubordi. Ular sultonning buyumlari- oti, egar-jabdug'i, mashhur qilich va sochini solib yuradigan naychasini topadilar[7, B. 295]. Bu buyumlar al-Malik al-Muzaffar huzuriga olib kelinib, o'sha kunlar bu yerda hozir bo'lgan sulton mulozimlariga, shuningdek Uturxon, amir-oxur Talsob va boshqa yaqin kishilariga ko'rsatilganda, ular ushbu narsalar sultonniki ekanligini tasdiqlaydilar.

Jaloliddin Manguberdi o'zbek davlatchiligi tarixidagi juda katta shaxslardan biri sifatida tarixda o'chmas iz qoldirdi. Uning buyuklik darajasi, ko'rsatgan jasoratlari, aqliy jihatdan yetukligi, harbiy barkamolligini bugungi maqola orqali ko'rdik. Uning eng katta buyukligi shunda bo'ldiki, qayerga hujum qilmasin, o'sha yerni jahannamga aylantirayotgan, toptayotgan Chingizxon boshchiligidagi mo'g'ullar aynan Jaloliddinga kelganda ensasi qotadigan darajada boshi berk ko'chaga kirib qoldi. Qiziq tomoni shundaki, bu voqea- hodisalar mo'g'ullar eng cho'qqiga chiqqan,

raqib tanlamay g'alaba qozonayotgan davrga to'g'ri kelib, Jaloliddin aynan shu davrda sodir bo'lgan 14 jangning naq 13tasida zafar quchdi. So'nggi mag'lubiyati ham uning kuchsizligi emas, balki yaqinlarining xiyonati hamda dushmanlarning ittifoqi natijasi bo'ldi. Ha, Jaloliddindek buyuk siymoga eng ko'p zarar bergan omil xiyonatdir. Xattoki uning o'limi ham uning shaxsiyatiga munosib bo'lmadi. Oddiy kurd kishisining qo'lida o'lim topdi. Lekin bunda ham ramziy ma'no bor, ya'ni mo'g'ullar har qancha hharakat qilmasin baribir ularga Jaloliddinni o'ldirish nasib etmadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Азамат Зиё. Узбек давлатчилиги тарихи: (Энг кадимги даврдан Россия боскинига кадар. – Т.: Шарк, 2001.
2. Sagdullayev A. S. O'zbekiston tarixi. – Т.: VNESHINVESTPROM, 2019.
3. Содиков Х. Султон Жалолиддин Мангуберди. – Т.: ART FLEX, 2009.
4. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Sind_daryosi_bo%CA%BByidagi_jang
5. Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan Tarixi. K.1. – Т.: Sharq, 2010.
6. Шихобиддин Мухаммад ан-Насавий. Жалолиддин Мангуберди хайоти/Матёкубов тарж./ - Т.: Узбекистон- Ёзувчи, 1999.
7. Шихобиддин Мухаммад ан-Насавий. Жалолиддин Мангуберди хайоти. – Т.: O'zbekiston, 2006.
8. Жабборов И. Буйук Хоразмшохлар давлати. – Т.: Шарк, 1999.
9. Muhammadjonov A. O'zbekiston tarixi: 7-sinf uchun darslik. Qayta ishlangan uchinchi nashr. – Т.: Sharq, 2017.

GIPO TAKSEMIK QO‘SHMA GAPLARNING BOSHQA GAP TURLARI BILAN MA‘NODOSHLIGI VA BUNING TARJIMASHUNOSLIKDAGI AHAMIYATI

Madinabonu Shavkatovna Sodiqova

O‘zMU Xorijiy filologiya fakulteti, xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) yo‘nalishi

1-kurs talabasi

e-mail: madinabonusodiqova34@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘zbek tilidagi gipotakseмик, ya‘ni ergashgan qo‘shma gaplarning boshqa gap turlari bilan ma‘nodoshlik hosil qilishi va bunda gap strukturasi, bog‘lovchi vositalardagi o‘zgarishlar ko‘rib chiqiladi. Shu bilan birga, ingliz tilidagi gipotakseмик gaplarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda gap turlari orasidagi ma‘nodoshlikning o‘rni haqida so‘z yuritiladi. Tahlil jarayonida amerikalik taniqli yozuvchi Harper Li qalamiga mansub "To kill a mockingbird" ("Mazaxchini o‘ldirish") asaridan misollar keltiriladi hamda tarjimada yuz bergan ayrim muammolarni ko‘rib chiqish orqali ingliz va o‘zbek tillaridagi ergashgan qo‘shma gaplarning o‘ziga xos ayrim allomorfik jihatlari chog‘ishtiriladi.

Kalit so‘zlar: *gipotakseмик qo‘shma gap, ergash gap, bosh gap, bog‘lovchi vosita, sodda gap, politaksema, subordinativ bog‘lanish, gaplar o‘rtasidagi ma‘nodoshlik, allomorfik jihat, badiiy tarjima.*

ABSTRACT

This article discusses the importance of semantic relationship between hypotaxemic compound sentences and other types of sentences, as well as the changes in the structure of sentences and connectives. Moreover, it addresses the importance of the semantic similarity between sentences in translating English

hypotaxemic compound sentences into Uzbeki. In the course of the analysis, examples from the famous American writer Harper Lee's work "To kill a mockingbird" are given and some problems encountered in the translation are discussed. In this way, some allomorphic aspects of English and Uzbek complex sentences are compared.

Keywords: *hypotaxemic compound sentences, the subordinate clause, the principal clause, connectives, simple sentence, complex sentence, allomorphic aspect, semantic compatibility between sentences, artistic translation.*

KIRISH

Ma'lumki, qo'shma gaplar nafaqat sintaksis bo'limi, balki butun jahon tilshunosligining o'ziga xos ahamiyatga ega mavzusi hisoblanadi. Shu sababli ham ko'plab o'zbek va jahon tilshunos olimlari bu sohada ilmiy tadqiqotlarini olib borishgan hamda ushbu izlanishlar hali ham davom etmoqda. Jumladan, N.Mahmudov, A.G'ulomov, M.Asqarova, A. Nurmonov, R.Sayfullayeva, B.Mingliyev, J.Bo'ronov, G'.Hoshimov, I.O'sarov kabi o'zbek olimlari ayni sohada o'z qarashlarini bildirib, asarlari orqali tilshunosligimiz rivojiga hissa qo'shganlar. Qo'shma gaplar mavzusining yanada chuqur o'rganilishi bugungi kun uchun juda muhim, ayni damda dolzarb muammodir. Negaki, ushbu aspektda olib borilgan izlanishlar nafaqat tilshunosligimiz, balki boshqa sohalar, deylik, tarjimashunoslik uchun ham ahamiyatlidir. Ayniqsa, badiiy asarlarni tarjima qilish mobaynida ham bu mavzuda yetarlicha bilim va ko'nikmalar talab qilinadi. Shu o'rinda badiiy tarjimashunoslik sohasiga o'z asar va tarjimalari orqali salmoqli hissa qo'shgan G'aybulla as-Salom, N.Komilov, I.G'afurov, G.Odilova, R.Shirinova kabi olimlarimizni eslab o'tish joizdir. Keling, endi bu maqolamizda qo'shma gap turlaridan biri bo'lgan gipotaksemik qo'shma gaplar haqida so'z yuritib, uning boshqa gap turlari bilan ma'nodoshlik hosil qilishini ayni misollar bilan ko'rib chiqsak.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bilamizki, o'zbek tilida tobelashtiruvchi bog'lovchilar yoki bog'lovchi vazifasidagi vositalar yordamida aloqaga kirishib, biri ikkinchisiga mazmunan tobe

bo'lib, uni izohlab kelgan gaplar birikmasidan tashkil topgan qo'shma gaplar ergash gapli qo'shma gap deyiladi[4;133]. U ikki qism: ergash va bosh gapdan iborat bo'lib, ergash gap bosh gapga nisbatan qanday funktsiya bajarishiga ko'ra bir qancha turlari mavjud. Ingliz tilida gipotakseмик qo'shma gaplar *complex sentence* atamasi bilan yuritilib, unga quyidagicha izoh beriladi: "A complex sentence consists of a principal clause and one or more subordinate clauses"[1;281]. Albatta, ikki tildagi qo'shma gaplar ham o'xshash xususiyatlarga ega. Demak, bu degani biz ingliz tilidagi ergashgan qo'shma gaplarni ayni struktura va mazmun saqlangan holda o'zbek tiliga tarjima qila olamizmi? Keling, buni misollar orqali ko'rib chiqamiz.

Ing. *We were far too old to settle an argument with a fist-fight, so we consulted Atticus*[. ,4].

O'zb. *Bahsni musht bilan hal qiladigan yoshdan allaqachon o'tib bo'lgandik, shuning uchun Attikusning fikrini so'rashga qaror qildik*[5,4].

Yuqorida badiiy asardan keltirilgan misolimiz sabab- natija munosabatidagi hol ergash gapli qo'shma gapga misol bo'ladi. Tarjimon Mushtariy Mamadaliyeva ushbu gipotakseмик qo'shma gapni tarjima qilar ekan, uning strukturasi o'zgarmagan, ya'ni politaksema ko'rinishida mazmuni ham saqlangan holda tarjima qilgan. Endi payt munosabatli hol ergash gapga misol keltirsak:

Ing. *When enough years had gone by to enable us to look back on them, we sometimes discussed the events leading to his accident*[. ,3].

O'zb. *Bir necha yil o'tgach har gal shu voqeani eslaganimizda o'sha noxush hodisaga olib kelgan sabablar haqida tortishardik*[5,3].

Yuqoridagi misolda ko'rib turganimizdek tarjima jarayonida politaksemaning monotakseмага aylananishi kuzatiladi. Lekin tarjimon ergashgan qo'shma gapni sodda gap holida tarjima qilib xatolikka yo'l qo'yganmi? Yo'q, albatta. Negaki, gapning mazmuniga ziyon yetmagan. Agar tarjimon ushbu gapni qo'shma gap ko'rinishida tarjima qilganida tasvirga ziyon yetishi, ifodalilik yo'qolishi mumkin edi. Shu o'rinda aytib o'tish joizki, gap turlari orasidagi ma'nodoshlik tarjimaning mukammal bo'lishida ulkan ahamiyatga ega ekan.

Ing. *Calpurnia always won, mainly because Atticus always took her side*[. ,6].

O‘zb. *Bizning tortishuvimiz hamisha bir xil uning g‘alabasi bilan tugardi, chunki Attikus hamma vaqt Kelpurniyaning tarafini olardi*[5,8].

Keling, yuqoridagi gipotakseмик qo‘shma gapni turli ko‘rinishda tarjima qilib ko‘ramiz. Tarjimon gap tuzilishini saqlab qolgan holda tarjima qilgan. Bunda bog‘lovchi vosita *because* bog‘lovchisini o‘zbek tilidagi ayni muqobil varianti *chunki* bog‘lovchisi ko‘rinishida tarjima qilish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Sababi bog‘lovchi vositaning o‘zgartirilishi gap tuzilishiga ham ta’sir qilishi mumkin. Misol uchun:

O‘zb. *Attikus hamma vaqt Kelpurniyaning tarafini olgani uchun bizning tortishuvimiz hamisha uning g‘alabasi bilan tugardi.*

Bu tarjimamizda ma’no saqlab qolinganda, biroq sodda gap ko‘rinishida tarjima qildik. Yoki:

O‘zb. *Attikus hamma vaqt Kelpurniyaning tarafini olardi-yu, bizning tortishuvimiz hamisha uning g‘alabasi bilan tugardi.*

Endi bo‘lsa gap mazmuniga ziyon yetmagan holda bog‘langan qo‘shma gap ko‘rinishida tarjima qildik. Bundan kelib chiqadiki, ergashgan gap nafaqat sodda gap, balki paratakseмик qo‘shma gaplar bilan ham ma’nodoshlik hosil qila olarkan. Ammo bu hammasi emas.

O‘zb. *Attikus hamma vaqt Kelpurniyaning tarafini olardi, bizning tortishuvimiz uning g‘alabasi bilan tugardi.*

Kollotakseмик, ya’ni bog‘lovchisiz qo‘shma gaplar ham, ko‘rib turganimizdek, ergashgan gap bilan ma’nodoshlik hosil qilishi mumkin ekan.

NATIJALAR

Gap turi	Gipotakseмик qo‘shma gap	Paratakseмик qo‘shma gap	Kollotakseмик qo‘shma gap	Monotaksema
Misol	Bizning tortishuvimiz hamisha bir xil uning g‘alabasi	Attikus hamma vaqt Kelpurniyaning tarafini olardi-yu,	Attikus hamma vaqt Kelpurniyaning tarafini olardi,	Attikus hamma vaqt Kelpurniyaning tarafini olgani

	bilan tugardi, chunki Attikus hamma vaqt Kelpurniyaning tarafini olardi.	bizning tortishuvimiz hamisha uning g'alabasi bilan tugardi.	bizning tortishuvimiz uning g'alabasi bilan tugardi.	uchun bizning tortishuvimiz hamisha uning g'alabasi bilan tugardi.
Bog'lovchi vosita	chunki (ergashtiruvchi bog'lovchi)	-yu(yuklama, bog'lovchi vazifasidagi vosita)	vergul (tinish belgi)	uchun (ko'makchi)

MUHOKAMA

Biz o'zbek tilidagi ergashgan qo'shma gaplarni boshqa gap turlari bilan ma'nodoshlik hosil qilishini ko'rib chiqar ekanmiz, yana bir muhim masalani unutmasligimiz lozim. Yuqoridagi jadvalga e'tibor qaratsak, albatta, misoldagi gaplarning mazmuni deyarli bir xil bo'lishiga qaramasdan, ularning tuzilishi va bog'lovchi vositalar turlichadir. Bu esa gaplar ma'nosida ayrim nozik farqlarni yuzaga chiqaradi. Jumladan, gipotakseмик qo'shma gap ergash va bosh gapdan iborat bo'lar ekan, bu qismlar o'rtasida, albatta, subordinativ bog'lanish mavjud bo'ladi. Biroq bu xususiyat, deylik, paratakseмик qo'shma gaplar uchun xos emas. Bilamizki, bog'langan qo'shma gap qismlari orasida teng munosabat bo'lib, teng bog'lovchilar yoki vositalar(-u, -yu, -da yuklamalari; bo'lsa, esa kabi so'zlar) yordamida bog'lanadi. Shunday ekan, biz tarjima jarayonida, ayniqsa, ingliz tilidagi badiiy asarlarni tarjima qilish jarayonida bunga e'tibor berishimiz zarur. Fikrimizcha, tarjimon imkon qadar asardagi gaplarni tuzilishiga zarar yetkazmay, masalan, ergashgan gapni ayni ko'rinishda tarjima qilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Biroq, ba'zan buning iloji yo'q va bunga asosiy sabab ingliz va o'zbek tillaridagi ergash gaplarning tuzilishida ba'zi allomorfik jihatlar mavjudligidir. Jumladan, ingliz tilida "A subordinate clause may follow, precede, or interrupt the principal clause"[1;281], ya'ni ergash gap bosh gapning o'rtasida ham kelishi mumkin. Ammo o'zbek tilida

gipotakseмик qo'shma gaplar asosan ma'lum qolipda bo'ladi: ergash gap bosh gapdan yo oldin yo keyin keladi. Ergash gap bosh gap o'rtasida kelish holatini deyarli umuman kuzatmaymiz. Bundan tashqari, ingliz tilidagi ba'zi conjunctions(bog'lovchilar) ning o'zbek tilida ayni muqobil varianti mavjud emasligi ham tarjima jarayonida muammo keltirib chiqarishi mumkin.

XULOSA

Demak, ushbu maqoladagi tahlillar natijasi o'laroq gipotakseмик qo'shma gap bilan boshqa gap turlari orasidagi ma'nodoshlik mavjudligini misollar keltirgan holda ko'rib chiqildi. Shu bilan birga, ular o'rtasida tuzilishda ham farqli jihatlar mavjud bo'lib, bu ayrim nozik ma'no o'zgarishlariga olib kelar ekan hamda bular tarjimashunoslikda alohida ahamiyatga egadir. Ayniqsa, badiiy tarjimada badiiy asarning estetik zavq bag'ishlash vazifasini unutmagan holda tasvirni ifodali, ta'sirchan va obrazli bo'lishini ta'minlash lozim va bu jarayonda o'zbek va ingliz tillaridagi qo'shma gaplar o'rtasidagi allomorfik jihatlarni ham yoddan chiqarmaslik kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kaushanskaya V.I. et al. A Grammar of the English Language. - L., 1963
2. Asqarova M. Hozirgi zamon o'zbek tilida qo'shma gaplar. – T.,1960.
3. Bo'ronov J.B. Ingliz va o'zbek tillari qiyosiy grammatikasi. – T., 1973.
4. O'tkir Yusupov. Ingliz va o'zbek tillarining chog'ishtirma lingvistikasi. - T.,2013.
5. Harper Li. Mazaxchini o'ldirish.-T.2023
6. Harper Lee. To kill a mockingbird.1960.
7. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. – T.,1995.
8. Umirov S. G'aybulloh as-Salom zamondoshlari xotirasida. – T.,2002.

ALGEBRANING AYRIM DOLZARB MASALALARI

Noriyeva Aziza Jasur qizi

O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali,

Amaliy matematika kafedrası assistent.

noriyevaaziza@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada algebra va sonlar nazariyasi hamda chiziqli algebra va analitik geometriyaning ayrim dolzarb masalalari keltirilgan bo'lib, maqoladan matematika fanini o'rganuvchi talaba yoshlar hamda fanga qiziquvchilar foydalanishi mumkin.

Kalit so'zlar: *Kvadratik forma, algebra, Yakobi usuli, minor, bazis.*

ABSTRACT

This article presents some topical issues of algebra and number theory, and linear algebra and analytic geometry. The article can be used by young students and those interested in science.

Keywords: *Quadratic form, algebra, Jacobi method, minor, basis.*

KIRISH

Ma'lumki, algebra fani iqtisod, kimyo, fizika, biologiya va ko'plab sohalarga tadbiiq etilib, ushbu fanning dolzarb masalalarini yechish natijasida hayotga tadbiiq etiladigan ayrim masalalar o'z yechimini topishi bilan birgalikda, insonlarning og'irini yengil qiladi. Bundan tashqari algebra va sonlar nazariyasi hamda chiziqli algebra fanini o'rganish natijasida o'rganuvchilarning fikrlash tafakkuri ham rivojlanadi. To'g'ri xulosa chiqarish, fikr yuritishni o'rganishadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Aytaylik, $A(x, x) = \sum_{i,j=1}^n a_{i,j} \eta_i \eta_j$ (1) kvadratik formaning $\varphi_1, \varphi_2, \dots, \varphi_n$ bazisdagi matritsasi

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & \dots & a_{2n} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & \dots & a_{3n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & a_{n3} & \dots & a_{nn} \end{pmatrix}$$

bo'lsin. Agar A matritsaning $\Delta_1, \Delta_2, \dots, \Delta_n$ bosh minorlari noldan farqli bo'lsa, u holda shunday e_1, e_2, \dots, e_n bazis mavjudki, bu bazisda $A(x, x)$ forma kanonik ko'rinishga kelib, uning kanonik ko'rinishi quyidagicha bo'ladi:

$$A(x, x) = \frac{1}{\Delta_1} y_1^2 + \frac{\Delta_1}{\Delta_2} y_2^2 + \frac{\Delta_2}{\Delta_3} y_3^2 + \dots + \frac{\Delta_{n-1}}{\Delta_n} y_n^2$$

y_k lar x vektorning e_1, e_2, \dots, e_n bazisdagi koordinatalari.

Bunda $e_1, e_2, e_3, \dots, e_n$ basizlarni

$$\begin{cases} e_1 = a_{11}f_1, \\ e_2 = a_{21}f_1 + a_{22}f_2, \\ \dots \dots \dots \\ e_n = a_{n1}f_1 + a_{n2}f_2 + \dots + a_{nn}f_n \end{cases}$$

ko'rinishida izlaymiz. Bundan tashqari a_{ij} koeffitsiyentlarni $e_1, e_2, e_3, \dots, e_n$ bazis elementlari o'rniga ularning (1) tenglikdagi ifodalarini $A(e_i, e_j) = 0$ shartlarga qo'yish yo'li bilan ham topish mumkin. Ammo bu usul hisoblash uchun noqulay bo'lib, bunda a_{ij} koeffitsientlarga nisbatan 2-darajali tenglamalar sistemasini yechishga to'g'ri keladi. Kvadratik formani kanonik ko'rinishga keltirishning yuqorida keltirib o'tilgan usuli Yakubi usuli deyiladi. [1]

NATIJALAR

Masala. Quyidagi kvadratik formani Yakubi usulida kanonik ko'rinishga keltiring: $7x_1^2 + 7x_2^2 + 7x_3^2 + 2x_1x_2 + 2x_1x_3 + 2x_2x_3$

Yechish. Dastlab, kvadratik formaning matritsasini yozib olamiz:

$$\text{bun } \begin{pmatrix} 7 & 1 & 1 \\ 1 & 7 & 1 \\ 1 & 1 & 7 \end{pmatrix}$$

So'ngra hosil bo'lgan matritsaning bosh minorlarini hisoblaymiz:

$$\Delta_1 = |7| = 7, \quad \Delta_2 = \begin{vmatrix} 7 & 1 \\ 1 & 7 \end{vmatrix} = 48, \quad \Delta_3 = \begin{vmatrix} 7 & 1 & 1 \\ 1 & 7 & 1 \\ 1 & 1 & 7 \end{vmatrix} = 320.$$

$$b_1 = \frac{1}{\Delta_1} = \frac{1}{7}; \quad b_2 = \frac{\Delta_1}{\Delta_2} = \frac{7}{48}; \quad b_3 = \frac{\Delta_2}{\Delta_3} = \frac{48}{320} = \frac{3}{20}$$

$$\text{Demak, } b_1 y_1^2 + b_2 y_2^2 + b_3 y_3^2 = \frac{1}{7} y_1^2 + \frac{7}{48} y_2^2 + \frac{3}{20} y_3^2.$$

XULOSA

Kvadratik formani kanonik ko'rinishga keltirishning turli usullari mavjud bo'lib, yuqorida Yakobi usuli keltirilgan. Kvadratik formalar asosan analitik geometriya masalalarida o'z tadbirlarini topishi bilan bir qatorda ko'plab sohalarga tadbir etiladi. Ushbu maqolada Yakobi usulidan foydalanish hamda ushbu usul mohiyati masala orqali ko'rsatib berilgan.

ADABIYOTLAR

1. Proskuryakov. Chiziqli algebra va analitik geometriya. Lan. Sank-Peterburg. Moskva. Krasnodar. 2010.
2. Noriyeva A. O" QUVCHILARNING KREATIVLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA NOSTANDART MISOL VA MASALALARNING ANAMIYATI //Журнал математики и информатики. – 2022. – Т. 2. – №. 1.
3. Meliyeva Mohira Zafar qizi, & Noriyeva Aziza. (2023). KO'PHADLARNI HOSILA YORDAMIDA KO'PAYTUVCHILARGA AJRATISH. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 20(3), 117–120. Retrieved from <http://newjournal.org/index.php/01/article/view/5708>

4. Нориева А. Koshi tengsizligi va uning qiziqarli masalalarga tadbiqlari //Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 361-364.
5. Рабимкул А., Иброҳимов Ж. Б. ў., Пўлатов, БС and Нориева, АЖ қ. 2023. АРГУМЕНТЛАРНИ ГУРУҲЛАРГА АЖРАТИБ БАҲОЛАШ УСУЛИДА КЎП ПАРАМЕТРЛИ НОЧИЗИҚЛИ РЕГРЕССИЯ ТЕНГЛАМАЛАРИНИ ҚУРИШ МАСАЛАЛАРИ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 174-178.
6. Abdunazarov R. Issues of effective organization of practical classes and clubs in mathematics in technical universities. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. Current Issue: Volume 2022, Issue 3 (2022) Articles.
7. Абдуназаров Р. О. численной решение обратной спектральной задачи для оператора Дирака //Журнал “Вопросы вычислительной и прикладной математики. – №. 95. – С. 10-20.
8. Отакулов С., Мусаев А. О. Применение свойства квазидифференцируемости функций типа минимума и максимума к задаче негладкой оптимизации //Colloquium-journal. – Голопристанський міськрайонний центр зайнятості, 2020. – №. 12 (64). – С. 48-53.
9. Мусаева А. О. Зарубежная система финансирования образовательных учреждений //Наука и новые технологии. – 2011. – №. 10. – С. 75-81.
10. Мусаев А. О. Интеграция образовательных систем России и Дагестана XIX века //Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. – 2010. – №. 3. – С. 21-24.

THE ROLE OF PROTECTIONISM AND FREE MARKET IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF STATES

Bakhtishod Ibodov

Student of the university of world economy and diplomacy

baxtishodibodov@gmail.com

ABSTRACT

In this article I am going to describe the role and significance of protectionism and free market relations in the economic development of countries. Also, information is provided about the economic systems that have been highlighted in the history of economically stable countries.

Key words: *protectionism, free market, capitalism, regulated market, political economy, competitive markets, price system.*

INTRODUCTION

The role of protectionism and free market economy has long been a subject of debate among economists and policymakers. While protectionism emphasizes the need for government intervention to shield domestic industries from foreign competition, free market economy promotes minimal government interference and encourages competition. Both approaches have played significant roles in shaping the economic development of nations worldwide.

METHODS

There are several arguments that economists mentioned about economic systems, their importance and advantages:

“Protectionist measures hinders competition and limits the potential gains from international trade. By allowing good and services to flow freely across borders,

nations are able to specialize in producing what they are most efficient at, leading to high productivity and wealth” ----- *Adam Smith*;

“Countries should specialize in producing goods and services in which they have a comparative advantage, even if they are not absolutely more efficient in producing them. By engaging free trade, countries can benefit from the gains of specialization and exchange, leading to increased economic efficiency and overall welfare ----- *David Ricardo*;

“During times of economic downturn or recession, when there is a lack of aggregate demand in the economy, protectionist policies, such as tariffs and import restrictions can help stimulate domestic industries and create employment. By protecting domestic industries from foreign competition, a country can boost its own production and consumption, leading to an increase in economic activity” ----- *John Maynard Keynes*.

RESULTS

Proponents of protectionism argue that it can protect domestic industries, promote job creation, and ensure national security by reducing dependence on foreign goods. They argue that strategic protectionist measures can help level the playing field against countries with unfair trade practices, such as dumping or currency manipulation. On the other hand, critics of protectionism argue that it can lead to inefficiencies, higher prices for consumers, and retaliation from trading partners. They believe that free trade allows for specialization, economies of scale, and increased competition, leading to greater efficiency and overall economic growth. They argue that protectionist measures can distort markets, hinder innovation, and ultimately harm consumers. In the context of capitalism and free market economy, discussions often revolve around the role of government intervention. Supporters of capitalism and free markets argue that minimal government interference allows for efficient allocation of resources, innovation, and individual freedom. They believe that free markets lead to economic growth and prosperity. Critics of capitalism and free markets argue that unregulated markets can lead to inequality, exploitation, and

market failures. They advocate for government intervention to address these issues and promote social welfare. They argue that certain industries, such as healthcare or education, require government regulation or provision to ensure access and quality for all.

DISCUSSION

Every country is economically weak at the time of independence. For example, when the countries of the Central Asian region became independent from the Former Soviet Union, they did not have any competitive production firms and enterprises. For this reason, countries such as Uzbekistan, Kazakhstan, Turkmenistan, Tajikistan and Kyrgyzstan have closed policies in some parts of the market, for example, the clothing and car manufacturers. In this way, they did not allow foreign competitors to take over the country's market. This in turn means twenty years of protection. In twenty years, they have managed to develop their production, service, industrial and agricultural sectors. Later, the free market economy, which was the demand of the time, was paved, because the conditions were created for it. Taxes on foreign goods were gradually reduced and the export-import volume increased.

CONCLUSION

Overall, discussions about protectionism and free market economy are complex and multifaceted. Different perspectives emerge based on economic theories, political ideologies, and the specific context of each country's economy. These discussions continue to shape economic policies and trade relations at both national and international levels. In conclusion, every country needs protectionist systems in the initial period of economic development. Once they have their own competitive firms in the market, countries will be ready for transition to a free market economy.

REFERENCES

1. Adam Smith. (1776). *The Wealth of Nations*. Free trade and open markets are beneficial for economic growth and prosperity.
2. David Ricardo. (1817). *Principles of Political Economy and Taxation*. The theory of comparative advantage.
3. John Maynard Keynes. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*.

УЗБЕКСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА И МИРОВАЯ ГЛОБАЛИЗАЦИЯ

Дилфуза Разиковна Вахабова

40-средняя школа, города Бухары

Преподаватель истории

АННОТАЦИЯ

Данная научная статья исследует взаимодействие узбекской национальной культуры с процессами мировой глобализации. В статье рассматриваются влияние глобализации на узбекскую культуру, а также роли узбекской культуры в мировом контексте. Исследование основано на анализе академических источников, статистических данных и эмпирических исследований. Результаты позволяют лучше понять процессы, происходящие в узбекской культуре в условиях глобализации и выявить возможности и вызовы, с которыми она сталкивается.

Ключевые слова: *узбекская национальная культура, глобализация, культурное взаимодействие, сохранение культурного наследия, идентичность, культурные изменения.*

ABSTRACT

This scientific article studies the interaction of Uzbek national culture with the processes of world globalization. The article discusses the impact of globalization on Uzbek culture, as well as the role of Uzbek culture in the world context. The study is based on the analysis of academic sources, statistical data and empirical research. The results provide a better understanding of the processes taking place in Uzbek culture in the context of globalization and identify the opportunities and challenges it faces.

Key words: *Uzbek national culture, globalization, cultural interaction, preservation of cultural heritage, identity, cultural changes.*

Введение:

Узбекистан, являясь многонациональной страной с богатым историческим наследием, сталкивается с вызовами, вызванными процессами мировой глобализации. В данной статье исследуется взаимодействие узбекской национальной культуры с глобализацией и ее последствия для сохранения и развития уникальных культурных ценностей Узбекистана. Целью исследования является лучшее понимание влияния глобализации на узбекскую национальную культуру и выявление возможностей для ее сохранения и продвижения в мировом контексте.

Обсуждение и результаты:**Влияние глобализации на узбекскую национальную культуру:**

Глобализация, хотя и предоставляет множество возможностей и преимуществ, также оказывает существенное влияние на узбекскую национальную культуру. Вот некоторые из аспектов, которые следует рассмотреть в контексте влияния глобализации на узбекскую национальную культуру:

Культурный обмен и влияние западной культуры: В рамках глобализации межкультурный обмен становится все более интенсивным. Особенно западная культура, оказывает значительное влияние на молодежь и молодое поколение в Узбекистане. Фильмы, музыка, мода и другие аспекты западной культуры проникают в узбекское общество через интернет, телевидение и социальные медиа. Это может приводить к изменению предпочтений и стилей жизни молодежи, а также к постепенному смещению от традиционных узбекских ценностей.

Технологии информации и связанная с ними цифровая культура: Быстрый прогресс в области информационных технологий и интернета имеет огромное влияние на узбекскую культуру. С развитием цифровой технологии и социальных сетей, информация и взаимодействие стали более глобальными и мгновенными. Это открывает доступ к мировым трендам, идеям и стилям

жизни, что может привести к адаптации и изменению узбекской национальной культуры. Интернет и социальные сети создают возможности для обмена информацией и идеями, что способствует распространению мировой культуры и влияет на узбекскую культуру, особенно среди молодежи. Технологии информации и связанная с ними цифровая культура: Быстрый прогресс в области информационных технологий и интернета имеет огромное влияние на узбекскую культуру. С развитием цифровой технологии и социальных сетей, информация и взаимодействие стали более глобальными и мгновенными. Это открывает доступ к мировым трендам, идеям и стилям жизни, что может привести к адаптации и изменению узбекской национальной культуры.

Влияние глобализации на узбекскую национальную культуру:

Глобализация, хотя и предоставляет множество возможностей и преимуществ, также оказывает существенное влияние на узбекскую национальную культуру. Вот некоторые из аспектов, которые следует рассмотреть в контексте влияния глобализации на узбекскую национальную культуру.

Массовая культура и коммерциализация: Глобализация способствует распространению массовой культуры, которая зачастую ориентирована на коммерцию и потребление. Развитие медиаиндустрии и рекламы приводит к более активному продвижению мировых брендов и стандартов жизни, что может оказывать давление на уникальность узбекской культуры и традиций. Это может привести к потере автентичности и проникновению массовой культуры в различные сферы узбекского общества, включая музыку, моду, кулинарию и даже язык.

Изменения в образовании и обществе: Глобализация оказывает влияние на систему образования и общество в целом. Развитие международных образовательных программ и возможностей обмена обучающимися способствует внедрению иностранных методологий и стандартов, что может влиять на узбекскую систему образования и узбекскую культуру в целом.

Социальные изменения, такие как миграция и урбанизация, также оказывают влияние на традиционные ценности и образ жизни узбекского народа. Необходимо осознавать эти вызовы и находить баланс между глобальными тенденциями и сохранением уникальных черт узбекской национальной культуры. Поддержка и развитие культурных программ, пропаганда национальной идентичности, сохранение языка и традиций, а также развитие культурных центров и образовательных программ, специфичных для узбекской культуры, могут помочь справиться с вызовами глобализации и сохранить ценности и богатство узбекской национальной культуры.

Туризм и культурный обмен:

Рост туризма и миграции в Узбекистан также вносит свой вклад в глобализацию узбекской культуры, принося новые элементы и идеи из других культурных контекстов. Глобализация существенно повлияла на развитие туризма и миграции в Узбекистане. Эти явления оказывают влияние на узбекскую национальную культуру и общество, и в то же время предоставляют новые возможности и вызовы. Развитие туризма в Узбекистане привлекает внимание иностранных туристов, что способствует культурному обмену и взаимодействию. Туристы из разных стран имеют возможность познакомиться с узбекской культурой, традициями, искусством и кухней. Это способствует сохранению и популяризации узбекской национальной культуры, а также развитию туристической индустрии и экономики страны.

Развитие инфраструктуры: Растущий поток туристов требует развития туристической инфраструктуры. В Узбекистане в последние годы были предприняты шаги для развития гостиничной отрасли, ресторанов, музеев и других объектов, чтобы удовлетворить потребности туристов. Это способствует не только развитию туризма, но и созданию рабочих мест и экономическому развитию.

Сохранение и продвижение культурного наследия: Туризм может быть мощным инструментом для сохранения и продвижения узбекского культурного

наследия. Туристы приезжают, чтобы увидеть и почувствовать уникальные исторические и культурные достопримечательности Узбекистана, такие как Самарканд, Бухара и Хива. Государственные и частные инициативы, направленные на сохранение и реставрацию исторических объектов, позволяют показать уникальность и красоту узбекской архитектуры и искусства.

Миграция и культурное разнообразие: Глобализация также способствует миграции людей из разных стран в Узбекистан и узбеков за границу. Это создает культурное разнообразие и взаимодействие между разными национальностями и культурами. Мигранты из других стран могут привносить свои традиции, языки и обычаи, что вносит изменения в узбекское общество.

Обмен опытом и знаниями: Миграция предоставляет возможность для обмена опытом, знаниями и навыками между узбеками и мигрантами. Узбекистан получает новые идеи, перспективы и инновации, которые могут способствовать развитию образования, экономики и культуры. В то же время узбекская культура и традиции могут быть представлены и распространены за пределами страны через миграцию узбеков.

Сохранение и сближение культур: Миграция также может способствовать сохранению узбекской национальной культуры. Узбеки, находясь в других странах, могут сохранять свои традиции, язык и культурные обычаи, чтобы передать их следующим поколениям. В то же время они могут обучаться другим культурам, адаптироваться к новым условиям и сближаться с культурами других народов. Туризм и миграция, хотя и представляют собой вызовы и возможности для узбекской национальной культуры, требуют баланса между открытостью и сохранением уникальности. Необходимо разрабатывать политики, которые позволят развивать туризм, сохранять узбекскую культуру и обеспечивать взаимодействие и сотрудничество между разными культурами для достижения гармонии и разнообразия в узбекском обществе.

Роль узбекской культуры в мировом контексте:

Культура Узбекистана ярка и самобытна, она формировалась в течение тысячелетий и вобрала в себя традиции, обычаи народов, в разное время населявших территорию современного Узбекистана. Традиции многонационального Узбекистана нашли свое отражение в музыке, танцах, живописи, прикладных искусствах, языке, кухне и одежде. Узбекская культура представляет собой слияние культур Центральной Азии, но при этом каждый регион Узбекистана имеет свои уникальные оттенки, что ярче всего проявляется в национальной одежде и местных диалектах. Узбекистан славится своими национальными ремеслами, музыкой, танцами и кулинарией. Это позволяет стране выступать в качестве представителя уникальной культуры и привлекать внимание международного сообщества.

Межкультурный диалог: Узбекская культура активно взаимодействует с другими культурами через культурный обмен, фестивали, выставки и другие мероприятия. Это способствует обогащению узбекской культуры и расширению ее влияния на мировую сцену.

Вызовы и возможности для сохранения узбекской национальной культуры: В условиях глобализации одним из основных вызовов для узбекской национальной культуры является сохранение своего уникального культурного наследия. С течением времени современные технологии и глобальные влияния могут привести к искажению или утрате традиционных культурных практик, языка, ремесел и обычаев. Поэтому важно разработать способы защиты и сохранения языка. Узбекский язык является ключевым элементом узбекской культуры. Следует уделять особое внимание сохранению и продвижению узбекского языка, особенно в условиях, когда английский язык и другие международные языки становятся все более распространенными. Программы по обучению узбекскому языку, разработка учебных материалов и поддержка узбекского языка в средствах массовой информации могут способствовать его сохранению.

Реализовать меры для сохранения и продвижения и сохранение традиционных ремесел. Узбекистан славится своими мастерами и традиционными ремеслами, такими как вышивка, керамика, лепка, ювелирное дело и др. В условиях глобализации существует опасность, что эти ремесла могут быть забыты или замещены массовым производством. Продвижение и поддержка этих традиционных ремесел через мастерские, обучение молодых поколений и создание рынков для продажи изделий могут помочь сохранить эти уникальные культурные практики, продвижения этих ценностей.

Поддержка народных обычаев и праздников: Узбекистан богат разнообразными народными обычаями и праздниками. Важно сохранить и продвигать эти традиции, которые являются важной частью узбекской культуры и образа жизни. Государственная поддержка организации народных праздников, проведение традиционных мероприятий и популяризация народных обычаев могут способствовать их сохранению и передаче следующим поколениям.

Образование и осведомленность: Одним из ключевых аспектов сохранения узбекской национальной культуры является образование и осведомленность о своей истории, традициях и ценностях. Важно обеспечить доступ к образованию о узбекской культуре и истории, чтобы молодое поколение могло осознать свою идентичность и ценить свое культурное наследие. **Включение узбекской культуры в образовательные программы:** Узбекская культура должна быть включена в учебные программы на разных уровнях образования, начиная от начальной школы и до высших учебных заведений. Это позволит молодым поколениям лучше понять свою идентичность и наследие, а также оценить вклад узбекской культуры .

Музеи и культурные центры: Развитие музейной инфраструктуры и культурных центров способствует сохранению и презентации узбекской национальной культуры. Музеи могут быть местом хранения и демонстрации уникальных артефактов, работ мастеров и исторических документов, а также

местом проведения выставок и культурных мероприятий. мировую историю и культуру.

Научные исследования о узбекской культуре, ее истории, традициях и искусстве имеют важное значение для ее сохранения и изучения. Поддержка и финансирование исследований в этой области, а также публикация научных статей и книг способствуют распространению знаний о узбекской культуре и формированию позитивного отношения к ее сохранению.

Государственные программы и инициативы, направленные на развитие и продвижение узбекской национальной культуры, играют важную роль в ее сохранении в условиях глобализации.

Заключение:

Узбекская национальная культура сталкивается с вызовами и возможностями, представленными глобализацией. Важно найти баланс между сохранением уникальных аспектов узбекской культуры и принятием новых элементов, которые может предложить глобализация. Сохранение и развитие узбекской национальной культуры в условиях глобализации требует совместных усилий со стороны государства, общества и международного сообщества. Это позволит не только сохранить богатое культурное наследие Узбекистана, но и продолжать его влияние и вклад в мировую культуру. Сохранение узбекской национальной культуры в условиях глобализации является сложной задачей, но существуют множество возможностей для ее продолжения и развития. Необходимо совместное усилие государства, общества и международного сообщества для сохранения языка, традиций, ремесел и обычаев, а также для обеспечения образования и осведомленности о узбекской культуре. Только через такие усилия можно гарантировать сохранение богатого культурного наследия Узбекистана и его значимый вклад в мировую глобализированную среду.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

1. Левашов В.К. Глобализация и устойчивое развитие. Устойчивое развитие. Наука и практика. 2002. №. 1 <http://www.ispr.ru/Confer/confer1-6.html>
2. Ананян Л. Острова и океан. Глобализация и диалог культур. Перевод И.Маркарян. Дружба народов, 2005, №2.
3. Чижевич Татьяна Андреевна. Национальная культура в эпоху глобализации. <https://www.gramota.net/materials/3/2017/8/60.html>
4. Костина А. В. Национальная и этническая культура: соотношение в глобализирующемся мире // Знание. Понимание. Умение. 2006. № 4. С. 165-172.
5. Шадсон М. Культура и интеграция национальных обществ // Этнос и политика: хрестоматия / авт.-сост. А. А. Прусаускас. М.: Изд-во УРАО, 2000. С. 94-98.
6. Определение А.Паршева / Л.М.Каримова, Мысль против мысли, идея против идеи, принцип борьбы с просветлением против невежества /fkr.uz., Колонна мысли, идеи и просвещения, 31 марта 2016 г., 12:45.

ABU ABDULLOH RUDAKIYNING FALSAFIY QARASHLARI

Vahobova Dilfuza Roziqovna

Buxoro shahar 40-o'rta umumta'lim maktabi

Tarix fani o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy maqola IX asrning atoqli fors shoiri va mutafakkiri Abu Abdulloh Rudakiyning falsafiy qarashlariga bag'ishlangan. Rudakiy o'zining teran fikrlari, she'riy asarlari bilan fors madaniyati tarixida salmoqli iz qoldirdi. Tadqiqotdan maqsad Rudakiy falsafiy qarashlarining asosiy jihatlari va ularning uning adabiy ijodiga ta'sirini tahlil qilishdan iborat.

Kalit so'zlar: *mutafakkir, falsafa, san'at, psixologiya, axloq, ta'lim, barkamol va axloqiy shaxsni tarbiyalash.*

ABSTRACT

This scientific article is devoted to the life philosophy of the eminent 9th century Persian poet and philosopher, Abu Abdullah Rudaki. Rudaki left a significant mark on the history of Persian culture with his deep thoughts and poetic works. The aim of the study is to analyze the key aspects of Rudaki's life philosophy and their impact on his literary work.

Key words: *philosopher, philosophy, art, psychology, ethics, education, development of harmonious and ethical personalities*

KIRISH

Falsafiy qarashlar ko'p asrlar davomida mutafakkir va faylasuflarning e'tiborini tortgan fundamental fan sohasidir. Turli madaniyat va davrlarda hayot falsafasi bizning mavjudligimizning ma'nosi va maqsadi haqidagi chuqur savollarni tushunish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. IX asr fors madaniyati sharoitida Abu Abdulloh

Rudakiy (858-941) ning hayot falsafasi alohida o‘rin tutadi. Atoqli fors shoiri va mutafakkiri Abu Abdullo Rudakiy fors-tojik adabiyoti va falsafasi tarixida o‘chmas iz qoldirdi. Uning asarlari mumtoz deb hisoblanadi va bugungi kungacha shoirlar va kitobxonlar tomonidan ishtiyoq bilan qabul qilinadi. Biroq, uning adabiy yutuqlaridan tashqari, uning ijodiga singib ketgan falsafiy qarashlarni tushunish va o‘rganish muhimdir. Mazkur ilmiy maqoladan maqsad, Abu Abdullo Rudakiyning falsafiy qarashlari, uning adabiy ijodiga bu falsafiy qarashlarning ta‘sirini tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA USULLAR

Abu Abdullo Rudakiy IX asr fors-tojik adabiyoti va tafakkurining yirik namoyandasi. Uning hayoti haqida ishonchli ma‘lumotlar kam, biografik ma‘lumotlarning aksariyati, tarixiy qo‘lyozmalar va og‘zaki ravishda uzatilgan afsonalariga, zamondoshlari va ayrim adabiy qo‘lyozmalarga asoslanadi.

Ma‘lumotlarga ko‘ra, Abu Abdullo Rudakiy 858 yilda o‘sha paytda Somoniylar davlati tarkibida bo‘lgan (hozir Tojikiston hududi) Panjikent qishlog‘ida tug‘ilgan. U dehqon oilasining farzandi bo‘lib, Samarqandda ta‘lim olgan, o‘sha yerda o‘sha paytdagi buyuk olim va shoirlar bilan uchrashgan. Abu Abdullo Rudakiy yashagan davr IX-XII asrlarda O‘rta Osiyoda hukmronlik qilgan Somoniylar davriga to‘g‘ri keladi. Bu davrda fors madaniyati ravnaq topdi, buyuk shoirlar, faylasuflar, olimlar jamiyat hayotiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatdilar.

Somoniylar ilm-fan, adabiyot va san‘at rivojiga hissa qo‘shdilar va bu Rudakiy ijodi uchun qulay sharoit yaratdi. U Somoniylar davlati hukmdorlari tomonidan qo‘llab-quvvatlanib, homiylik olib, o‘z iste‘dodini rivojlantirish, o‘z davrining madaniy muhitiga ta‘sir o‘tkazish imkonini berdi. Abu Abdullo Rudakiy fors-tojik mumtoz she‘riyatining asoschisi hisoblanib, Fors va O‘rta Osiyoda adabiyot va madaniyat rivojiga katta ta‘sir ko‘rsatgan.¹

¹ Бертельс Е. Э. История персидско-таджикской литературы, М., 1960. 147 с

Biz ushbu maqolada Rudakiy falsafiy qarashlarining uchta asosiy jihatiga alohida e'tibor qaratamiz. Birinchidan, biz uning hayotning o'tkinchi tabiatiga bo'lgan nuqtai nazarini va hayot lahzalaridan bahramand bo'lish muhimligi haqidagi ta'limotini ko'rib chiqamiz. Ikkinchidan, biz uning tabiat va uning insonga ta'siri, go'zallik va uyg'unlik haqidagi tushunchalarini o'rganamiz. Uchinchidan, biz uning haqiqiy baxtga erishish uchun muhim deb bilgan axloqiy qadriyatlar va fazilatlar haqidagi ta'limotlarini tahlil qilamiz.

Mazkur tadqiqot natijalari Abu Abdulloh Rudakiyning falsafiy qarashlari va uning adabiy merosiga ta'sirini chuqurroq anglash imkonini beradi. Shu bilan birga, biz uning falsafasining zamonaviy dunyoda dolzarbligi, hayot mazmuni va uyg'unligini izlashdagi ahamiyatiga alohida e'tibor qaratamiz. Uning she'riy asarlari nafaqat o'z davrida, balki undan keyingi davrlarda ham keng e'tirof va hurmatga loyiq bo'ldi. Rudakiy she'riyatning turli janrlari, jumladan, g'azal, qasida, to'plam, ruboiylarni o'zlashtirgan. Uning ijodi yuksak mahorati, hissiy teranligi va falsafiy mazmuni bilan ajralib turardi. U tabiat, muhabbat, go'zallikni kuylab, hayot mazmuni, insoniy qadriyatlar haqida fikr yuritgan sazovor bo'lgan.

Abu Abdullo Rudakiy ijodi fors-tojik va jahon adabiyotiga katta ta'sir ko'rsatdi. Uning she'rlaridan iqtibos keltirilib, boshqa asarlarda ham qo'llanilgan, estetik va falsafiy g'oyalari shoir va mutafakkirlar avlodlarini ilhomlantirishda davom etgan. Uning ko'plab asarlari fors adabiyoti mumtoz adabiyotga aylanib, mintaqa madaniy merosining ajralmas qismi hisoblanadi. Uning hayot, tabiat, go'zallik va axloqiy qadriyatlar haqidagi falsafiy qarashlari dolzarb bo'lib, zamonaviy kitobxonlar va mutafakkirlarni ilhomlantiradi.

Abu Abdullo Rudakiy ijodida falsafiy qarashlar markaziy o'rin tutadi. U hayotning mazmuni, inson taqdiri va ma'naviy kamoloti masalalari bilan chuqur qiziqdi. Rudakiy she'r va nasriy asarlarida dunyo va inson borlig'i haqidagi tushunchalarini ifodalagan. Rudakiy asarlarini tahlil qilar ekanmiz, uning hayot falsafasiga singib ketgan bir qancha asosiy g'oya va tushunchalarni ajratib ko'rsatish mumkin. Asosiy g'oyalardan biri hayotning o'tkinchi tabiatini anglashdir. Rudakiy

falsafiy qarashlari, mavjud hamma narsaning vaqtinchaligi va o'tkinchiligini anglash bilan sug'orilgan va bizni hozirgi daqiqani qadrlashga va zavq olishga undaydi.¹

Rudakiy falsafasida yana bir muhim tushuncha tabiat bilan uyg'unlikdir. U tabiatning go'zalligi va ulug'vorligiga qoyil qoldi, uni ilhom, ichki uyg'unlik manbai deb bildi. Rudakiy, inson tabiat bilan uyg'un munosabatda bo'lishi, inson ruhining rivojlanishiga yordam beradi va insonni to'liq va baxtli hayotga olib keladi, deb hisoblagan.²

Rudakiy uchun go'zallik, uning hayot falsafasining muhim jihatlari edi. U go'zallikka, ma'naviyatni ochib berish, uyg'unlik yaratish vositasi sifatida katta ahamiyat bergan. Uning asarlarida go'zalikni madh etish, tabiat va san'at go'zalligini aks ettirish hamda idrok va ijod orqali ichki muvozanat izlashni uchratamiz.

Rudakiy falsafiy qarashlarida, axloqiy qadriyatlar va fazilatlarga katta ahamiyat bergan. U adolat, halollik, mehr-oqibat, donolikni hayotning asosiy tamoyillari sifatida yuksak qadrlagan. U o'z asarlarida ana shu qadriyatlarga mos keladigan harakatlarga chaqirdi va ular haqiqiy baxt va totuvlikka erishishning asosi ekanligini ta'kidladi.³

Rudakiyning falsafiy qarashlari, fors-tojik madaniyati va adabiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Uning g'oya va tushunchalari mintaqa san'ati va tafakkurining ko'p jabhalariga kirib bordi. Bu yuksak ma'naviyat, inson tabiatini teran anglash va dunyo bilan uyg'unlikka intilish timsoliga aylandi.

Abu Abdullo Rudakiy o'z falsafasida hayotning o'tkinchiligini alohida ta'kidlagan. U hech narsa o'zgarmasligini, vaqt o'zgaruvchanligini va hayotning har bir lahzasi qadrli ekanini tushundi. Insonlar tinimsiz muvaffaqiyat va yutuq sari intilayotgan bugungi shiddatli jamiyatda Rudakiy ta'limotlari to'xtab, hozirgi hayotdan zavqlanish muhimligini eslatib turadi.⁴

¹ Маллаев Р.К., Рахимов Н.Х.. г. Худжент, Таджикистан .Некоторые философско-этические и эстетические взгляды Абу

Абдуллаха Рудаки.341 с

² Мирзоев А. М. Рудаки. Жизнь и творчество. — М.: Наука, 1968. 180 с

³ Брагинский И. С. Абу Абдаллах Джафар Рудаки. — М.: Наука, 1989 . 91 с

⁴ Тагирджанов А. Т. Рудаки. Жизнь и творчество. История изучения. — Изд-во Ленинградского университета, 1968.

Rudakiy falsafasi tabiat bilan uyg'unlikni o'z ichiga oladi. Ekologik ong va atrof-muhitni asrashning ahamiyati tobora ortib borayotgan bugungi dunyoda Rudakiyning tabiat bilan o'zaro munosabat haqidagi ta'limoti ayniqsa dolzarb bo'lib bormoqda. U tabiatni hurmat qilishga, resurslardan ongli ravishda foydalanishga va atrofdagi dunyo bilan uyg'unlikni izlashga chaqirdi. Abu Abdullo Rudakiy go'zallik va estetikaga katta ahamiyat bergan. Go'zallikka oid turli qarashlar to'qnashgan, ko'pchilik vizual zavq va uyg'unlik izlayotgan bugungi jamiyatda uning o'g'itlari qadrlanadi va ilhom manbai sifatida qabul qilinadi. U go'zallik bizning mavjudligimizning muhim qismi ekanligini va ma'naviy evolyutsiyamizga hissa qo'shishini ko'rsatdi.¹

Zamon o'zgaradi, lekin axloqiy qadriyatlar va fazilatlarning ahamiyati o'zgarmaydi. Rudakiy falsafasi bugungi zamonda adolat, halollik, donolik va mehr-oqibat muhimligini eslatib turadi. U ma'naviy fazilatlarni rivojlantirishga, zamonaviy jamiyatda dolzarb va muhim bo'lgan ezgu amallarni ongli ravishda tanlashga chaqiradi. Abu Abdullo Rudakiyning falsafiy qarashlari zamonaviy dunyoga, odamlar tafakkuriga ta'sir ko'rsatadi. Uning hayotning o'tkinchi tabiati, tabiat bilan uyg'unlik, go'zallik va axloqiy qadriyatlar haqidagi g'oyalari dolzarb bo'lib qolmoqda va odamlarni hayotida ma'no va uyg'unlik izlashga undaydi.

Abu Abdullo Rudakiyning falsafiy qarashlari zamonaviy adabiyotda o'z aksini topgan va ilhomlantirgan. Ko'pgina zamonaviy yozuvchi va shoirlar, uning ijodidan ilhom olib, uning falsafiy g'oyalarini o'zlashtirib, hayot mazmuni, inson tabiati va ma'naviyatiga oid chuqur savollarga bag'ishlangan asarlar yaratishga kirishadilar.²

Rudakiyning go'zallik va estetika falsafasi zamonaviy san'atda o'z tatbiqini topmoqda. Rassomlar, musiqachilar va ijodkorlar uning tabiat go'zalligi, uyg'unlik va ichki muvozanat haqidagi tushunchalarini o'z asarlari orqali etkazishga intiladi. San'atni ifoda vositasi sifatida ishlatib, ular dunyoni estetik idrok etishga va zamonaviy madaniyatda uyg'unlikni izlashga chaqiradilar.

¹ Мирзоев А. М. Рудаки. Жизнь и творчество. — М.: Наука, 1968. 186с

² Тагирджанов А. Т. Рудаки. Жизнь и творчество. История изучения. — Изд-во Ленинградского университета, 1968

Rudakiyning falsafiy qarashlari psixologiya va shaxs kamoloti bilan bog'liq. Uning hayotning o'tkinchi tabiati, tabiat bilan uyg'unlik va axloqiy qadriyatlar haqidagi ta'limotlari psixologlar va shaxsiy rivojlanish amaliyotchilari uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bu ogohlik, o'zini va atrofdagi dunyoni qabul qilish, shuningdek, ruhiy o'sish va o'z ichidagi uyg'unlikka intilish muhimligini eslatadi. Rudakiy falsafasi axloqiy qadriyatlar va fazilatlarga qaratilganligi bilan zamonaviy jamiyatning ijtimoiy va axloqiy tamoyillarida qo'llaniladi. Uning adolat, halollik, rahm-shafqat va donolik haqidagi ta'limotlari axloqiy me'yorlarni ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qilishi va og'ir hayotiy axloqiy vaziyatlarda harakatlarimiz va qarorlarimizga rahbarlik qilishi mumkin.¹

Rudakiyning falsafiy qarashlari, barkamol va axloqiy shaxslarni shakllantirishga yordam berish uchun ta'lim va pedagogik jarayonga qo'shilishi mumkin. Uning bilim qadri, uyg'unlik, qalb ravnaqi haqidagi ta'limotlari pedagoglar va ta'lim muassasalarida ana shu tamoyillarni har tomonlama yetuk va donishmand insonlarni kamolga yetkazishga qaratilgan ta'lim dasturlari va metodlariga kiritishga undashi mumkin. Abu Abdullo Rudakiyning falsafiy qarashlari jamiyatning intellektual va ma'naviy rivojlanishi uchun qimmatli tamoyillarni taklif etadi. Undan tanqidiy fikrlash, haqiqatni idrok etish va tashqi dunyo bilan uyg'unlikka intilish qobiliyatiga ega bo'lgan barkamol va dono shaxslarni shakllantirishga qaratilgan ta'lim dasturlarini yaratishda foydalanish mumkin. Rudakiy falsafasi insoniyatning umuminsoniy qadriyatlariga urg'u berishi bilan turli madaniyatlar o'rtasida ko'priklar bo'lib xizmat qilishi mumkin. Uning tamoyillari turli millat va din vakillari o'rtasida o'zaro tushunish va o'zaro munosabatlarni rivojlantirish, bag'rikenglikni mustahkamlash va tinchlikni mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin.

Zamonaviy dunyoda ekologik muammolar tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Rudakiyning falsafiy qarashlari tabiat bilan uyg'unlik, atrof-muhitga hurmat to'g'risidagi ta'limotlari bilan ekologik barqaror yondashuvlarni ishlab chiqish va

¹ Рудаки и 1000 лет персидской поэзии (Материалы международной конференции, г. Алматы, 4-5 ноября 2008 г.) – г. Алматы, 2017, 384 с.

sayyoramiz resurslaridan ongli ravishda foydalanish uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qilishi mumkin.

NATIJA

Hozirgi vaqtda texnologiyaning jadal rivojlanishi kuzatilmoqda, bu hayotimizning turli sohalariga ta'sir ko'rsatdi. Rudakiy falsafasi axloqiy qadriyatlar va fazilatlarga qaratilganligi bilan sun'iy intellekt, genetik modifikatsiya va boshqalar kabi yangi texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq axloqiy muammolarni engishga yordam beradi. U axloqiy jihatdan asoslangan qarorlar qabul qilishda inson ishtirokining muhimligini eslatadi va texnologik taraqqiyot va inson farovonligi o'rtasidagi uyg'unlikni saqlashga intiladi. Abu Abdullo Rudakiyning falsafiy qarashlari zamonaviy jamiyat uchun ilhom va hikmat manbai bo'lish imkoniyatiga ega. Uning tamoyillari odamlarni ma'no, uyg'unlik va axloqiy qadriyatlarni izlashda, ilhomlantirish va yo'naltirishda davom etishi mumkin. Ushbu falsafaning kelajakdagi qo'llanilishi o'quv dasturlarini ishlab chiqish, psixologiya va sotsiologiya bo'yicha tadqiqotlar va uni yanada adolatli, barqaror va axloqiy jihatdan ongli jamiyatga erishish uchun inson faoliyatining turli sohalariga integratsiya qilishni o'z ichiga oladi.

Ilmiy maqolamiz yakunida biz asosiy xulosalarni umumlashtirib, Abu Abdulloh Rudakiy falsafiy qarashlarining zamonaviy jamiyatga ta'sirini umumlashtirib, uning ahamiyati va dolzarbligini zamonaviy chaqiriq va istiqbollar kontekstida muhokama qilamiz. Tadqiqotimiz davomida Abu Abdulloh Rudakiyning falsafiy qarashlari va uning zamonaviy jamiyatga ta'sirini o'rgandik. Biz uning hayotning o'tkinchi tabiati, tabiat bilan uyg'unlik, go'zallik, axloqiy qadriyatlar va axloqiy tamoyillar haqidagi ta'limotlariga murojaat qildik. Rudakiy insonlarni olamning o'tkinchi tabiatini anglab, ichki ma'naviy taraqqiyotga intilib, hayotdan ma'no va uyg'unlik izlashga undagan. Shuningdek, biz Rudakiy falsafiy qarashlarini zamonaviy jamiyatda qo'llash muammolari va istiqbollarini muhokama qildik. Uning tamoyillari intellektual va ma'naviy rivojlanish, madaniyatlararo o'zaro ta'sir, tabiatni muhofaza

qilish, axloqiy me'yorlarni ishlab chiqish va texnologiyadan adolatli foydalanish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Abu Abdullo Rudakiy falsafasi hozirgi jamiyatimizda ham dolzarb va ahamiyatli bo'lib qolmoqda. Uning tamoyillari hayotda ma'no, uyg'unlik va axloqiy qadriyatlarni topish muhimligini eslatadi. U ta'limni rivojlantirish, madaniyatlararo muloqot, axloqiy fikrlash va atrof-muhit bilan ongli munosabatda bo'lish uchun manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Abu Abdulloh Rudakiy falsafasi insonlarni ma'no va uyg'unlikni izlashda ilhomlantirib, yo'naltira oladigan qimmatli ta'limotdir. Uning qadriyatlari va tamoyillari zamonaviy jamiyatda dolzarb bo'lib qolmoqda, bu erda ichki dunyo, axloq va axloqiy tamoyillarga murojaat qilish muhimdir. Rudakiy falsafasining jamiyat hayotining turli jabhalarida qo'llanilishi yanada adolatli, barqaror va axloqiy ongli jamiyatning rivojlanishiga xizmat qilishi

XULOSA

Ushbu ilmiy maqolada Abu Abdullo Rudakiyning falsafiy qarashlari va uning zamonaviy jamiyat uchun ahamiyatini o'rgandik. Biz uning falsafasining asosiy tamoyillarini, jumladan, hayotning o'tkinchi tabiati, tabiat bilan uyg'unlik, go'zallik, axloqiy qadriyatlar va axloqiy tamoyillarni o'rgandik. Rudakiy falsafiy qarashlarining asosiy xususiyatlaridan biri uning hayotda ma'no va uyg'unlik topishga, uning vaqtinchalik mohiyatini anglab etishga urg'u berishidir. Uning ta'limotlarida intellektual va ma'naviy rivojlanish, madaniyatlararo o'zaro ta'sir, axloqiy fikrlash va tabiatni muhofaza qilish uchun qimmatli tamoyillar mavjud.

Biz Rudakiy falsafiy qarashlarining zamonaviy jamiyat hayotining adabiyot, san'at, psixologiya, axloq va ta'lim kabi turli sohalariga ta'sirini aniqladik. Uning g'oyalari odamlarni ma'no, uyg'unlik va axloqiy qadriyatlarni izlashga, shuningdek, barkamol va axloqiy shaxsni rivojlantirishga undamoqda. Hozirgi davrda Rudakiyning hayot falsafasi dolzarb va sermazmunliligicha qolmoqda. Uning tamoyillari hayotimizda ma'no, uyg'unlik va axloqiy qadriyatlarni topish muhimligini eslatib turadi. U ta'lim, madaniyatlararo o'zaro ta'sir, axloqiy

mulohazalar va atrof-muhitni bilishni rivojlantirish uchun qimmatli resurslarni taklif etadi.

Xulosa qilib aytganda, Abu Abdulloh Rudakiyning falsafiy qarashlari hozirgi zamon jamiyati uchun muhim hikmat va ilhom manbai bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Бертельс Е. Э. История персидско-таджикской литературы, М., 1960. 147с
2. Мирзоев А. М. Рудаки. Жизнь и творчество. — М.: Наука, 1968. 180-186с
3. Брагинский И. С. Абу Абдаллах Джафар Рудаки. — М.: Наука, 1989. 90-91с
4. Тагирджанов А. Т. Рудаки. Жизнь и творчество. История изучения. Изд-во Ленинградского университета, 1968.
5. Рудаки и 1000 лет персидской поэзии (Материалы международной конференции, г. Алматы, 4-5 ноября 2008 г.) – г. Алматы, 2017, 384 с.
6. Маллаев Р.К., Рахимов Н.Х.. г. Худжент, Таджикистан Некоторые философско-этические и эстетические взгляды Абу Абдуллаха Рудаки 341с
7. www.ziyonet.uz
8. www.literature.ru

NOAN'ANAVIY DUKKAKLI O'SIMLIKLARNI YETISHTIRISHDA AGROTEXNIK TADBIRLARNING AHAMIYATI

Babayeva Zarifaxon Aktam qizi

O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Navoiy bo'limi
maqsadli tayanch doktoranti,

Negmatova Surayyo Teshayevna

qishloq xo'jaligi fanlari doktori, katta ilmiy xodim,
Paxta seleksiyasi, urug'chiligi va yetishtirish agrotexnologiyalari
ilmiy tadqiqot instituti.

***Annotatsiya:** O'zbekiston hududida noan'anaviy ozuqaviy qiymatga ega o'simliklarni yetishtirishda agrotexnik tadbirlarni to'g'ri tashkillashtirish maqsadi, Dukkakli-don o'simliklarni yetishtirish hamda aholini sifatli ozuqaga boy mahsulotlar bilan ta'minlash bugungi kunda qishloq xo'jaligi sohasida ustuvor vazifalar sirasiga kiradi. Rivojlanib borayotgan texnika asrida sifatli hamda makro va mikro elementlarga boy ozuqaga bo'lgan talabi nihoyatda kuchlidir. Bunday talabni qondirish uchun esa juda ko'p miqdorda ozuqabop mahsulotlarni yetishtirish hamda ularni insonlar hayotiga tadbir etish lozimdir. Shunday ozuqabop o'simliklardan biri-krotalariyadir. Krotalariya o'simligi noana'anaviy dukkakli o'simlik bo'lib, o'zida ko'p miqdorda oqsil moddasini saqlaydi. Hamda o'zining chorva mollari uchun zarur yem-xashak o'simligi xususiyati bilan ahamiyatlidir. Quyidagi maqolada krotalariya o'simligining yetishtirishda agrotexnik tadbirlarning ahamiyati va ularning tashkil etishda qo'llaniladigan ayrim ko'rsatmalar berib o'tilgan.*

***Kalit so'zlar:** Agrotexnik tadbirlar, dala tajribasi, krotalariya o'simligi, morfologik tavsifi, oqsil, tuproqni o'zlashtirishi, azot miqdori, fosfor, kaliy, ph darajasi.*

Abstract: *The goal of proper organization of agrotechnical activities in the cultivation of plants with non-traditional nutritional value in the territory of Uzbekistan, the cultivation of leguminous plants and the provision of quality nutritious products to the population are currently in the field of agriculture. is among the priorities. In the age of developing technology, the demand for high-quality feed rich in macro and micro elements is extremely strong. In order to meet this demand, it is necessary to grow a large number of nutritious products and apply them to people's lives. One such nutritious plant is crotalaria. Crotalaria plant is an unconventional legume that contains a large amount of protein. It is also important because it is a necessary forage plant for livestock. The following article describes the importance of agrotechnical measures in the cultivation of crotalaria plant and some instructions used in their organization.*

Key words: *Agrotechnical activities, field experience, Crotalaria plant, morphological description, protein, soil absorption, nitrogen content, phosphorus, potassium, ph level.*

Yer yuzida aholi sonining keskin ortishi ozuqaga bo'lgan talabning keskin ortishiga bu esa bevosita qishloq xo'jaligi sohasida o'simliklarga bo'lgan talablarning ortishiga sabab bo'ladi. Texnika va texnologiya rivojlangan bir davrda inson organizmi sifatli hamda to'yimli ozuqalarni iste'mol qilishi lozim. Ammo dunyo aholisining barcha qatlamlariga bunday mahsulotlarni yetishtirish hamda yetkazib berish bugungi kun qishloq xo'jaligi sohasining dolzarb masalalaridan biridir. Ayniqsa oqsilga boy bo'lgan dukkakli-don mahsulotlarni yetishtirish va ularni agrotexnikasini ishlab chiqish juda muhimdir. Xususan, birgina respublikamizning turli viloyatlarida dukkakli-don mahsulotlarini yetishtirish, ularni agrotexnikasini ishlab chiqish hamda qishloq xo'jaligi sohasiga tadbiiq etish zarurdir. Chunki dukkakli-don ekinlari ekish va parvarish uchun alohida maxsus tayyorlangan yer talab etmaydi. Shu sababli takroriy ekin sifatida mosh, loviya, soya kabi o'simliklarni ekish juda ko'p ijobiy natijalarni beradi. Shuningdek, bunday yerlardan qo'shimcha hosil olish, tuproqning organik tarkibini ko'payishi hamda uning hajmiy jihatdan massasining kamayishiga sabab bo'ladi.

Birgina L. Mirzaev va M. Davletmurodov [5.] larning dukkakli-don o'simliklari yuzasidan o'tkazgan tajribasida takroriy ekin sifatida ekilgan 1 tup soyaning

ildizidan 400 dona atrofida tuganak bakteriyalar aniqlangan bo'lib, ularning quruq vazni 1,2-2,4 grammni tashkil qilgan bo'lsa, S.Mustanov [4] ma'lumotlariga ko'ra, asosiy ekin sifatida ekilgan bir tup xo'raki no'xatning ildizida amal davri davomida 14-15 gramm biologik azot olish mumkin.

S.Negmatova dukkakli-don o'simliklarni yetishtirish hamda agrotexnikasini ishlab chiqish yuzasidan [1,2,3.] olib borilgan tadqiqotlarda, mosh ildizida hosil bo'lgan tuganak bakteriyalarning soni ekish muddatiga bog'liq bo'lib, mosh erta muddatlarda ekilganda kech ekilgan variantlarga nisbatan tuganaklar soni 5-6 donaga, massasi esa 0,20-0,33 g ga ko'p ekanligi aniqlangan.

Dukkakli don ekinlari doni ozuqaviy qiymatining yuqoriligi, oqsil va vitaminlarga boy bo'lishi, kaloriyasining ko'pligi bilan ajralib turadi.

Dukkakli don ekinlar nafaqat don balki, chorvachilik uchun ham to'yimli ozuqabop yem-xashak manbai hisoblanadi. Chunki, bu ekinlar pichan ivitmasi ham oqsil moddasiga boy bo'lib, yem-xashakning sifatini tubdan yaxshilaydi. Shuningdek, dukkakli don ekinlar yaxshi o'tmishdosh ekin hisoblanib, ildiz-ang'iz qoldiqlari, tuganak bakteriyalari yordamida tuproq unumdorligini oshiradi hamda keyingi yili ekilgan ekinlar hosildorligi va sifat ko'rsatgichlariga ijobiy ta'sir etadi.

Bugungi kunda oqsilga boyligi va to'yimli yem-xashak sifatida ko'p ekiladigan va o'rganilayotgan o'simliklardan biri bu-krotalariya o'simligidir. Krotalariya turkum kiruvchi o'simliklaridan biri noan'anaviy dukkakli ekin *Crotalaria juncea* L., bo'lib bu dukkakgullilar (Leguminosales) ajdodi, burchoqdoshlar (*Fabaceae*) oilasiga mansub bir yillik o'simlik hisoblanadi. Poyasining balandligi 1-3 m bir yillik tik o'suvchi, biroz tukli, yuqoriga qarab shoxlanadi, yakka o'sganda ko'proq shoxlanadi. Ildizi kuchli ildiz otgan, bir necha yon ildizlari bor. Asosiy o'q ildizi 20-45 sm atrofida ba'zan undan uzun ham bo'lishi mumkin. Ildizlarida biologik azot to'plovchi tuganak bakteriyalar simbioz holda yashaydi. Dukkagi - 1 ta urug'chibargdan iborat, silindrsimon, urug'li, tukli, rivojlanganda rangi och jigarrang, uzunligi taxminan 3-6 sm, diametri 1-2 smni tashkil qiladi. O'simlikning bir tupida o'rtacha 18-65 ta gacha dukkagi hosil bo'ladi. Urug'i - loviyasimon shaklda bo'lib,

asosan yirik, qora va kulrang bo‘lib, uzunligi 0,5-0,7 mm, eni 0,4-0,5 mm ni tashkil etadi. Bu oilaning ayrim turlari hatto to‘yimli ovqat sifatida ishlatiladi. Ba’zi vakillaridan esa tola, moy olinadi, bo‘yoq va dorilar tayyorlanadi, chorvachilikda yem-xashak, asalarichilikda nektar manbai hisoblanadi. Respublikamizning turli hududlarida xususan, Qashqadaryo, Xorazm, Toshkent hamda Navoiy viloyatlarida bu o‘simlikni yetishtirish yuzasidan turli agrotexnik tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Birgina Navoiy viloyati Karmana tumani Paxtaobod mahallasi Navoiy ilmiy tajriba stansiyasida olib borilgan tajriba bu o‘simlikning aholini sifatli ozuqa mahsulotlarini ta’minlashda nechog‘lik ahamiyatga ega ekanligini yana bir bor isbotlamoqda. Tajribani amalga oshirishda dastlabki tajriba maydonlari va uning meliorativ holati yaxshilab o‘rganib chiqildi. Tajriba olib borilgan dala tuprog‘i o‘tloqi tuproqlar bo‘lib, sizot suvi satxi 2,5-3,0 m oralig‘ida joylashgan va bu mavsum davomida turli muddatlarda ko‘tarilib turadi. Shuningdek tajriba dalasi tuprog‘i tajriba qo‘yish oldidan tahlil qilinganda, tuproqning 0-30 sm qatlamidagi gumus miqdori 0,57%, pH-7,84 %, xlor-0,03 %, kalsiy-0,25%, Mg-0,017% ni tashkil etganligi aniqlandi. Tahlillar natijalariga ko‘ra ushbu ionlar miqdori krotalariya parvarishida agrotexnik tadbirlarning to‘g‘ri qo‘llanilishi oqibatida zararli ta’sir ko‘rsatmaydi (1-jadval).

Navoiy tajriba stansiyasi tajriba dalasi tuproqlarining agrokimyoviy tuproq sharoitlari

Namunalar olingan joy	pH	Gumus %	P2O5 mg/kg	Cl mg/kg	SO4 %	Ca %	Mg %	Quruq qoldiq %
-1-	7,82	0,55	12,78	0,028	0,15	0,3	0,002	0,51
-2-	8,19	0,57	24,18	0,010	0,14	0,3	0,018	0,56
-3-	7,51	0,61	16,12	0,014	0,13	0,2	0,024	0,46
-4-	7,84	0,58	18,6	0,078	0,16	0,2	0,024	0,53

Navoiy tajriba stansiyasi joylashgan Karmana tumani iqlim sharoiti qishloq xo‘jalik ekinlarini ekish, parvarishlash va ulardan yuqori va sifatli hosil yig‘ishtirib olish uchun juda qulay hisoblanadi. Navoiy viloyati meterostansiyasining ma‘lumotlariga ko‘ra, o‘tacha oylik havo harorati bahor oylarida 9,2 dan 23,3°C gacha o‘zgarib turgan bo‘lsa, yoz oylarida bu ko‘rsatkich 28,1 dan 40°C gacha o‘zgarib turadi. Yoz oyidagi eng yuqori harorat iyul oyiga to‘g‘ri kelib, 46°C ni tashkil etdi, bu vaqtdagi havoning nisbiy namligi 26,7% ni tashkil etdi.

Dala tajriba ishlari 4 ta variantda olib borildi. Har bir qaytariq maydoni (28.8 m eni x 23 m bo‘yi) 666 m² bo‘lib, jami tajriba maydoni (666 x 3) 0,2 ga ni tashkil etdi.

Noan‘anaviy dukkakli o‘simlik hisoblangan krotalariya o‘simligini yetishtirish bo‘yicha tajriba ishida nazorat varianti – azotabakter shtamlari qo‘llanilmagan, ikkinchi - 07 qo‘llanilgan azotabakter shtampi, uchinchi – R22 qo‘llanilgan azotabakter shtampi va to‘rtinchi- D30 qo‘llanilgan azotabakter shtampi variantlarda kuzatishlar olib borilmoqda (2- jadval).

TAJRIBA TIZIMI.

Variantlar	Ekin turi	Qo‘llanilgan azotabakter shtamlari
1-variant	Krotalariya	Nazorat
2-variant		07
3-variant		R22
4-variant		D30

Tajribalarimizda ekinlar parvarishi uchun qo‘llanilgan barcha agrotexnologik tadbirlar tadqiqotlar o‘tkazilgan hudud uchun qabul qilingan tavsiyalar va O‘zbekiston Respublikasi qishloq va suv xo‘jaligi vazirligi, O‘zbekiston QX IChM, PSUEAITI va boshqa ilmiy – ishlab chiqarish muassasalarining uslubiy qo‘llanmalari va uslublari bo‘yicha [6, 7] o‘tkazildi.

Tajribalar uchun belgilangan krotalariya o‘simligining maydonidagi ekinlarni oziq moddalarga bo‘lgan talabini qondirish maqsadida mineral o‘g‘itlardan: ammiakli selitra – NH₄NO₃ (N – 34,6±0,5%), ammosfos – NH₄H₂PO₄ (N – 11-12%, P₂O₅ –

46%) va 40 % li kaliy tuzi hamda bargidan oziqlantirishda karbamid - $\text{CO}(\text{NH}_2)_2$ (N – 46%). mineral o'g'itlari ishlatildi. Shuningdek tajriba dalasida quyidagi agrotexnik tadbirlar olib borildi. (3-jadval)

1-rasm. *Crotalaria juncea* L o'simligini ekishdan oldingi agrotexnik tadbirlar.

Tajriba dalasida o'tkazilgan agrotexnik tadbirlari olib borilgan sanalar.

T/r.	O'tkazilgan tadbirlar	O'tkazilgan kunlar va tadbirlar soni		
1.	Kuzgi shudgorda go'ng solish	3.12.2022		
2	Tuproqni haydashdan oldin ma'dan o'g'itlar solish (R_2O_5 , K_2O), NRU-0,5	14.12.2022		
3.	Chizellash	20.02.2023		
4.	Tekislash, P-4	13.03.2023		
5.	Boronalash va molalash	15.03.2023		
6	Pushta olish	17.03.2023		
7.	<i>Crotalaria juncea</i> o'simligini urug'ni ekish	23.04.2023		
8.	Pushta suvi berish	3.05.2023	12.05.2023	
9.	Azotli o'g'it bilan oziqlantirish	24.05.2023	5.06.2023	
10.	Begona o'tlardan tozalash	10.05.2023	11.05.2023	
11.	Qator oralariga ishlov	11.05.2023	14.05.2023	24.05.2023
12.	Pestitsidlar bilan ishlov berish bilan xashoratlarga qarshi kurash	12.05.2023	22.05.2023	

Agrotexnik tadbirlar amalga oshirilgan dala tajribasida 16.05.2023 fenologik kuzatishlar natijasida krotalariya o‘simligida quyidagicha rivojlandi (4-jadval):

№	O‘simlik bo‘yi, sm	Chinbarglar soni, dona	O‘simlik bo‘yi, sm	Chinbarglar soni, dona	O‘simlik bo‘yi, sm	Chinbarglar soni, dona
	1-variant					
	1-takrorlash		2-takrorlash		3-takrorlash	
O‘rtacha hisobda	8,48	6,64	7,16	7,2	9,46	7,52
2-variant						
	1-takrorlash		2-takrorlash		3-takrorlash	
O‘rtacha hisobda	7,92	4	8,6	4,28	8,16	6
3-variant						
	1-takrorlash		2-takrorlash		3-takrorlash	
O‘rtacha hisobda	8,4	7	8,48	5,16	9,44	6
4-variant						
	1-takrorlash		2-takrorlash		3-takrorlash	
O‘rtacha hisobda	8,55	7,5	9,12	6,8	8,37	7,2

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlab o‘tish lozimki, to‘g‘ri va o‘z vaqtida amalga oshirilgan agrotexnik tadbirlarni olib borish yetishtirilayotgan har qanday o‘simlikda ijobiy natijalarni beradi. Bu esa o‘z navbatida qishloq xo‘jaligining rivojlanishiga hamda aholining sifatli ozuqa mahsulotlari bilan ta’minlanishiga sabab bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Xalikov B.M., Negmatova S T. Mosh. //Monografiya – Toshkent.”Navro‘z” nashriyoti, 2020. B. 188.
2. Negmatova S., Shavkatov B.”Takroriy ekin mosh ildizida tuganaklar hosil bo‘lishi” //O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi jurnalining Agro ilm ilmiy ilovasi. №4 (60), 2019. B. 31-32.
3. Khalikov B.M., Negmatova S.T., Namozov F.B., Akhmedov SH.E.. Mung bean Monograph -India. Novateur Publications, India 2020, Rr. 145.
4. Mustanov S. Tuproqni biologik azot bilan boyitishda dukkakli ekinlarni ahamiyati. //O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi jumali. 2013. № 6. B. 29.
5. Mirzaev L., Davletmurodov M. Kuzgi bug‘doyning o‘suv davrlarida tuproqdagi harakatchan oziq moddalar miqdorlarining dinamikasi. //Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. II-qism. Toshkent. 2015. B. 21-24.
6. Dala tajribalarini o‘tkazish uslubi.-Toshkent: O‘zPITI, 2007.- 146 b.
7. Досрехов. V.A. Методика полевого опыта (1985);

ABDULLA AVLONIYNING JADIDCHILIK FAOLIYATIDAGI FIDOKORONA MEHNATI

Axmadjonova Jasmina Jamshid qizi

Nizomiy nomidagi

Toshkent davlat pedagogika universiteti

Professional ta'lim fakulteti

Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishi 1-kurs talabasi

jasminakhmadjonova@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Abdulla Avloniyning jadidchilik faoliyati davomida qilgan fidokorona mehnati, qilgan sa'y-harakatlari, pedagogik qarashlari, "Turkiy guliston yoxud axloq" asarining pedagogika taraqqiyotidagi o'rni xususida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *pedagogiya, o'zbek matbuoti, o'zbek milliy pedagogikasi, vatanparvarlik, Uchinchi Renessans, jadid, ta'lim tizimi, ilmiy-ma'naviy meros, ilmiy uyg'onish, Yangi O'zbekiston, jaholat, hayotiy e'tiqod.*

Аннотация: *В данной статье рассказывается о самоотверженном труде, усилиях, педагогических взглядах Абдуллы Авлони и роли «Турецкого Гулистана или Этики» в развитии педагогики.*

Ключевые слова: *педагогика, узбекская пресса, узбекская народная педагогика, патриотизм, Третье Возрождение, современность, система образования, научное и духовное наследие, научный ренессанс, Новый Узбекистан, невежество, жизненная вера.*

“Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir” degan so‘zlari har bir maktab binosida yozib qo‘yilishi shart”, - deydi Shavkat Mirziyoyev¹

Ma’rifatparvar adib, dramaturg, noshir, pedagog, jamoat arbobi, o‘z adabiyotining buyuk allomasi – Abdulla Avloniy o‘z asarlarida odob-axloq, tarbiya tushunchalarini poydevor qilib oladi. Avloniy o‘zbek matbuotining asoschilaridan bo‘lib, o‘zbek drama va teatrining jadidchi maorifiga asos solgan ma’rifatparvar adib. Millat bolalarini savodli qilish, ulardan yetuk mutaxassislar, olimlar tayyorlash mahalliy xalqning o‘qib bilim olishi, shuningdek, Vatanni farovon etish yo‘lida fidokorlik bilan mehnat qildi. Uning yangi usul maktablari uchun yaratilgan “Turkiy Guliston yoxud axloq”, “Birinchi muallim”, “Ikkinchi muallim”, “Tarix” kabi darsliklari bilan o‘zbek milliy pedagogikasiga tamal toshini qo‘ygan, desak mubolag‘a bo‘lmaydi, jumladan, “Turkiy guliston yoxud axloq” asari ta’lim-tarbiya tizimi va tushunchalariga doir mukammal fikrlari bilan sug‘orilganligi bilan qimmatlidir.

Tarbiya – “Pedagogiya”, ya’ni bola tarbiyasining fani demakdur. Ilmi axloqning asosi tarbiya o‘ldug‘indan shul xususda bir oz so‘z so‘ylaymiz. Bolaning salomati va saodati uchun yaxshi tarbiya qilmak, tanini pok tutmak, yosh vaqtidan maslakini tuzatmak, yaxshi xulqlarni o‘rgatmak, yomon xulqlardan saqlab o‘sdurmakdur. Tarbiya qilguvchilar tabib kabi durki, tabib xastaning badanidagi kasaliga davo qilgan kabi tarbiyani bolaning vujudidagi jahl maraziga “yaxshi xulq” degan davoni ichidan, “poklik” degan davoni ustidan berub, katta qilmog‘i lozimdur. Zeroki, “Hassinu axloqiko‘m” amri sharifi uzra xulqimizni tuzatmakg‘a amr o‘linganmiz. Lekin xulqimizning yaxshi bo‘lishining asosiy panjasi tarbiyadur².

Abdulla Avloniy ijtimoiy faoliyatida “Nashriyot”³ hamda “Maktab”¹ kabi shirkatlarni tuzishda bosh-qosh bo‘lgani bejiz emas. Adib bularni keyinroq o‘z

¹ [“Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat, yo saodat — yo falokat masalasidir” \(uza.uz\)](https://t.me/openscholar)

² Avloniy A. “Turkiy guliston yoxud axloq”, T., “O‘qituvchi”, 1992 y.

³ “Nashriyot” 1914-yil 19-sentabrda tuzilgan. Maqsadi: “Turkiston musulmonlari orasig‘a jarida (gazeta), majalla (jurnal) va kitob kabi matbuot nashr qilub, Ovrupo madaniyatig‘a xalqimizni boshlamoq va aholini oqartmak”. Muassislari: Oxunjon Abdulrahmon o‘g‘li, Abdulhoshim Sarimsoqov, Munavvarqori Abdurashidxon o‘g‘li, Mulla

tarjimayi holida shunday izohlaydi: “Bu vaqtlarda bizning maqsadimiz zohirda teatru bo‘lsa ham botinda Turkiston yoshlarin siyosiy jihatdan birlashtiruv va inqilobga hozirlov edi. Darhaqiqat, bu jamiyatlarning ishtirokchilari, xususan, Munavvarqori, shoir Tavallo, Nizomiddin Xo‘jayev, Ubaydullo Xo‘ja, aka-uka Saidazimboyevlar Turkistonning ma‘lum va mashhur kishilari edilar”².

Shuni ta‘kidlab o‘tishimiz joizki, Avloniy qalamiga mansub har bir asar zamirida inson va tarbiya, axloqiy go‘zallik va ma‘naviy boylik yotadi. Bu o‘rinda ijodkor o‘z she‘rida Vatan uchun kurashmoqni eng yaxshi insoniy xulqlardan hisoblagan:

Bilolmaduk ko‘ksingdagi xazinani,
Biz bilmasmiz tosh-tarozu, mazinani,
Sotib-sotib qoladurmiz g‘amga botub,
Boyqush kabi vayronada yotib-yotib.
Seni sotub pul qilurmiz – ketur-qolur,
Bir yildan so‘ng bahong ikki bo‘lib olur.
Tarbiyatsiz, ilmsizlik jazosidur,
Jaholatning boshga solgan azosidur³.

Vatan tuyg‘usi eng mo‘tabar, eng insoniy tuyg‘ulardan biri. Uni qadrlash, e‘zozlash, uni barcha shodlik-u g‘am-qayg‘usini baham ko‘rish farzandning burchi. Shoir Vatan oldidagi burchni shunday tushunadi. Abdulla Avloniyning “Maktab gulistoni” turkumiga kirgan she‘rlarida shoirning Vatanni shunchaki sevish mumkin emas, uning dardi bilan yashamoq, uning baxtidan quvonmoq lozimligi haqidagi fikrlari davom ettirilgan:

Abdulla Avlonov, Tojixo‘ja Azizxo‘ja o‘g‘li, Muhammadxon Podshoxo‘ja o‘g‘li, Husanxo‘ja Dadaxo‘ja o‘g‘li (yozuvchi S. Ahmadning otasi - B. Q.), Ubaydullaxo‘ja Umarxo‘ja o‘g‘li, To‘lagan Xo‘jamiyorov (Tavallo), Saidabdullo Saidkarim o‘g‘li Saidazimboyev, Ilhomjon In‘omjon o‘g‘li, Komilbek Norbekov.

¹ “Maktab” 1916-yil 18-martda tuzilgan. Muassislari: Muhammadxon Podshoxo‘jayev, Mulla Abdulla Avloniy, Toshhoji Tuyoqboyev, Nizomiddinqori Mullahusainov, Abdusalom Abdurahmonov, Rustambek Yusufbekov (taniqli ximik Nodirbek Yusufbekovning otasi – B. Q.), Saidahmad Saidkarim Saidazimboyev, Mullayunus Tuyoqboyev, Habibullo Maqsudov, Nizomiddin Asomiddinov (Xo‘jayev), Shokirjon Rahimov (Rahimiy).

² Avloniy A. Birinchi muallim. – T., 1915.

³ Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar: 2 jildlik / To‘plovchi, nashrga tayyorlovchi va so‘z boshi muallifi B.Qosimov; Izohlar va lug‘at O. To‘laboyevniki; - Toshkent:”Ma‘naviyat”, 2009. – 197-b. – (Istiqlol qahramonlari)

Sening isming bu dunyoda muqaddasdur,
Har kim sening qadring bilmas - aqli pastdur¹.

Shoir asarlarining tub ma'no-mohiyatini belgilovchi fazilatlar, vatanparvarlik g'oyalarida bugungi kun uchun ham g'oyat ibratli axloqiy saboqlar borligi Avloniy adabiy merosining biz va bizdan keyingi avlodlarga ham ma'naviy maktab bo'la olishidan dalolat beradi. Muhtaram Yurtboshimiz tarixga nazar solib, IX-XII asrlarda O'zbekiston hududida birinchi XV asrda ikkinchi renessans porlaganini ta'kidladi: "Ko'pchilik ziyolilar qatorida men ham bir fikrni hamisha katta armon bilan o'ylayman: mamlakatimizda uchinchi renessansni XX asrda ma'rifatparvar jadid bobolarimiz amalga oshirishlari mumkin edi. Ular "Ilmdan boshqa najot yo'q va bo'lishi ham mumkin emas", degan hadisi sharifni hayotiy e'tiqod deb bildilar"².

Buyuk ajdodlarimizning, shu jumladan, Abdulla Avloniyning noyob va betakror ilmiy-ma'naviy merosi bugungi kun ta'lim tizimida aks etishi lozim. Buning uchun milliy ta'lim tizimni ana shunday ruh bilan sug'orish kerak. Bu ma'naviy xazinani Yangi O'zbekiston avlodlariga sodda va tushunarli usullarda yetkazib berish hozirgi kun olimlarining vazifasidir.

Darhaqiqat, renessans – ilmiy uyg'onish, million yillarga teng fursatni soniyalarda bosib o'tmoq demakdir. Tarixdan ma'lumki, bu jarayonga ilk qadam qo'yish, avvalambor, Alloh ne'mati hisoblanmish insoniyatning o'z tabiati bilan, shuningdek, noyob aql egalari bo'lgan, o'z millati, uning taqdiri uchun qayg'urgan, insonparvarlik fazilati sohiblariga nasib qiladi. O'ylaymanki, Uchinchi Renessans poydevorini bunyod etish Yangi O'zbekisonda yashayotgan har bir farzand oldidagi burchdir.

Xulosa qilib aytganda, ma'naviy-ma'rifiy tarbiya targ'ibotchisi Avloniy asarlarida ilgari surilgan odob-axloq, tarbiya, jaholatdan qochish g'oyalari milliy ma'naviyatimiz rivojida ulkan ahamiyatga ega manba bo'lib xizmat qiladi. Abdulla Avloniyning ilmiy-amaliy faoliyat doirasida qilgan sa'y-harakatlari zamonaviy dunyo

¹ Adabiyot: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. I qism / S. Ahmedov, B. Qosimov, R. Qo'chqorov, Sh. Rizayev. – T.: "Sharq", 2020. – 191-b.

² «Bir fikrni hamisha katta armon bilan o'ylayman» — Prezident o'qituvchi va ziyolilarga murojaat qilmoqda (foto) (xabar.uz)

yoshlari uchun haqiqiy ibrat namunasi bo‘la oladi, desak adashmagan bo‘lamiz. Zero, bu inson pedagogika fanining asoschisidir. Uning pedagogik qarashlari, ibratli so‘zlari esa bugungi kunda ham o‘zbek milliy maktabini yaratishda muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda.

Abdulla Avloniy millat bolalari savodini chiqarish, ularga dunyo ilmlaridan xabardor bo‘lishi uchun butun vujudidagi kuch-g‘ayratini sarflagan haqiqiy muallim edi. Ushbu ulug‘ zot bugungi kun yoshlari uchun, shubhasiz, ibrat maktabidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Avloniy A. “Turkiy guliston yoxud axloq”, T., “O‘qituvchi”, 1992 y.
2. Avloniy A. Birinchi muallim. – T., 1915.
3. Avloniy A. Tanlangan asarlar: 2 jildlik / To‘plovchi, nashrga tayyorlovchi va so‘z boshi muallifi B.Qosimov; Izohlar va lug‘at O. To‘laboyevniki; - Toshkent:”Ma’naviyat”, 2009. – 197-b. – (Istiqlol qahramonlari)
4. Adabiyot: Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. I qism / S. Ahmedov, B. Qosimov, R. Qo‘chqorov, Sh. Rizayev. – T.: “Sharq”,2020. – 191-b.
5. Avloniy A. Tanlangan asarlar. // Turkiy guliston yoxud axloq. – T, 1995.
6. Yoqubov I. Badiiy-estetik so‘z sehri. – T.: “FTM bosmaxonasi”, 2011.
7. Zunnunov A. Pedagogika tarixi. // Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. – T.: “Sharq”, 2004.
8. Qosimov B. va boshq. Milliy uyg‘onish davri o‘zbek adabiyoti. – T.: “Ma’naviyat”, 2004.

Vebsayt

1. Qalampir.uz
2. Xabar.uz
3. (uza.uz)
4. www.ziyouz.com

TIMSS XALQARO TADQIQOTINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Jahonova Xolida G‘anisher qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Jahonovaxolida@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola yurtimizda yoshlar uchun innovatsion ta’lim yaratishda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan TIMSS dasturi haqida. Ushbu dasturning O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimiga kirib kelish sabablari, O‘zbekiston ta’lim tizimida matematika va tabiiy fanlarni o‘zlashtirish sifatini Xalqaro monitoring qilish, baholash tizimini kuchaytirish, rivojlangan davlatlar singari xalqaro tadqiqotlarda yuqori ko‘rsatkichga ega bo‘lish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirish mazmuni yoritilgan.

Kalit so‘zlar: TIMSS, matematika va tabiiy fanlar, xalqaro tadqiqotlar, baholash, ta’lim, o‘quvchilar, IEA.

Abstract: This article is about the TIMSS program, which is important in creating innovative education for young people in our country. The reasons for the introduction of this program into the educational system of the Republic of Uzbekistan, international monitoring of the quality of mastering mathematics and natural sciences in the educational system of Uzbekistan, strengthening the evaluation system, achieving a high index in international studies like developed countries the content of significantly expanding their capabilities is highlighted.

Keywords: TIMSS, mathematics and science, international studies, assessment, education, students, IEA.

Аннотация: Эта статья о программе TIMSS, которая важна для создания инновационного образования для молодежи в нашей стране. Причины внедрения данной программы в систему образования Республики Узбекистан, международный мониторинг качества овладения математикой и естественными науками в системе образования Узбекистана, усиление системы оценивания, достижение высокого индекса в международных исследованиях подобно разработанным стран выделено содержание, существенно расширяющее их возможности.

Ключевые слова: TIMSS, математика и естествознание, международные исследования, оценивание, образование, студенты, ИЭА.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror asosida PIRLS, TIMSS, PISA va TALIS xalqaro tadqiqotlarini O‘zbekistonda joriy etilishi belgilab qoyilgan bo‘lib, mazkur tadqiqotlarni joriy etish maqsadida Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etilgan. Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi bilan OECD hamda IEA tashkilotlari o‘rtasida imzolangan kelishuv hujjatlariga binoan O‘zbekiston Xalqaro o‘quvchilarni baholash PISA-2022 hamda O‘quvchilarning matni o‘qib tushunish darajasini baholash xalqaro dasturi PIRLS-2021 da ishtirok etishga kirishilgan. Endilikda, TIMSS-2023 xalqaro dasturiga qatnashishga kirishildi. Bu borada IEA tashkilotining “Xalqaro matematik va ilmiy tadqiqotlar (TIMSS) 2023 tendensiyalariga qatnashish uchun rasmiy taklifi”ga muvofiq O‘zbekistonning TIMSS dasturida ilk bor qatnashish masalasida Ta’lim inspeksiyasi huzuridagi Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi o‘rtasida olib borilgan muloqotlar asosida IEA rahbariyatining dastlabki roziligiga erishildi.

Matematika va tabiiy fanlarni o'zlashtirish sifatini xalqaro monitoring qilish va baholash tizimi TIMSS (ing. TIMSS- Trends in International mathematics and science study)- 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash dasturi bo'lib, tadqiqot ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA) tomonida tashkil etiladi. TIMSS xalqaro baholash dasturida 4 va 8- sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha egallagan bilim darajasi va sifatini solishtirish hamda milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlash bilan bir qatorda, qo'shimcha ravishda maktablarda matematika va tabiiy fanlar bo'yicha berilayotgan ta'lim mazmunini, o'quv jarayoni, ta'lim muassasasining imkoniyatlari, o'qituvchilar salohiyati, o'quvchilarning oilalari bilan bog'liq omillari o'rganiladi. TIMSS dasturi o'zining birinchi tadqiqotini 1995-yilda boshlangan bo'lib, 2019-yilga qadar har to'rt yilda 1999, 2003, 2007, 2011, 2015 va 2019-yillarda tashkil etib kelindi. Navbatdagi 8-davriylik 2023-yilda amalga oshirilishi rejalashtirilgan. Dasurga qatnashayotgan davlatlar soni tobora ortib bormoqda. Bu shumlardan 2023- yilda bo'lib o'tadigan TIMSS baholash dasturiga O'zbekiston ham qatnashadi. 2015-yilda 57 ta mamlakat qatnashgan bo'lsa, 2019-yilda bu ko'rsatkich 60 dan ortiq davlatni tashkil etdi.

TIMSS-2003 tadqiqotida dunyoning 46 ta davlati ishtirok etgan. Matematika bo'yicha 4-sinf o'quvchilarning natijalariga ko'ra Singapur 1-o'rinni, Gonkong 2-o'rinni, Yaponiya 3- o'rinni egallagan. TIMSS-2007 tadqiqotida 45 ta mamlakatdan 425 000 ga yaqin o'quvchilar ishtirok etgan. Matematika fani bo'yicha 4-sinf o'quvchilarning natijalariga ko'ra Gonkong 1-o'rinni, Singapur 2-o'rinni va Tayvan 3-o'rinni egallagan.

4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiatshunoslik fanlari bo'yicha savodxonligini baholash uchun test topshiriqlari nazariyasidan foydalaniladi.

4-8-sinf o'quvchilari uchun matematika va tabiiy fanlar bo'yicha xalqaro test sinovlari natijalari alohida qayta ishlanadi va tahlil qilinadi. O'rganish natijalarini statistik qayta ishlash natijasida har bir talabaga matematika va tabiatshunoslik fanlaridan topshiriqlarni bajarish uchun alohida 1000 ballik tizimda ball qo'yiladi. 4

va 8-sinf o'quvchilari uchun xalqaro natijalar shkalasi 1995 yilda tadqiqotda qatnashgan barcha mamlakatlarning o'rtacha ballarining o'rtacha qiymati 100 standart og'ish bilan 500 sifatida qabul qilinganligini hisobga olgan holda tuzilgan. Barcha keyingi tadqiqotlar natijalari 1995 yil miqyosida ko'rsatilgan, bu natijalarni taqqoslash va ularning o'zgarishi tendentsiyalarini aniqlash imkonini beradi.

TIMSS tadqiqot usullarini ishlab chiqish uchun asos sifatida "TIMSS Assessment Frameworks and Specifications" hujjati ishlatiladi. Ushbu hujjatda matematika va tabiiy fanlar bo'yicha ta'lim yutuqlarini baholashga, testlar va test topshiriqlarini ishlab chiqishga umumiy yondashuvlar belgilangan, matematika va tabiiy fanlardan tekshirilishi kerak bo'lgan tarkib, shuningdek, o'quvchilar topshiriqlarni bajarishda ko'rsatishi kerak bo'lgan kognitiv faoliyat turlari ham tavsiflaydi.

TIMSS xalqaro tadqiqot usullariga quyidagilar kiradi:

- ijobiy test natijalari;
- so'rovnomalar (o'quvchilar, o'qituvchilar, ta'lim muassasasi ma'muriyati, ta'lim sohasidagi mutaxassislar, tadqiqot sifatini kuzatuvchilar uchun);
- uslubiy ta'minot (tadqiqotni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha milliy koordinatorlar uchun qo'llanma, maktab koordinatorlari uchun qo'llanma, test o'tkazish bo'yicha qo'llanma, topshiriqlarni bepul javoblar bilan tekshirish bo'yicha qo'llanma, ma'lumotlarni kiritish bo'yicha qo'llanma va boshqalar);
- dasturiy ta'minot (sinflar va o'quvchilarni tanlash, ma'lumotlarni kiritish uchun).

Xalqaro testlar quyidagi tamoyillar asosida ishlab chiqiladi:

- o'quv va kognitiv faoliyatning sinovdan o'tgan mazmuni va turlarini etarli darajada yoritish;
- xalqaro testlar mazmunining aksariyat ishtirokchi mamlakatlarda o'rganilayotgan materialga maksimal darajada muvofiqligi;
- testlarning o'zaro aloqasini ta'minlash;

- tekshirilayotgan mazmunning matematika va tabiatshunoslik ta'limini rivojlantirish nuqtai nazaridan ahamiyati;
- o'quvchilarning yosh xususiyatlariga muvofiqligi, test ishlab chiqilgan yutuqlarni baholash;
- ommaviy tadqiqotlar uchun talablarga muvofiqligi.

O'quvchilarning matematika va tabiiy fanlarga tayyorgarligini baholash uchun testlar (har bir variantda) ham matematika, ham tabiiy fanlar bo'yicha topshiriqlarni o'z ichiga oladi.

Nisbatan qiyin bo'lmagan test topshiriqlarini qo'shishdan maqsad to'rtinchi sinfda matematika bo'yicha TIMSS tadqiqoti o'zlashtirish shkalasining pastroq uchidan yaxshiroq o'lchashni taminlashdan iborat edi. 2015-yildan TIMSS sonlar va amallar deb nomlangan, nisbatan qiyin bo'lmagan matematikan test topshiriqlari alohida matematik baholash sifatida berilgan edi, garchi TIMSS sonlar va amallarda ishtirok etgan ko'pchilik mamlakatlar tabiiy fanlardan natijalarga ega bo'lish uchun, odatdagidek, TIMSS tadqiqotida qatnashgan.

Bu bir nechta muhim o'zgarishlarga olib keldi. Birinchidan, o'quvchilar TIMSS, TIMSS sonlar va amallar yoki har ikkalasida ham qatnashgan yoki qatnashmaganliklaridan qat'iy nazar, TIMSS 2015 tadqiqotidan to'rtinchi sinfda matematikadan barcha natijalar bir bitta o'zlashtirish shkalasida qayt etilgan. O'z navbatida, bu TIMSS 2019 tadqiqotiga TIMSS ning ikkita versiyasiga ega bo'lishga imkon beradi: bittasi nisbatan qiyin bo'lmagan matematika, shuning uchun mamlakatlarga sonlar va amallar hamda tabiiy fanlarni baholash uchun ikki xil baholash o'tkazish shart emas.

To'rtinchi sinfda matematikadan TIMSS tadqiqotining odatiy va nisbatan qiyin bo'lmagan versiyalari ko'lami bo'yicha ekvivalentdir va test test topshiriqlarining uchdan bir qismi bir xilddir. Qolgan uchdan ikki qism test topshiriqlari qamrov doirasining bir xil sohalariga asoslangan, ammo nisbatan qiyin bo'lmagan versiyada, umuman olganda, nisbatan qiyin emas. Nisbatan qiyin bo'lmagan versiyasidagi test topshiriqlarining aksariyat qismi TIMSS 2015 sonlar va amallardan olingan bo'lib,

trendlarni o‘lchashga yordam beradi. To‘rtinchi sinfda matematikadan ikkita versiya orasidagi umumiy test topshiriqlari ikkita baholashni bir-biriga imkon beradi, bunda natijalar birgalikda taqdim etilishi va to‘g‘ridan-to‘g‘ri taqqoslanishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsam, O‘zbekiston TIMSS, STEAM, PIRLS, PISA va TALIS kabi xalqaro tadqiqotlarga qatnashish orqali rivojlangan mamlakatlar tajribalarini O‘zbekiston ta’lim tizimida qo‘llash va tajriba almashinish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa O‘zbekistonda malakali kadrlarni yetishtirishga ulkan hissa qo‘shadi. Malakali mutahassis kadrlar yetishtirgan davlat yoshlarining kelajagi albatta porloq bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. A. Ismailov, B. Xaydarov, N. Karimov, Sh. Ismailov, Xalqaro tadqiqotlarda o‘quvchilarning matematik savodxonligini baholash (metodik qo‘llanma). Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. – Toshkent, 2019-yil.
2. Ina V. S. Mullis va Michael O. Martin, TIMSS 2019 baholash qamrov doirasi, qo‘llanma, Toshkent: “Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazining matbaa bo‘limi”, 2021-yil.
3. Timss 2015 Assessment Frameworks. International [Association for the](#)
4. <http://www.markaz.tdi.uz> – Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi sayti
5. <http://www.uzedu.uz>- O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi sayti

MATNLI MASALALAR YECHISH

Ahmedova Rahima Muzaffarovna

Termiz davlat pedagogika instituti 3-kurs talabasi

Ahmedovarahima@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola bugungi kundagi ta'lim jarayonida o'quvchilarga matematika darslarida matnli masalalarni yechishda duch keladigan muammolarni bartaraf etishga yordam beradi. Hamda masalalarni bunday usulda yechishning qulayligi, o'quvchilarning masalalarni tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: masala, sodda, murakkab, aniq, aniqmas, harakatga doir masalalar, ishga doir masalalar, aralashmaga doir masalalar, foizga doir masalalar, konsentratsiyaga doir, qismga doir, vaqtga doir.

Abstract: This article will help students in today's educational process to overcome the problems they face in solving text problems in mathematics classes. And the convenience of solving problems in this way serves as an important basis for the development of students' ability to analyze problems.

Key words: problem, simple, complex, definite, vague, motion problems, work problems, mixture problems, percentage problems, concentration problems, part problems, time problems.

Аннотация: Данная статья поможет учащимся в современном учебном процессе преодолеть проблемы, с которыми они сталкиваются при решении текстовых задач на уроках математики. Также легкость решения задач таким способом служит важной основой для развития у учащихся способностей к анализу задач.

Ключевые слова: задача, простая, сложная, определенная, нечеткая, задачи на движение, задачи на работу, задачи на смеси, задачи на проценты, задачи на концентрацию, задачи на части, задачи на время.

Muommolarni hal qilish, mantiqiy savollarga javob berish, masalalarni yechish, jumboqlarni toppish insonga o'zgacha kayfiyat bag'ishlaydi, o'ziga bo'lgan ishonchni orttiradi. mantiqiy fikrlash bolalikdan shakllanib borishi kerak, zero Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev aytganlaridek, "Matematika hamma aniq fanlarga asos.Bu fanni yaxshi bilgan bola aqlli,keng tafakkurli bo'lib o'sadi,istalgan sohada muvaffaqiyatli ishlab ketadi". Qadimdan arifmetik masalalarni yechishga hurmat bilan qaraganlar. Odamlar juda ko'p zarur amaliy hayotiy masalalarga javob bera olganlar. «Matematika – aql gimnastikasi» deyilishi bejiz emas, albatta.

Har qanday matnli masala ikki qismdan iborat - shartlar va talablar (savollar). Shartlarda ob'ektlar va ob'ektning ba'zi raqamli ma'lumotlari, ular orasidagi ma'lum va noma'lum qiymatlar to'g'risida ma'lumot beradi. Masalaga qo'yiladigan talablar - bu topish kerak bo'lgan ma'lumotdir. Bu buyruq yoki so'roq shaklidagi jumlar bilan ifodalanadi.

Har qanday masalani ishlash quyidagicha boshlanadi:

- 1) O'quvchilar mustaqil ravishda masala sharti bilan tanishadilar.
- 2) O'quvchilardan biri masalani baland ovozda o'qiydi, u matnni shunday o'qishi kerakki, masala sharti hammaga tushunarli bo'lishi zarur.
- 2) So'ng o'quvchilar birgalikda masalani tahlil qiladilar.
- 3) Masalada asosiy jummalarni ajratib ko'rsatishlari kerak va masalani qisqa shartini yozadilar.
- 4) Masalani yechishning qisqa rejasini tuzadilar.
- 5) Masala modelini tanlaydilar (rasm, chizma, jadval).
- 6) Yechish usuli tanlanadi.
- 7) Masala savoliga javob beradilar.
- 8) Yechimni tekshiradilar.

Matnli masalalar (ularni yoki yechish usuli, yoki masalani yechishda zarur boʻladigan amallar tartibi, yoki oʻxshash mazmuniga qarab) quyidagi guruhlariga boʻlinadi:

1. Masalani hal qilish uchun bajarilishi kerak boʻlgan amallar soni

boʻyicha: sodda va murakkab masalalar.

Bitta arifmetik amal yordamida bajariladigan masalalar sodda masalalar deyiladi.

Murakkab masalani yechish bir necha sodda masalalarni yechishga keltiriladi.

2. Maʼlumotlar va qidirilayotganlar sonining muvofiqligi boʻyicha: aniq va aniqmas masalalar.

Shartlar soni berilganlar va qidirilganlar soniga mos kelishi kerak. U holda masala bitta yechimga ega va u **aniq** masala deyiladi. Murakkab masalani yechish bir necha sodda masalalarni yechishga keltiriladi. Agar masalaning shartlari soni yetarli boʻlmasa, unda masala bir nechta yechimlarga ega boʻlishi mumkin va **aniqmas** masala deb ataladi.

3. Masalaning rejasiga koʻra: harakatga doir, ishga doir, aralashmaga doir, konsentrsiyaga doir, foizga doir, qismga doir, vaqtga doir, savdo-sotiqqa doir va h.z.

4. Yechish: usullari boʻyicha va boshqalar: uchlik qoidasiga doir, btrta nomaʼlumni yoʻqotishga doir, oʻrta arifmetikga doir, foiz va qismlarga doir

Oʻrta maktablarda matematikani oʻqitishda masalalarni yuqoridagilardan boshqa quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

Yechimlarni topish usullariga koʻra - algoritmik, standart, evristik;

masalaning shartiga asosan - yasashga, hisoblashga, isbotlashga doir;

Qiyinchilik darajasiga koʻra - oson va qiyin;

Murakkabligi boʻyicha - sodda va murakkab;

Matematik usullarni qoʻllash boʻyicha - tenglamalar, oʻxshashliklar, arifmetik, algebraik, grafik, amaliy usullar va boshqalar.

Bu barcha tasniflash bizga matematik masalalarni turli tomonlardan ko'rib chiqishga va o'quvchilar bilan ular ustida ishlash metodologiyasini takomillashtirishga imkon beradi.

Matnli masalalarni yechishning turli usullari mavjud: arifmetik, algebraik, geometrik, mantiqiy, amaliy, jadval, kombinasiyalashgan.

Biz aniq masalani yechganda turli yechish usullaridan foydalanamiz.

Arifmetik usul. Masalani arifmetik usulda yechishda masala talablarini bajarishda sonlar ustida turli arifmetik amallardan foydalaniladi. Bitta masalani turli xil arifmetik usullar bilan yechish mumkin.

Algebraik usul. Masalani algebraik usulda yechishda masala yechimini shartga asosan yoki tenglama yoki tenglamalar sistemasi (yoki tengsizlik) hosil qilib yechish tushuniladi. Bitta masalani turli xil algebraik usullar bilan yechish mumkin.

Geometrik usul. Masalani geometrik usulda yechishda masala yechimini geometrik yasashlardan yoki geometrik figuralarning xossalariidan foydalanib yechish tushiniladi.

Mantiqiy usul. Masalani mantiqiy usulda yechishda masala yechimini hisoblashlarni bajarmay mantiqiy mulohazalar yordamida yechish tushiniladi.

Amaliy usul. ob'ektlar yoki ularning nusxalari (modellar, maketlar) bilan amaliy harakatlarni bajarish orqali masala talablariga javob topishni anglatadi.

Jadval usuli masalani tegishli tartibda jadvalga kiritish orqali butun masalaning yechimini ko'rishga imkon beradi. Kombinasiyalashgan usul Masala yechimini sodda tarzda javob olishga imkon beradi.

Sinov va xatolar usuli (eng sodda), unda muammoning savoliga taxmin asosida javob topiladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Masala yechish oson emas. Birinchidan, qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lish amallaridan mohirlik bilan foydalanishni bilish kerak. Bu hammasi emas. Qiyinligi shundaki, noma'lum va izlangan qiymatni toppish uchun zarur bo'lgan arifmetik amallarni qo'llay bilishdir. Matematik masalalarni yechishga o'rgatish, bolaning matematika faniga bo'lgan qiziqishlarini

orttirib boradi. Matematika fanini o'rganishda o'quvchilar turli xil ko'rinishdagi masalalarga duch keladilar va ko'pchilikda qiyinchiliklar tug'diradilar. O'quvchilarda ushbu masalalarni yechishda ko'nikma so'ng malaka hosil qilib borish kerak. Masalaning to'g'ri javobini olish uchun uning mohiyatini tushunish muhim, shuning uchun bolalarni boshlang'ich maktabdan, hatto bog'chadan eng oddiy masalalarni yechishga, uning mohiyatini tushunishga o'rgatish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Matnli masalalarni yechish metodikasi Merajova Sh.B. Merajov.N. I. Buxoro 2022 "Durdona" nashriyoti
2. Jumayev M.E, „Matematika o'qitish metodikasidan praktikum—Toshkent.: O'qituvchi, 2004
3. Jumayev M.E. Bolalarda matematika tushunchalarni shakllantirish nazariyasi.- T.:Ilm-Ziyo
4. <http://www.pedagog.uz>
5. <http://www.edu.uz>

УДК:616:611-002-053.2

ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕГЕТАТИВНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОРГАНИЗМА ПРИ ГЛОМЕРУЛОНЕФРИТАХ У ДЕТЕЙ

Файзиева У.Р., д.м.н., доцент

E.-mail: ugilbibi@mail.ru

Уракова У.Э., студентка 501-группы

Уракова С.Э., студентка 4-курса

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада муаллиф томонидан болалардаги гломерулонефритларда вегетатив нерв тизими таъминланиши ҳолати ўрганилган. Бунда беморларда касалликнинг қўзғалиши даврида кардиоинтервалография усули ўтказилган. Гломерулонефритларда вегетив нерв тизими фаолиятига баҳо берилган.

Ключевые слова: *дети, гломерулонефрит, вегетаное обеспечение, артериальная гипертензия, отеки, диурез.*

РЕЗЮМЕ

В данной статье автор изучила состояние вегетативной нервной системы при гломерулонефритах у детей. В данной работе проводился метод кардиоинтервалографии у больных в период обострения заболевания. А также, оценивали активность вегетативной нервной системы при гломерулонефрите.

Ключевые слова: *ребенок, гломерулонефрит, вегетарианское обеспечение, артериальная гипертензия, отеки, диурез.*

ABSTRACT

In this article, the author studied the state of the autonomic nervous system in glomerulonephritis in children. In this work, the method of cardiointervalography was carried out in patients during an exacerbation of the disease. And also, the activity of the autonomic nervous system in glomerulonephritis was evaluated.

Key words: *child, glomerulonephritis, vegetarian provision, arterial hypertension, edema, diuresis.*

Актуальность проблемы. Гломерулонефрит (ГН) – одно из тяжелых заболеваний почек у детей, отличающееся частым развитием осложнений и прогрессированием до хронической почечной недостаточности. Острый ГН, несмотря на общеизвестную четкость клинических проявлений и кажущуюся редкость хронизации болезни, остается проблемой, многие аспекты которой далеки от решения, более того реальная ситуация нередко радикально отличается от имеющихся установок. Среди болезней почек у детей ГН занимает особое место в связи с тяжестью осложнений, трудностями диагноза, несовершенной терапией, плохим прогнозом большинства хронических его форм. Эволюция ГН за последнее десятилетие произошла в сторону учащения латентных и хронических форм заболевания с более ранним снижением почечной функции. Особенностью ГН на современном этапе является его развитие в рамках определенной системной патологии. По современным данным, при ОГН нет непосредственного поражения почек инфекционным агентом, заболевание обусловлено иммунопатологической реакцией на возбудителя и его антигены. Именно поэтому при «классическом» течении ОГН первые признаки заболевания возникают через 1–3 нед после перенесенной стрептококковой или вирусной инфекции, в течение которых происходит сенсбилизация организма к антигенам микроорганизма [1, 2, 3].

Многие исследователи придают значение нефритогенным штаммам стрептококка в развитии ГН. Однако причины развития различных

клинических проявлений, тяжести болезни у отдельных детей остаются до конца невыясненными. Изучение острых и хронических заболеваний почек, несмотря на интенсивную разработку этой проблемы, продолжает оставаться актуальным для педиатрической нефрологии в связи с неблагоприятным течением гломерулонефритов у детей [4,5,6].

Исследованиями последних лет установлен иммунокомплексный характер изменений при остром гломерулонефрите и аутоиммунный, порою приводящий к необратимым изменениям в почках при хроническом гломерулонефрите, что предопределяет дальнейший, тяжелый прогноз в этих ситуациях до 60-70% случаев. Состояние гипоталамо-гипофизарной системы при гломерулонефрите изучено недостаточно. Такая сложная ситуация в детской нефрологии выдвигает на первый план нестандартные подходы в оценке состояния больных нефритами, механизмов их развития не только с точки зрения функциональной активности и системы мочеобразования и мочевыделения, но и других межорганных и межсистемных взаимоотношений при данной патологии. Данная проблема связана с повсеместным ростом нефрологической патологии почти в 44 раза, которая составляет в различных регионах от 12:1000 до 57:1000. Кроме того, происходит трансформация нефрологической патологии в пользу нефропатий, связанных с увеличением воздействия на детей веществ мутагенного и тератогенного происхождения, а также токсических агентов и инфекционных заболеваний, которые лечат огромным арсеналом химиотерапевтических препаратов. За последнее десятилетие отмечается рост случаев обменных нефропатий и почечно-каменной болезни почти в 4 раза [2,11,12].

Таким образом, увеличение почти всех категорий заболеваний почек обращает пристальное внимание педиатров-нефрологов к совершенствованию методов диагностики и лечения.

Цель исследования - изучить клинико-вегетативной взаимосвязи при гломерулонефритах у детей.

Задачи исследования:

1. Охарактеризовать клинико-anamnestические показатели у детей больных гломерулонефритом в зависимости от вегетативного обеспечения организма.
2. Проводить кардиоинтервалографии у больных с ГН.

Материалы и методы исследование. Обследовано всего 110 детей, из них 58 с ОГН, 42 детей с ХГН. Проведена лабораторное, инструментальное исследование, а также метод кардиоинтервалографии, для характеристики вегетативного обеспечения организма. Оценка функционального состояния ведущих механизмов вегетативного обеспечения организма осуществлялась методом кардиоинтервалографии.

Результаты исследование и их обсуждение. Нами установлено, что у детей с острыми и хроническими гломерулонефритами, величина интегральных показателей, напряженности адекватной реакции и индекса напряжения превышает нормативные величины, и в большей степени динамика изменения индекса напряжения у детей симпатикотоническими вариантами исходного вегетативного тонуса.

Таблица -1

Характеристика жалоб у больных с острым и хроническим гломерулонефритом в периоде активности процесса

Характер жалоб	Острый гломерулонефрит				Хронический гломерулонефрит			
	нефротическ ий (n=32)		Нефритическ ий (n=30)		гематурическ ий (n=26)		нефротическ ий (n=22)	
	абс	%	абс	%	абс	%	абс	%
1	2	3	4	5	6	7	8	36,4
Снижение аппетита, повышение температуры до субфебрил, знач	23	71,9	14	46,7	12	46,2	18	81,8
Головная боль	6	18,8	20	66,7	10	38,5	14	63,6

Тошнота, рвота	2	6,3	6	20,0	10	38,5	8	36,4
Капризность плаксивость, раздражительность	22	68,8	16	53,3	12	46,2	7	31,8
Кашель, насморк, конъюнктивит (при острой респираторной патологии)	2	6,3	4	13,3	6	23,1	9	40,9
Похудание	0	0	3	10,0	18	69,2	18	81,8
Суставные мышечные боли	2	6,3	2	6,7	3	11,5	14	63,6
Носовые кровотечения	3	9,4	0	0	8	30,8	2	9,1
Боли или чувство дискомфорта в области желудка	2	6,3	1	3,3	14	53,8	3	13,6
Боли в поясничной области	2	6,3	1	3,3	0	0	2	9.1
Отеки а) распространенные	32	100	4	13,3	0	0	22	100
б) умеренные (век, голени, пастозность)	18	56,3	3	10,0	6	23,1	0	0
Уменьшение разового количества мочи	28	87,5	8	26,7	6	23,1	14	63.6
Урежение мочеиспускание	12	37,5	8	26,7	6	23,1	14	63.6
Изменение цвета мочи: а) мутная моча	32	100	6	20,0	0	0	22	100
Б)бурый цвет, цвет мясных помоев	0	0	0	0	26	100	0	0

Как видно из таблицы 1, для больных с нефротическими проявлениями острого и хронического ГН были характерны жалобы на распространенные отеки, снижение диуреза, изменение прозрачности мочи. Больные с изменениями гематурического характера чаще указывали на боли в области живота и поясничной области, макрогематурия и похудание. При поступлении

больных в стационар состояние у 47 больных была определена как тяжелое, средней степени тяжести у 63 больных. Тяжесть заболевания оценивалось по совокупности экстраренальных и ренальных симптомов. При объективном исследовании синдром общей интоксикации диагностирован у большинства больных 23 (71%), он проявлялся вялостью и утомляемостью, снижением эмоционального тонуса и аппетита, бледностью кожных покровов, повышением температуры, проходящими изменениями функция ЦНС: нарушением у больных отмечалось дистрофические изменения кожи и её дерматов, проявляющийся сухостью кожи (34), повышением ломкости и нарушением роста ногтей (6), обесцвечиванием волос (2), гиперпигментацией каймы губ, заедами (7), образованием кожных стрий на фоне гормональной терапии у 5 больных с нефротическими проявлениями гломерулонефрита.

У большинства детей также с нефротическим характером манифестации ГН (68%) и значительно реже гематурическим (18%) отмечался выраженный венозный подкожный рисунок на передней брюшной стенке и груди, у 16 больных выявлено отеклимение экхимозов в области нижних конечностей, у 6 детей с острым и 14 хроническим ГН в динамике наблюдения отмечались кратковременные эпизоды кожных сыпей по телу розеолезно– папулезной, петехиальной на лекарственные препараты. У большинства больных с нефротической формой 43, в динамике наблюдения выявлены признаки медикаментозного гипертрихоза (лунообразного лица, избыточное отложение жировой ткани по центральному типу, у части больных гипертрихоза, стрий). У детей с нефритическим синдромом строго ГН пики субфебрильной температуры регистрировалось первые 5-7 дней активного периода заболевания. У 84 больных при поступлении отмечалось снижение суточного диуреза, большинство при этом составили дети с нефротическими проявлениями ГН 47 (0,56). Наличие отека было характерно для всех детей с нефротическими проявлениями острого и хронического ГН. Среди 11 больных, на фоне снижения гормональной терапии или присоединение

интеркуррентных заболеваний отеки рецидивировали. Среди больных с гематурическими проявлениями острого 3 (9%) и хронического 8 (30%) ГН нарушение водноэлектролитного обмена были представлены незначительной отечностью век или пастозностью голеней. У 4 больных с нефритическим синдромом острого ГН отеки имели более распространенный характер, но были умеренными по степени выраженности.. Положительный симптом покалывания определялся у 16 больных преимущественно с гематурическими проявлениями (12) в течение 4-16 суток активного периода.

Гипертензионный синдром отмечался с некоторым преимуществом при нефротических проявлениях ГН (82%), нежели у больных с нефритическим синдромом (7%) острого ГН. Изменения органов дыхания у больных с гломерулонефритом характеризовались преимущественно клиникой сопутствующих респираторно- вирусных инфекций, пневмонии, ангин и проявлялись гиперемии в зеве у 57, кашлем у 57, реноррей у 42, жестким характером дыхания у 28 , сухими хрипами у 16 больных. У 4 больных острым и 2 хроническим ГН с нефротическими проявлениями в период манифестации отечного синдрома, сопровождающийся скоплением трансудата в легких и плевральных полостях, определялось укорочение перкуторного звука над задне-нижними отделами грудной клетки, ослабление дыхания при аускультации, а также рассеянные средне- и мелкопузырчатые хрипы. Изменение сердечно-сосудистой системы функционального характера отмечались у большинство больных ГН (у 84% при острым и 62% при хроническом). Это выражалось приглушенностью сердечных тонов причем с большей частотой у больных с нефротическими проявлениями. Длительность симптома у в большинстве больных составила 1-3 недели , что соответствовало периоду максимальной активности нефрита. У 6 детей приглушенность сердечных тонов сохранялось в течение 12 месяцев. Функциональные систолические шумы на верхушке и в точке Боткина выслушивались в период максимальной активности заболевания как у больных с гематурическими

проявлениями острого (31%) и хронического (26 %), так и нефротические (20% и 18%) соответственно проявлениями гломерулонефрита. Нарушение ритма сердечной деятельности характеризовались преимущественно тахикардией у 62% больных острым (68 %) с нефротическим - 56%, с нефритическим 48%, синдромами, а также хроническим гломерулонефритом у 61% больных с нефротической и 48% с гематурической формой. Кратковременные эпизоды брадикардии (1-5) суток в течение 2-3 недели острого периода отмечались у 12 больных острым и у 7 хроническим гломерулонефритом. Дыхательная аритмия была выявлена у 28 больных, чаще при острым течение нефрита. Увеличение границ относительной сердечной тупости в течение 7-14 суток отмечалось у 7 детей с острым и 4 хроническим гломерулонефритом с нефротическими проявлениями, а также у 2 больных с нефритическим синдромом острого гломерулонефрита. Сосудистые расстройства регистрировались также при исследовании глазного дна.). Гепатомегалия было характерно преимущественно для детей с нефротическими проявлениями острого (85%) и хронического (72%), у больных с гематурическими проявлениями патологии частота симптома составила 34% для острого и 23% для хронического гломерулонефрита. При этом в периоды активности заболевания у больных с нефротической манифестации размеры печени увеличивались на 1,5-6 см ниже края реберной дуге. Край печени при пальпации имел умеренную плотностью и в 35% случаев незначительную болезненность в периоде максимального увеличения органов. Нормализация размеров печени имело место в течения 2-4 недель у 9 (14,5%) больных острым и 15 (31,0%) хроническим ГН. У остальных детей гепатомегалия сохранялось в течение 2-3 месяцев. Среди больных с нефритическим синдромом острого гломерулонефрита увеличение размеров печени на 2-3 см ниже края реберной дуги с нормализацией в течение 1-3 недель имело место в 82% наблюдениях. У больных с гематурической формой хронического ГН увеличение печени не превышало 2см в течение 7-14 суток. У некоторых больных как острым, так и хроническим гломерулонефритами

имели место функциональные нарушения: центральной нервной системы: плаксивость (18), снижение эмоционального тонуса (57), выраженное беспокойство двигательная и речевая расторможенность (6) которые расценивались как соматогенного обусловленные невротическими реакциями.

Результаты исследований показателей ВОО у больных острым гломерулонефритом с нефритическим синдромом в периоде разгара клинических проявлений в зависимости от ИВТ предложены в таблице -2.

Таблица -2

Показатели вегетативного обеспечения организма у детей в периоде разгара острого гломерулонефрита, гематурической формы

Показатели	Исходный (n=25)	Симпатикотония (n=16)	Ваготония (n=14)	P
КИГ				
М, сек	0,360±0,019	0,325±0,018	0,291±0,012**	>0,05
АМ, %	59,0±3,5	53,2±2,6	47,6±2,3**	>0,05
□Х, сек	0,040±0,002	0,036±0,003	0,032±0,002***	>0,05
ИН, усл.ед.	25,2±1,4	22,7±1,1	20,3±0,9**	>0,05
ПАПР	163,8±10,0	163,8±16,0	163,7±14,4	>0,05
ИВР	1475±68,5	1478±58,8	1488±70,9	>0,05
НСР	0,290±0,013	0,260±0,010	0,230±0,025*	>0,05
ВПР	69,4±4,8	85,5±7,6	107,4±7,0***	<0,05

Примечание: * - достоверно по сравнению с исходными данными (* - P<0,05; ** - P<0,01; *** - P<0,001); P – достоверность различия между группами симпатикотомии и ваготонией.

Как следует, из данных таблицы -2 у больных острым гломерулонефритом, нефритическим синдромом в разгаре клинических проявлений патологии имеют место конкретные изменения показателей КИГ, что указывает на состояние определенных сдвигов функциональной активности ведущих механизмов вегетативной нервной системы, симпатoadреналовых, парасимпатических, нейрогуморальных механизмов. Однако данное изменение в количественном отношении дифференцировано в зависимости от ИВТ. Так в частности, у больных данной группы имеет место повышение показателей величин A_{Mo} относительно контрольного уровня, что, безусловно свидетельствует о напряженной активности симпатoadреналовых механизмов. Однако, в большей степени это тенденция проявляется у детей с симпатическим вариантом ИВТ ($P < 0,01$). У детей с ваготонией имеет место аналогичная тенденция но менее выражена по отношению к контролю ($p < 0,01$). На этом фоне, у детей снижение величин M_o и $\square X$, свидетельствует об ингибировании функциональной активности нейрогуморальных и парасимпатических механизмов системы ВОО.

Однако, данные изменения представлены преимущественно у детей с симпатикотоническим вариантом ИВТ ($p < 0,05$, $p < 0,01$), среди больных с ваготоническими вариантами ИВТ, изменения показателей M_o и $\square X$ незначительны и статистически недостоверны по отношению к норме. Подобные изменения функциональной активности ведущих механизмов ВОО обуславливают повышение показателей индекса напряжения что, свидетельствует не только о напряженности адаптивных механизмов в организме больных, но и тяжести заболевания. При этом необходимо констатировать, что повышение индекса напряженности имеет место в большей степени у больных симпатическими вариантами ИВТ относительно контроля, ($p < 0,01$). У детей с ваготоническими вариантами ИВТ, имеют место аналогичные тенденции, но менее выраженные относительно контроля, различия с которыми статистически недостоверны. У детей в период

обострение ХГН аналогичные тенденции, но в количественном отношении изменения показатели КИГ более значительны, относительно нормы нежели у детей с острыми гломерулонефритами.

Однако в большей степени это также представлено у детей с симпатикотонией, о чем свидетельствует, более значительный рост показателя ИН (индекс напряжения) у детей с ХГН относительно острой фазы заболевания. У детей симпатикотонией на 30,6% у детей ваготоническими вариантами повышение ИН при ХГН относительно показатели в острой фазы заболевание составляет только 7,3%. Результаты аналогичных исследований у больных с ОГН нефротического синдрома представлена в таблице -3.

Таблица -3 Показатели вегетативного обеспечения организма у детей в периоде разгара острого гломерулонефрита нефротической формы

Показатели	Исходный (n=25)	Симпатикотония (n=15)	Ваготония (n=17)	P
Мо сек.	0,360±0,019	0,290±0,015**	0,261±0,013***	>0,05
АМо %	59,0±3,5	47,6±2,7*	42,6±2,2***	>0,05
□Х сек	0,040±0,002	0,033± 0,001**	0,029 ±0,001***	<0,01
ИН усл.ед.	25,2±1,4	20,4±1,2*	18,2±0,6***	>0,05
ПАПР	163,8±10,0	163,7±5,3	163,2±15,6	>0,05
ИВР	1475±68,5	1443,6±40,7	1469,6±56,4	>0,05
НСР	0,290±0,013	0,230±0,011**	0,210±0,10***	>0,05
ВПР	69,4±4,8	104,1±5,7***	133,3±8,4***	<0,01

Примечание: * - достоверно по сравнению с исходными данными (* - P<0,05; ** - P<0,01; *** - P<0,001); P – достоверность различия между группами симпатикотонии и ваготонией.

Как следует, из данных таблица-3 у детей с ОГН нефротическим синдромом в периоде разгара, имеет место повышенное значение АМо, что характеризует состояние напряженности симпатико-адреналовых механизмов. Однако данная динамика в большей степени представлена у детей с симпатикотоническими вариантами ИВТ. Динамика повышенного значения АМо у ваготоников также имеют место, однако менее значительно по отношению контролю. На этом фоне показатели Мо и $\square X$ снижены относительно нормы и это снижение наиболее значительно у больных детей симпатикотоническими вариантами ИВТ. Вполне закономерно, что у ваготоников изменение данного показателя менее значительно нежели предыдущих групп больных. Величина интегральных показателей напряженности адекватной реакций и индекс напряжения в период разгара заболевания превышает нормативные величины и в большей степени динамика изменение индекса напряжения у детей симпатикотоническими вариантами исходного вегетативного тонуса.

Таблица -4 Показатели вегетативного обеспечения организма у детей в периоде обострения ХГН, нефротической формы

Показатели	Исходный (n=25)	Симпатикотония (n=10)	Ваготония (n=12)	P
КИГ				
Мо сек	0,360 \square 0,019	0,274 \square 0,015**	0,245 \square 0,010***	>0,05
АМо %	59,0 \square 3,5	44,8 \square 2,3**	40,1 \square 2,4***	>0,05
$\square X$ сек	0,040 \square 0,002	0,031 \square 0,002**	0,028 \square 0,001***	>0,05
ИН усл.ед.	25,2 \square 1,4	19,1 \square 0,8***	17,1 \square 0,8***	>0,05
ПАПР	163,8 \square 10,0	163,7 \square 21,8	164,1 \square 18,8	>0,05
ИВР	1475 \square 68,5	1483,0 \square 33,8	1504,0 \square 28,3	>0,05
НСР	0,290 \pm 0,013	0,250 \square 0,010*	0,220 \square 0,011***	>0,05
ВПР	69,4 \square 4,8	96,15 \square 16,3	121,9 \square 13,6**	>0,05

Примечание: * - достоверно по сравнению с исходными данными (* - $P < 0,05$; ** - $P < 0,01$; *** - $P < 0,001$); P – достоверность различия между группами симпатикотомии и ваготонией.

Как следует, из предложенных данных у детей с ХГН, нефротической формы в период разгара, имеет место снижение M_o и $A M_o$ относительно к контролю и это снижение наиболее значительно у больных детей ваготоническими вариантами ИВТ. Снижение величин M_o и $\square X$ свидетельствует об ингибирование функциональной активности нейрогуморальных и парасимпатических механизмов системы ВОО.

Таблица -5

Показатели вегетативного обеспечения организма у детей в периоде обострения ХГН, гематурической формы

Показатели КИГ	Исходный (n=25)	Симпатикотония (n=14)	Ваготония (n=12)	P
M_o , с	0,360 \square 0,019	0,308 \square 0,011*	0,275 \square 0,019**	>0,05
$A M_o$, %	59,0 \square 3,5	50,4 \square 2,6	45,1 \square 3,0**	>0,05
$\square X$, с	0,040 \square 0,002	0,034 \square 0,002*	0,030 \square 0,001***	>0,05
Ин усл. ед.	25,2 \square 1,4	21,5 \square 1,2*	19,3 \square 1,1**	>0,05
ПАПР	163,8 \square 10,0	163,6 \square 10,1	163,6 \square 11,7	>0,05
ИВР	1475 \square 68,5	1446,4 \square 83,4	1432,8 \pm 92,5	>0,05
НСР	0,290 \pm 0,013	0,220 \square 0,013***	0,200 \square 0,011***	>0,05
ВПР	69,4 \square 4,8	119,0 \square 5,4***	147,0 \square 7,2***	<0,01

Как следует, из предложенных данных у детей с ХГН, гематурической формы, в период разгара, имеет место снижение M_o и $A M_o$ по отношению к

контролю, величина $\square X$ тоже снижен, это снижение более выражена у детей с ваготоническими вариантами ИВТ. Полученные данные указывает на различия вариантов вегетативной регуляции и адаптивных реакций при гломерулонефритах у детей.

В заключение можно сказать, наиболее преобладающими клиническими симптомами являются генерализованные отеки, артериальная гипертензия, снижение диуреза, симптомы интоксикации. Оценка функционального состояния системы вегетативного статуса при гломерулонефритах у детей с целью оценки тяжести, фазы заболевания, прогноза его исходов представляются возможности дополнительной критерии в эффективности проводимой терапии и своевременной коррекции.

Итоги исследований особенностей функционального состояния ведущих механизмов вегетативного обеспечения организма, у больных гломерулонефритами создает перспективу для коррекции функционального статуса данных механизмов при помощи вегетотропной терапии.

Нарушения вегетативного статуса коррелируют с тяжестью гломерулонефритов у детей, фазой заболевания, характером осложнений, а также исходами патологического процесса, превышая нормативные величины, особенно у детей с нефротическими проявлениями и симпатикотоническими вариантами исходного вегетативного тонуса.

Список литературы:

1. Мухин Н.А., Глыбочко П.В., Свистунов А.А. и др. Острый гломерулонефрит в XXI веке. Терапевтический архив. 2015;87(6): 4-9. doi: 10.17116/terarkh20158764-9
 2. Шулутко Б.И., Макаренко С.В. Острый гломерулонефрит, и не только, в XXI веке. Нефрология. 2015;19(6):14-9.
- Автономова О.И. Цитокиновый баланс у больных гломерулонефритом острого и хронического течения // Врач-аспирант. 2014. Т.65. №4. - С. 368-374.

3. Ахмеджанова Н.И., Юлдашев Б.А., Муродова М.Д., Нарзуллаева Ф.Ф. Основные функционально-диагностические параметры ренокардиального синдрома у детей с хронической болезнью почек // «Фундаментальная наука в современной медицине» Международная научно-практическая онлайн конференция к 90-летию СамМИ. 16 октября 2020 г. Самарканд.
4. Жизневская И.И. Особенности иммунного статуса у детей с острым и хроническим гломерулопатиями // Курский научно-практический вестник «Человек и его здоровье». - 2017. -№4. - С. 42-45.
5. Левицкая Е.С, Батюшин М.М, Сенельник Е.А и др. Риск ремоделирования артерий почек при первичной гломерулопатии // Врач. 2018; 29 (10):63-67.
6. Bai. J. Suppressor of Cytokine Signaling -1/STAT1 Regulates Renal Inflammation in Mesangial Proliferative Glomerulonephritis Models // Front. Immunol.- 2018 Vol.9.- P. 1982.
7. Islamov T.Sh., Akhmedzhanova N.I., Akhmedzhanov I.A. The condition of partial renal function in Acute Glomerulonephritis in children // Journal of Reproductive Health and UroNephrology Research. Special JSSUE 2.1. 2021. p. 299.
8. Pan CG, Avner ED. Acute post streptococcal glomerulonephritis. In: Nelson's textbook of pediatrics. Ed. Kliegman RM, Stanton BM, St. Geme J, Schor N, Behrman RE. Philadelphia: Elsevier Saunders. 2015. P. 2498–2501.
9. Vitaliti G., Falsaperla R., Giunta L. et al. Acute glomerulonephritis in a child with Chlamydia pneumoniae infection: a case report. Case Rep Med. 2013; 2013:570921. doi: 10.1155/2013/570921
10. Eison TM, Ault BH, Jones DP, et al. Poststreptococcal acute glomerulonephritis in children: clinical features and pathogenesis. Pediatr. Nephrol. 2011; 26: 165–180.
11. Prasad N., Novak J.E., Patel M.R. Kidney diseases associated with parvovirus B19, hanta, Ebola, and dengue virus infection: a brief review. Adv Chronic Kidney Dis. 2019;26(3):207-19. doi: 10.1053/j. ackd.2019.01.006.
12. Prasto J, Kaplan BS, Russo P, Chan E, Smith RJ, Meyers KE. Streptococcal infection as possible trigger for dense deposit disease (C3 glomerulopathy). Eur J Pediatr. 2014;173(6):767– 772. DOI: 10.1007/s00431-013-2245-7.

GIYOHVANDLIK - ASR VABOSI

M.I. Raxmatullayeva

Angren Universiteti Katta o'qituvchisi

Kadirova Gulzira

Angren Universiteti talabasi

Kadirovagulzira5@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqola asosan giyohvadlik haqida va uning kelib chiqish sabablari, salbiy oqibatlar hamda, inson organizmiga ta'siri. Hozirgi kunda giyohvadlik dunyo bo'yicha dolzarb muommolardan biriga aylanib kelmoqda. Giyohvandlik balosiga qarshi kurashishda yurtimizda ishlab chiqilgan mustahkam huquqiy asoslar haqida so'z yuritiladi.*

***Kalit so'zlar:** giyohvadlik, norkamaniya, morfin, xulq-atvor, zaharli moddalar, psixotrop moddalar, noqonuniy aylanma, salbiy oqibatlar, tobe bo'lish.*

DRUG ADDICTION IS THE PLAGUE OF THE CENTURY

M.I. Raxmatullayeva

Ph.D. Angren University Senior Lecturer

Kadirova Gulzira

is a student of Angren University

Kadirovagulzira5@gmail.com

***Abstract:** this article is mainly about drug addiction and its causes, negative consequences and effects on the human body. Nowadays, drug addiction is becoming one of the most urgent problems in the world. It was discussed about the strong legal framework developed in our country to fight against the drug addiction problem.*

***Key words:** addiction, morphine, behavior, toxic substances, psychotropic substances, illegal circulation, negative consequences.*

Kirish: Giyohvandlik bu – turli xildagi narkotik o‘simlilar yoki kimyoviy narkotik moddalar ta’sirida odamning tobe bo‘b qolishi natijasida yuzaga keladigan kasallikdir. Giyohvandlikning xalqaro atamasi “Narkamaniya” bo‘lib, bu so‘z yunonchada “narke “-karaxtlik “maniya”-aqlidan ozish so‘zlaridan kelib chiqan. Ya’ni bu moddani iste’mol qilgan odam harakatsizlanib aqliy faoliyatini yo‘qotib qo‘yadi, kishi hushida bo‘maydi. Odamni kayf qilish holati kuzatiladi. Giyohvandlik organizm somatik va ruhiy holatining chuqur o‘zgarishiga sabab bo‘ladi va giyohvandni tanazzulga olib boradi. Giyohvandlikda o‘zini to‘xtatib bo‘lmaydigan darajada giyohvand moddalarni iste’mol qilish mayli paydo bo‘ladi, giyohvand moddaning miqdoriga nisbatan ehtiyoj, ruhiy va jismoniy bog‘liqlik ortib boradi. Giyohvandlik asta-sekin boshlanib, surunkali davom etadi. Giyohvand moddalar dastlab xushnudlik, dimog‘chog‘lik, xotirjamlik hissini uyg‘otib, kayf qildiradi, keyin bora-bora bu kasallikka aylanadi.

Asosiy qism: Giyohvandlik 21-asrning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. O‘rta srlarda insoniyat hayotiga jiddiy xavf sogan vabo va o‘lat kabi kasalliklar, hozirgi kunda giyohvandlik bilan o‘rin almashdi desak adashmagan bo‘lamiz. Hozirgi kunda giyohvandlik avj olib bormoqda. Giyohvandlik insinni jarlikka boshlovchi illat hisoblanadi. Unga ruju qo‘yish yoki o‘rganib qolish har xil sabablar ortidankelib chiqadi. Ya’ni, o‘smirlik paytida ota – onanig farzandlarga yetari darajada e’tibor qilmasligi, yoki bo‘lmasam ba’zi hollarda masalan :tashvish tushganda, e’tiborsizlikdan va shunga uxshash holatlarda ,ularga yechim topa olmay giyohvandlikni yechim deb o‘ylab ko‘r – ko‘rona o‘rganib qolishadi bundan tashqari yurtimizda 26-iyun “Giyohvandlikka – qarshi kurashish” kuni deb belgilangan. Bu esa har bir yosh avlodni yanada o‘zligini anglashi uchun xizmat qiladi. Giyohvandlik asosan 3 ta davrda kichadi.

Birinchi davr: Odam giyohvandlik moddasini iste’mol qilganidan so‘ng, organizm shu narkotikaga mostlashishni boshlaydi, u endi o‘zi belgilangan vaqtda dorini qabul qilishga undaydi.

Ikkinchi davr: asosan odamning hissiy kayfiyati hamda ruhiyati mostlashib qoladi. Shundan so‘ng u yanada ko‘proq hohlashni boshlaydi. Undagi simptomlar doimiyligi ham oshib ketadi.

Uchinchi davr: Nafaqat ruhiyat balki jismoniy tomondan ham qabul qilishga tal’ab oshadi. Endi bemor ya’ni giyohvand bu vaqtda dorini qabul qilish uchun oilasidan, yaqinlaridan ha vos kechishga, hatto ularga jismoniy tazyiq o‘tkazishga tayyor bo‘ladi. Giyohvand moddalarni doimiy iste’mol qilish natijasida o‘pka, yurak, me’da ichaklarda hamda miyada turi xil surunlikda kasalliklar kuzatiladi. Bunday bemorlarni asosan giyohvandlik bilan shug‘ulanadigan kasalxonalarga jo‘natishadi va shu yerdagi vrachlar nazoratida bo‘lishadi.

Xulosa: Darhaqiqat, xulosa qilib shuni aytishimiz mumkin, har birimiz bu hayotga bir marta kelamiz shunday ekan bu hayotimizni yaxshi ishlarga sarflab, mazmunli o‘tkazish har birimizning o‘zimizga bog‘liq . Bugungi kunda yurtimizda va boshqa qo‘shni davlatlarda ham “Yoshlar – giyohvandlikka qarshi” shiori ostida davr suhbatlari o‘tkazilmoqda. Bulardan ko‘rinib turibdi-ki hozirgi o‘sib kelayotgan yosh avlodga buning zararlari tushuntirish va bilib bilmay bu yo‘lga kirishning oldini olish va profilaktik chora tadbirlar o‘tkazilib kelmoqda. Ularning hayotga bo‘lgan qiziqishlari oshirish ,asosiysi ularni bo‘sh vaqtlarid unumli foydalanish turli xildagi qiziqarli dars to‘garaklariga berish kabi jarayonlarni qo‘lash tavsiya etiladi.

Shu yo‘l bilan biz yana bir muommoga yechim topgan bo‘lamiz va uning oldini olishga o‘z hisamizi qo‘shamiz.

Nima senga kerak bo‘ldimi qamoq,
Xayolinga olsangchi, onangni shu choq.
Hali ham kech emas, ochgin qushoq,
Giyohvandlik bo‘lmas to‘g‘ti yo‘l ishon.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://uwed.uz>
2. <https://uz.m.wikipedia.org>
3. Aripov A. “Xuquqbuzarlik profilaktikasi va jamoat xavfsizligini ta’minlashda fuqorolik qonunchiligi konsepsiyasi asosida faoliyat” 2020-YIL

YOSHLARNI SOG‘LOM TURMUSH TARZIGA INTILISHINI SHAKLLANTIRISH

Z.I. Yuldasheva

T.f.n Angren universiteti katta o‘qituvchisi

Zarofatyuldasheva253@gmail.com

Tadjibayeva Nafosat Abdusattorovna

Angren universiteti talabasi

Nafosattadjibayeva@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqola hozirgi kundagi yoshlarning sog‘lom turmush tarziga intilishi ularning moslashishi shakllanishi va ularda ro‘y berayotgan o‘zgarishlari. Yoshlarning jismonan, ruhan va ma‘naviy jihatdan sog‘lomligi va barkamol avlodni tarbiyalash masalalari haqida so‘z yuritiladi. Jismoniy tarbiya, sport sog‘lom turmush tarzi sohasidagi asosiy yo‘nalishlarni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy qarashlar, va yondoshuvlar kabi usullardan foydalaniladi.*

***Kalit so‘zlar:** Jismoniy tarbiya, sog‘lom turmush tarzi, tog‘ri ovqatlanish, sport, salomatlik, yoshlar o‘rtasida, ruhan, yetuk, yosh avlod, erlabki badantarbiya.*

FORMATION OF YOUNG PEOPLE’S DESIRE FOR A HEALTHY LIFESTYLE

Z.I. Yuldasheva

Ph.D. Angren University Senior Lecturer

Zarofatyuldasheva253@gmail.com

Tadjibayeva Nafosat Abdusattorovna

is a student of Angren University

Nafosattadjibayeva@gmail.com

Abstract: *This article is about today's young people's desire for a healthy lifestyle, their adaptation, formation and the changes taking place in them. The physical, mental and spiritual health of young people and the issues of raising a mature generation are discussed. Methods such as scientific views and approaches for improving the main directions in the field of physical education sports and healthy lifestyle are used.*

Key words: *physical education, healthy lifestyle, proper nutrition, sports, health, among young people, spiritually, mature young generation, morning physical education.*

Kirish: Hozirgi kunda yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish va ularni jismoniy tarbiya va sportga jalb qilish eng dolzarb muomollardan biri bo'lib kelmoqda. Huquqiy demokratik jamiyat barpo etish yo'lidan borayotgan O'zbekiston Respublikasi sog'lom avlod tarbiyasini muhim va ustivor vazifalardan biri deb belgilandi. Sog'lom va ma'naviyatli barkamol avlod – millatimiz, kelajagimiz ishonchi va poydevoridir. Sog'lom turmush tarzi – insonning hayot tarzi bo'lib kishining sog'lomligi, ya'ni sog'lig'ini saqlash, mustahkamlash va kasalliklardan oldini olish bilan bog'liq bo'lgan barcha holatlar hisoblanadi. Bejizga aytishmaydi; Sog'lom odam sog'lom fikrlaydi deb. Sog'lom odamning imoni e'tiqodi sog'lom bo'ladi. Sog'lom turmush tarzida baxtli va uzoq hayot kechiradi.

Yoshlarning jismoniy baquvvat, ma'naviy boy, aqlan yetuk, intellektual rivojlangan bilimli, ilmli xar tamonlama kamol topgan barkamol insoni shakillantirishga qaratilgan keng qo'lamli tarbiya ishlarini amalga oshirish maqsadida hozirgi kumda ko'lab shart sharoitlar yaratilib berilmoqda. Turmush tarzini sog'lomlashtirish, kishi salomatligini saqlash va mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Axoli orasida tibbiy biologic bilimlarni targ'ib qilish sog'lom turmush tarzini shakillantirish va kasaliklarning oldini olishda sog'liqni saqlashda, jamiyat, davlat, madaniyat va matbuot tashkilotlari bilan hamkorlikda ish olib borish

lozim. Bizningcha, quyidagi shartlarga amal qilinsa umuman kasaliklarga chalinishmaydi va sogʻlom turmush tarzini shakllantirishgan boʻlishadi .

Birinchi shart: ratsional ovqatlanishni tashkil qilish bu miqdor va sifat jihatidan toʻla qimmatli, bir meʼyordagi tartibga asoslanib, sogʻlom odamlarning jismoniy yoshini, mehnat turini va boshqa omillarni hisobga olgan holda odam organizmining hayotini, faoliyatini, qobiliyatini tashkil muhitining salbiy omillariga nisbatan yuksak himoya qobiliyatini tashqi muhitning salbiy omillariga nisbatan yuksak himoya qobiliyatini taʼminlay olishi kerak.

Ikkinchi shart: hayot-harakatdadir. Yoshlar oʻrtasida sogʻlom turmush tarzini shakllantirish va kasaliklarning oldini olishning asosiy tamoyillaridan biri jismoniy faollikdir, Inson kundalik hayotida jismoniy mashqlar, sport oʻyinlari ,badani chiniqtiruvchi harakatlar bilan shugʻillansa, natijada odamning turlari aʼzo va sistemalar faoliyati meʼyorlashadi, aqliy va jismoniy mehnatga boʻlgan faolligi, quvvat sarfi ortadi, inson uchun xarakat toʻlaqonli xayot va faoliyat koʻratadi. Buyuk mutaffakir bobokolonlarimiz Ibn Sino aytganidek “xarakat - salomatlik mezon”.

Uchinchi shart: kun va ish tartibini biologik rejimlar asosida, kundalik turmushimizni kun va ish tartibini maʼlim bir tartib asosida tashkil etishimizni, bu tartib vujudimizdagi oʻzgarishga mos boʻlishi lozim. Masalan, insoniyat paydo boʻlganidan buyon, uning tanasidagi faolligi kunduzi ortadi, kechasi susayadi. Shuningdek, ish kuni, dam olishning vaqtini toʻgʻri rejalashtirish lozim, yani bir tur faoliyatni, ikkinchi tur faoliyati bilan almashtirib turish kerak.

Toʻrtinchi shart: ruhiy osoyishdalik yoki asabiy muvozanatni taʼminlash hozirgi davrda kishilar salomatligiga salbiy taʼsir koʻrsatuvchi asosiy omillardan biri ruhiy zoʻriqishdir. Shuning uchun ruhiy asoyishtalik yoki asabiy muvozanatni taʼminlashning ahamiyati judda kattadir, chunki butun organizm faoliyati asab sistemasi orqali boshqariladi. Ruhiyat va kayfiyatdagi barcha oʻzgarishlar aʼzo sistemalarining faoliyatiga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Bekorga jizzakilik qilmaslik, yaxshi narsalar togʻrisida oʻylash, oqilona fikrlash, yomonva gunoh ishlardan oʻzini

tiyish ,nafsga erk bermaslik, ota bobolar o'g'itlarini xayotda qo'lash, xushfe'l, xushmuomala bo'lishi, sog'liqni saqlash va mustahkamlashga hizmat qiladi.

Beshinchi shart: kashandalik, ichkilik bozlik, giyohvandlik kabi zararli odatlardan o'zini tiyish. Bu illatlar aslida inson tanasiga sog'lig'iga, turmush tarziga, mexnat qobiliyatiga, shuningdek jamiyat farovonligiga beqiyos darajada ziyondir.

Oltinchi shart: bu shaxsiy gigiyena, yani ozoda orastalikka rioya qilish, atrof-muhitga bo'lgan munosabat masalasi, yani yoshlarda ekologik madaniyatni shakillantirish. Inson o'z atrofini o'rab olgan tashqi muhit bilan o'zaro munosabatda bo'lad. Suv, havo, o'simliklar, hayvonot olami, oziq moddalar, turar- joylar, kiyim-kechaklar shovqin, shovqin tebranish, radiatsiya, nurlanish va boshqa odamni o'rab olgan muhit.

Xulosa: Yuqorida sanab o'tilgan omollar odamning jismoniy va ruhiy salomatligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Atrof – muhit ifloslanishi natijasida biosferada kuchayib borayotgan onkologik, teratogen omillar natijasida nasldan - naslga o'tuvchi irsiy kasalliklarning kuchayishiga sabab bo'lmoqda. Shuningdek, ozdalikka, shaxsiy gigiyenaga rioya qilish kundalik turmushimizning odatiy bir xolga aylanishi va talablardan biri bo'lib qolishi kerak. Bu talablarga rioya qilish salomatlikni saqlash mustahkamlash – insonning ish faoliyatini oshirish hamda umrining uzaytitishning asosiy tamoyillaridan biri xisoblanadi. Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, yuqorida ko'rsatilgan shartlarga amal qilish natijasida yurtimiz kamol topgan sog'lom avlod makoniga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://elib.buxdu.uz>
2. <https://cyberleninka.ru>
3. Yarashev K.D. Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish . O'quv qo'lanma Toshkent Abu Ali Ibn Sino nomidagi tibbiyot nashiriyoti .2012-yil
4. Rahmon Arziqulov "Sog'lomturmush tarzi asoslari" 2009-yil

QISHLOQ XO‘JALIGI ZARARKUNANDALARIGA QARSHI BIOLOGIK KURASH VA ENTOMOFAGLARNING AHAMIYATI

Mirzahamdamova Shohsanam Komiljon qizi

Po‘latova Sevinch Vahobjon qizi

Qudratova Aziza Xaydar qizi

Toshkent davlat agrar universiteti talabasi

***Annotatsiya:** Qishloq xo‘jaligi asosiy sohalardan biri bo‘lib, bu sohaning rivojlanishi muhim. Hozirgi kunda oziq-ovqat ishlab chiqarish jarayonining xavfsiz tashkil etilishi qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ekologik toza holda yetishtirib berishga uzviy bog‘liq. Ayni vaqtlarda esa parazit organizmlarning hayot faoliyati natijasida qishloq xo‘jaligi o‘simliklariga, hosiliga jiddiy zarar yetkazib kelmoqda. Zararkunanda hasharotlar shular jumlasiga mansub bo‘lib, ularning zarari tufayli 70-90 % gacha hosil yo‘qotilishi jarayonlari kuzatilmoqda, kuchli zararlanish tufayli esa ba‘zan keng o‘simlik maydonlaridan voz kechish darajasigacha kelmoqda. Zararkunanda hasharotkarga qarshi kurashda biologik usuldan foydalanish, entomofaglarni qo‘llash, yaxshi samara beradi. Entomofag hasharotlar zararkunanda hasharotlarning tuxumi, lichinkasi, ba‘zi turlari imagosi bilan oziqlanib ularning sonini bir me‘yorda ushlab turishga, oziq zanjirining bir qismi sifatida keltiradigan zararining kamayishiga olib keladi. Entomofaglarning turlaridan zararkunanda turiga qarab foydalanilsa, o‘z vaqtida, yetarli miqdorda qo‘llanilsa yuqori samaradorlikga erishiladi. Bu esa kimyoviy preparatlardan keng foydalanishning, ekologiyani, hosilni zararlanishining oldi olinadi.*

***Kalit so‘zlar:** Entomofag, entomofauna, hammaxo‘r, zararkunanda, lichinka, imago, parazit, oltinko‘z, trixogramma, brakon, biolaboratoriya.*

KIRISH.

Qishloq xo'jalik ekinlari zararkunandalarining juda tez rivojlanishi, ko'payishining oldini olishda, ularni yo'q qilishda bu zararkunandalarning tabiiy dushmanlaridan, yirtqichlardan, parazitlar va kasallik qo'zg'atuvchi organizmlardan foydalanish zarur. Zararkunandalarga qarshi biologik kurash uzoq tarixga ega, bundan ming yillar ilgari xitoyliklar yovvoyi chumolilarni sitrus daraxtlariga qo'yib yuborib zararkunandalardan himoya qilishgan. Hozirgi kunda bu usul juda katta yer maydonlarda ko'plab o'simliklarning zararkunandalariga qarshi qo'llanib kelinmoqda. Respublikamizda 700 dan ortiq biolaboratoriya va biofabrikalar mavjud bo'lib, ularda bir necha xil entomofaglar ko'paytirilib, ishlab chiqarishga joriy etilmoqda. Biologik usulni keng qo'llash zararkunanda va ular entomofaglarining, ya'ni kushandalarining chuqur biologiyasini o'rganishni talab qiladi. Biologik usulga ko'ra, qishloq xo'jalik ekinlarining kushandalari ko'plab sutemizuvchilarni, hasharotlarni, yirtqich hasharotlar, xonqizi (Cocinellidae), oltinko'z (Chrusopa), o'rgimchaklar va boshqa hasharotlarni qirib, ular sonini kamaytirib, iqtisodiy xavfni bartaraf etadi. Qishloq xo'jalik ekinlari zararkunandalarining maxsus nazoratchilari bo'lib, ularning soni bir nechtadan bir necha o'nlab bo'lishi mumkin. Masalan, kuzgi tunlam (*Agrotis segetum*)ning 70 dan ortiq, fitonomus (*Phytonomus variabilis*)ning 40 ga yaqin parazitlari mavjud.

Biologik obyektlardan foydalanishga doir bu usulning boisi shundaki, odatda, hammaxo'r entomofaglar va akarifaglar zararkunandaning sonini mustaqil ravishda kamaytirib tura olmaydi. Buning asosiy sababi g'o'za, beda, makkajo'xori va boshqa ekinlarni kimyoviy usulda dorilash oqibatida ular ommaviy ravishda qirilib, tabiatda kam qoladi. Bundan tashqari, tekinox'o'r foydali hasharotlarning ko'payib rivojlanishi, aksariyat vaziyatlarda, tabiatda ular zararlaydigan va oziqlanadigan zararkunanda hasharotlarning rivojlanish davriga to'g'ri kelmaydi. Shuning uchun o'simlik zararkunandalarining kushandalari biolaboratoriyalarda ommaviy ravishda ko'paytiriladi va zararkunandaning ko'plab rivojlanish bosqichida dalalarga qo'yib yuboriladi, bu paytda tabiiy foydali hasharotlar hali kam bo'ladi.

Entomofaunaga agrotexnik chora-tadbirlari ham muhim ta'sir ko'rsatadi. Har qaysi zonaning iqlim sharoitini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan barcha agrotexnika chora-tadbirlarni o'z vaqtida amalga oshirish o'simliklarni himoya qilish choralari kompleksi sistemasining asosidir.

Asosiy qism

Tabiatda entomofaglardan afidid yaydoqchi parazitlari, sirfid pashshalar, gallitsalar, xonqizi, oltinko'zlar, yirtqich qandalalar va kasallik qo'zg'atuvchi mikroorganizmlar karam biti sonini kamaytirib turadi.

Kolorado qo'ng'izining entomofaglari Amerika va Kanadadan olib kelingan. Meksikadan *Edovum petler* tuxumxo'r parazit, Kanadadan taxin pashshasi - doriforofag paraziti olib kelingan. Ular qo'ng'iz ichki qismiga lichinka qo'yib rivojlanadi. Lichinkalari tanasining ichki organlari bilan oziqlanib, shu yerda g'umbakka aylanadi. Amerika Qo'shma Shtatlaridan 2 ta yirtqich qandala - perilus (*Perillus bioculatus* F) va podizus (*Podisus maculiventius* Say) olib kelinib, bizning sharoitga moslashtirilgan. Bu qandalalarning lichinkasi va imagosi kolorado qo'ng'izining tuxumini va yosh lichinkalarini so'rib zararlaydi.

Tabiatda har xil entomofaglar va kasalliklar karam kuyasining zararkunandasi sonini kamaytiradi. Shulardan eng ahamiyatlisi apantels (*Apanteles filiginosus* Wews)dir. Bu parazit kuyaning qurti bittadan tuxum qo'yib, rivojlanib g'umbakka aylanadi. Ma'lumotlarga ko'ra, dunyoda karam kuyasining 100 dan ortiq parazit va yirtqichlari bor ekan.

Karam oq kapalagining soni kamayishida entomofaglarning ahamiyati katta. MDH davlatlarida 50 dan ortiq, O'zbekistonda 13 ta pardaqaotli parazitlar va 16 ta yirtqichlar mavjud. Shulardan apanteles katta ahamiyatga ega.

Mavsum davomida O'zbekiston sharoitida 6 marta nasl berib rivojlanadi. Tabiatda sholg'om oq kapalagining sonini kamaytirib turadigan entomofaglar ham bor. Karam oq kapalagiga tavsiya etilgan kurash choralari sholg'om oq kapalagiga ham tegishlidir.

Karam bitining yirtqich entomofaglari - xonqizi, oltin- ko‘z, serfid pashshalari, gallitsiyalar. Karam oq kapalagining entomofagi - alanteles, kartoshkaniki - kolorado qo‘ng‘izi podizus 1-2 yoshdagi kolorado qo‘ng‘izining lichinkalari hisobiga yashaydi.

Daraxtlar gullagandan keyin har 100 novdada 10 ta olma biti to‘plami borligi kuzatilsa, ularga qarshi kurash olib boriladi. Biroq shunda ham entomofaglar sonini hisobga olish zarur. Agar afidofaglar bilan bitlarning nisbati 1:20, 1:30 bo‘lsa, kimyoviy kurash vositalaridan voz kechiladi.

Sitrus oqqanotining sonini bir qancha entomofaglar (xonqizlar, oltinko‘z, yirtqich kana va hokazolar) kamaytirib turadi.

Biologik usul. O‘simlik zararkunandalariga qarshi uyg‘unlashgan kurashda biologik himoya asosiy rol o‘ynaydi. Biologik usul bu zararkunandalarga qarshi tabiiy kushandalarni va ularning hayotiy mahsulotlarini qo‘llash demakdir. Tabiiy kushandalarga yirtqich va parazit hasharotlar, kanalar, nematodalar, umurtqali hayvonlardan - qurbaqa, baliq, ilonlar, qushlar, ya‘ni entomofaglar, mikroorganizmlardan bakteriyalar, zamburug‘lar va viruslar kiradi. Hayotiy mahsulotlarga esa feramon, attraktant, repelentlar kiradi. Zararkunandalarga qarshi biologik kurashda tabiiy kushandalarni qo‘llashning bir necha usuli mavjud. Birinchi usul. Samarador bo‘lgan entomofagni oldin tarqalmagan yangi maydonga olib kelib moslashtirish. Bu usuli entomofaglarni introduksiyalash va iqlimlashtirish deyiladi. O‘zbekistonda ham bu usul keng qo‘llaniladi. Masalan, tut daraxtlariga katta zarar yetkazadigan komstok qurtiga qarshi 1947-yilda olib kelingan Psefodofikus malinus paraziti, olma daraxtlariga zarar yetkazadigan qon bitiga qarshi subtropik rayonlardan keltirilgan Afeleinius mali paraziti yaxshi samara bermoqda. Ikkinchi usul. Bu entomofaglarni laboratoriya sharoitida sun‘iy ravishda ko‘paytirib, qishloq xo‘jaligi ekinlari zararkunandalariga qarshi qo‘llashdan iborat. Qishloq xo‘jalik ekinlariga zarar yetkazadigan kuzgi tunlam va ko‘sak qurtiga qarshi kurashda foydalaniladigan foydali parazit hasharotlardan trixogramma va brakon

ko'paytiriladi. So'ruvchi zararkunandalarga qarshi qo'llaniladigan yirtqich hasharot bo'lgan oltinko'z entomofagi ko'paytiriladi.

Uchinchi usul. Entomofaglarni tabiiy sharoitda saqlash va ularning ko'payishiga sharoit yaratishdan iborat.

Yana bir usul - zararkunandalarga qarshi mikroorganizmlarni qo'llash. Hozirgi vaqtda hasharotlardan ajratib olingan bakteriyalar, zamburug'lar va viruslar asosida mikrobiologik preparatlar ishlab chiqarilmoqda. Masalan, bakterial preparatlardan dendrobatsillin, bitoksibatsillin, lepidotsid, entobakterin meva daraxtlari, sabzavot ekinlari, g'o'za va boshqa ekinlarning kemiruvchi zararkunandalariga qarshi ishlatiladi.

XULOSA

Biologik usulning boshqa usullardan afzalligi shundaki, bu usulni qo'llaganda atrof-muhitga zarar yetmaydi. Undan tashqari, tabiatda hasharotlar orasidagi muvozanatni tiklashga yordam beradi. Hozirgi kunning asosiy masalalaridan biri bo'lgan ekologiyani asrashning eng muhim vazifasi kimyoviy preparatlardan voz kechish bo'lsa, biologik usulni qo'leash ayni muddaodir. Biologik usulda qarshi kurash choralari olib borilsa, foydali hasharotlarning nobud bo'lishi, hosilning kimyoviy koddalar bilan zararlanishi kabi holatlarga duch kelinmaydi. Tadqiqotlarga ko'ra entomofaglardan foydalanish nafaqat qishloq xo'jaligida balki o'rmon xo'jaligi sohasida ham muhim ahamiyat aksb etar ekan. Entomofaglar qo'llanilganda mavsumiy ekinlarni himoya qilishda zararkunandadan qutilish uchun entomofagning rivojlanish bosqichlariga, zararkunanda va entomofag nisbatiga e'tabor berish lozim. Qarshi kurash choralari olib borishda kimyoviy usuldan avval biologik usul qo'llaniladi. Zararlanishning dastlabki bosqichlarida qo'llanilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. B.A. Xasanov, A. Sh. Xamrayev, B.A. Sulaymonov, A.G. Kojevnikova, “O‘simliklarni biologik himoya qilish” Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent — 2013
2. Sh. T. Xo‘jayev, Z. A. Xolmuradov “Entomologiya, qishloq xo‘jalik ekinlarini himoya qilish va agrotoksikologiya asoslari” Toshkent-2009 "Fan" nashriyoti
3. A.Sh.Sheraliyev, B.E.Murodov Entomologiya va fitopatologiya Toshkent-2008 "Yangi nashr" nashriyoti
4. S.A.Murodov “Umumiy entomologiya kursi” Toshkent-1986 "Mehnat"
5. X.X.Kimsanboyev, B.A.Sulaymonov, A.R.Anorbayev, A.A. Rustamov Entomologiya va fitopatologiya Toshkent-2017 "NISO POLIGRAF" nashriyoti
6. Sh. T. Xo‘jayev, E. A. Xolmuradov “Entomologiya, qishloq xo‘jalik ekinlarini himoya qilish va agrotoksikologiya asoslari” Toshkent-2014 "III" nashr

GRAFLARDA ERKIN UCHLARNI TANLASH, BO‘YASH ALGORITMI

Yusupova Janar Kamolovna

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Urganch filiali assistenti,

Cho‘ponov Otajon Shuxrat o‘g‘li

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Urganch filiali talabasi,

Allayarov Shohzodbek Allayarbek o‘g‘li

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Urganch filiali talabasi.

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada graflardagi erkin uchlarni aniqlab ularni tanlab olish va bo‘yash algoritmi ma‘lumot berilgan. Ushbu tushunchalarni o‘rganish graf tuzilmalarini va ular bilan bog‘liq munosabatlarni tushunish uchun muhimdir.*

***Kalit so‘zlar:** Graf, graf uchlari, graf qirralari, erkin uchlar, to‘plam, to‘plam osti.*

***Аннотация.** В статье рассматривается выделение свободных концов в графах, которые представляют собой вершины, имеющие только одно ребро и не соединенные с другими вершинами. Также освещается процесс раскраски свободных концов, где целью является назначение цветов таким образом, чтобы соседние свободные концы имели разные цвета. Исследование данных концепций является важным для понимания структур графов и связанных с ними взаимосвязей.*

***Ключевые слова:** Граф, вершины графа, ребра графа, свободные вершины, множество, подмножество множества.*

***Annotation.** The article considers the allocation of free ends in graphs, which are vertices that have only one edge and are not connected to other vertices. It also highlights the process of coloring the free ends, where the goal is to assign colors so that adjacent free ends have different colors. The study of these concepts is important for understanding graph structures and related relationships.*

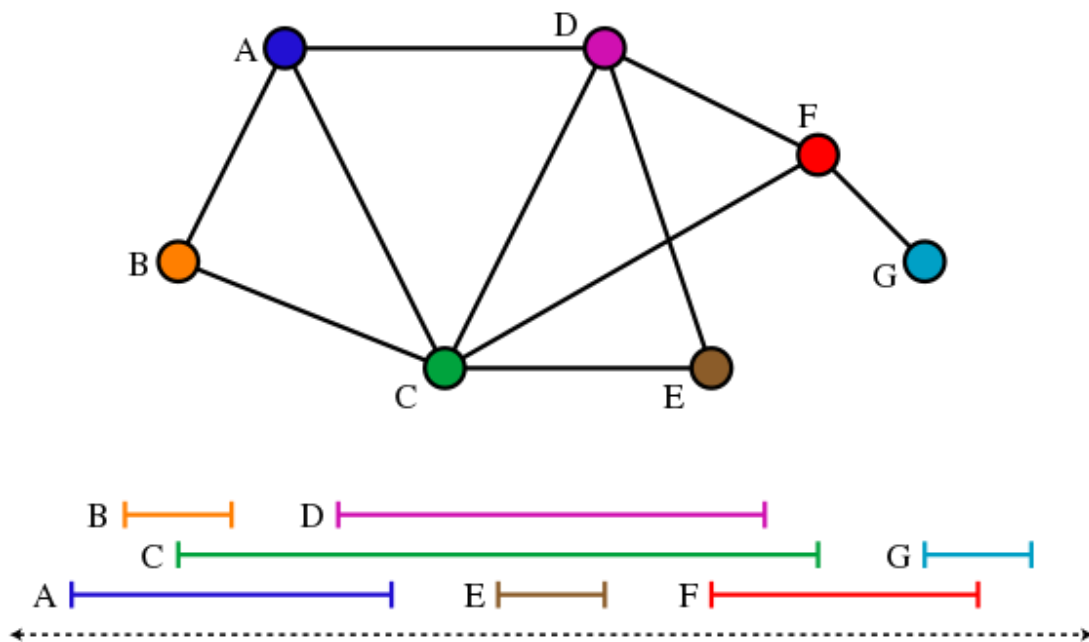
***Keywords:** Graph, graph vertices, graph edges, free vertices, set, subsets.*

KIRISH

Graflar graflar nazariyasida muhim vosita bo‘lib, turli sohalarda, jumladan, kompyuter fanlari, sotsiologiya, transport logistikasi va boshqalarda keng qo‘llaniladi. Graflar bilan bog‘liq asosiy vazifalardan biri bu bo‘sh uchlarni tanlash va ularni bo‘yashdir[1].

Graflarda erkin uchlarni tanlash, bo‘yash.

Grafdagi bo‘sh uchlarni faqat bitta qirraga ega bo‘lgan va boshqa uchlarni bilan bog‘lanmagan uchlardir. Oddiy graflarda (ilmoqsiz va ko‘p qirrali graflar) har bir uchlarning maksimal ikkita bo‘sh uchlarni bo‘lishi mumkin. Grafdagi bo‘sh uchlarni tanlash bizga uchlarni orasidagi maxsus tuzilmalar va aloqalarni aniqlashga imkon beradi(1-rasm).

1-rasm. Graf erkin uchlarni bo‘yash

Grafdagi bo‘sh uchlarni bo‘yash - bu qo‘shni bo‘sh uchlarni bir xil rangga ega bo‘lmasligi uchun ranglarni bo‘sh uchlarga belgilash jarayoni. Ranglar raqamlar yoki boshqa belgilar bilan ifodalanishi mumkin. Erkin uchlarni bo‘yash grafnings turli jihatlarni aniqlash uchun ishlatilishi mumkin, masalan, resurslarni taqsimlash, vazifalarni taqsimlash yoki uchlarni orasidagi aloqalarni aniqlash[2].

Graflarda erkin uchlarni tanlash va bo'yashning Python dasturlash tilida yaratilgan algoritmi quyidagicha:

```
def color_free_ends(adj_list):  
    colors = {}  
    color = 1  
    for vertex, neighbors in adj_list.items():  
        if len(neighbors) == 0:  
            colors[vertex] = color  
            color += 1  
    return colors
```

```
graph = {  
    'A': ['B', 'C'],  
    'B': [],  
    'C': ['D'],  
    'D': [],  
    'E': ['F'],  
    'F': []  
}  
colored_ends = color_free_ends(graph)  
print("Erkin uchlarni bo'yash:")  
for vertex, color in colored_ends.items():  
    print(f"{vertex}: {color}")
```

Dastur natijasi (Erkin uchlarni bo'yash):

B: 1

D: 2

F: 3

Bu algoritmda avval erkin uchlarni aniqlab olinadi va ularga rang(sonlar) beriladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, graflardagi bo'sh uchlarini tanlash va ularni bo'yash graflar nazariyasi va matematikada muhim tushunchalardir. Ular bizga ob'ektlarning tuzilmalari, aloqalari va xususiyatlarini tahlil qilish, shuningdek ma'lumotlarni tasniflash va tartibga solish imkonini beradi[3].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "Теория графов" (Graph Theory) - автор: Роналд Ж. Уилсон.
2. "Введение в теорию графов" (Introduction to Graph Theory) - авторы: Дуглас Б. Вест.
3. "Дискретная математика и ее приложения" (Discrete Mathematics and Its Applications) - автор: Кеннет Х. Розен.

“АНДА ЖОНИДУР”МИ ЁКИ “АНДИЖОНИЙДУР” ЁҲУД АСРЛАР ОШСА-ДА, АҲАМИЯТИНИ ЙЎҚОТМАГАН АСАРЛАР

Алижонов Гулшаной Анваржон қизи

Ўзбекистон журналистика ва оммавий коммуникациялар университети

Босма ОАВ ва ноширлик иши факултети,

01-21-гуруҳ талабаси

alijonovagulshanoy5@gmail.com

*Саховати ва мардлиги, истеъдоди, илм-фан, санъатга муҳаббати, уларга машғуллиги билан Осиёдаги подшоҳлар орасида Бобурга тенг келадиган бирорта ҳукмдор топилмайди.
Жавоҳарлал Неру, жамоат арбоби*

АННОТАЦИЯ:

Ушбу мақолада Заҳриддин Муҳаммад Бобурнинг "Баҳор айёмидир" номли газалининг охириги байтидаги иборани "анда жонидур" ёки "андижонидур" каби ўзгартириш ҳақида баҳс борган мақоладан олинган фикр-мулоҳазалар келтирилган. Матнишунос ва Бобуришунос олимларнинг Бобур асарларини чоп этишида қандай хатога йўл қўяётгани ҳамда қандай хатога йўл қўймасли ҳақида сўз юритилади. Бундан ташқари Бобур ижодига боғлиқ маълумотлар ҳам ўрин олган. Муаллиф бу борада тугал билимга эга бўлмаганлиги аммо адабиётга бееътибор эмаслиги ҳақида ҳам алоҳида таъкидлаб ўтган.

КАЛИТ СЎЗЛАР: Заҳриддин Муҳаммад Бобур асарлари, Бобур мероси, Бобур газалларининг бугунги кундаги аҳамияти, матнишунос ва Бобуришунос олимларнинг фикрлари, "Ўзбекистон санъати ва адабиёти" газетаси, "Ўзбекистон тарихи" телеканали, асрлар ошса ҳам аҳамиятини йўқотмай келётган шохбайтлар.

Ватандошимиз Заҳриддин Муҳаммад Бобур Ўрта аср Шарқ маданияти, адабиёти ва шеъриятида ўзига хос ўрин эгаллаган адиб, шоир, олим бўлиш билан бирга, йирик давлат арбоби ва саркарда ҳамдир. Бобур кенг дунёқараши ва мукаммал ақл-заковати билан Ҳиндистонда Бобурийлар сулоласига асос солиб, бу мамлакат тарихида давлат арбоби сифатида номи қолган бўлса, сержило ўзбек тилида ёзилган “Бобурнома” асари билан жаҳоннинг машҳур тарихнавис олимлари қаторидан мустаҳкам ўрин олди. Унинг нафис ғазал ва рубоийлари туркий шеъриятининг энг нодир дурдоналари бўлиб, “Мубаййин” “Хатти Бобурий”, “Ҳарб иши”, Аруз ҳақидаги рисолалари ислом қонуншунослиги, шеърият ва тил назарияси соҳаларига муносиб ҳисса бўлиб қўшилди.

Бобур Шеърларининг умумий ҳажми 400 дан ортади. Шундан 119 ғазал, 231 рубоий ва туюқ, қитъа, фард, маснавий каби жанрларда асарлар яратган. Шеърларини мавзу жиҳатидан ошиқона, таълимий, ҳасби ҳол каби турларга ажратиш мумкин. Бобур шеърияти интеллектуал қалб изҳори сифатида ардоқлидир. Унинг асарлари самимий, равон, услубан тугал ва мушаккалдир. Бобомиз Заҳриддин Муҳаммад Бобур ҳақида қанча гапирсак шунча оз. Шундай экан, асл муддаога ўтганимиз барча учун бирдек манзур. Орадан асрлар ўтса ҳам ўз аҳамиятини йўқотмай келмоқда ҳатто баъзи олимларимизни қайтадан изланишига сабаб бўлмоқда.

“Ўзбекистон санъати ва адабиёти” газетасида матншунос олим Ваҳоб Раҳмоновнинг 2011-йилда Бобурнинг таваллудига бағишлаб чоп этилган мақоласида ғазал байтига ўзгартириш киритганлиги ҳақида сўз юритганди. Бобурнинг “Баҳор айёмидир” номли ғазалининг тугалланма байити шу вақтгача бундай талқинда ёзилган эди:

Не ерда бўлсанг, эй гул, андадур чун жони Бобурнинг,

Ғарибингга тараҳхум айлагилким, анда жонидур.

Лекин В.Раҳмонов “юқорида берилгандек эълон қилсак, икки нуқсон содир бўлади: фикр ҳавода муаллақ қолади; ўринсиз қўпол такрор юз беради” – дейди.

Бахс байт охиридаги “анда жонидур” иборасини “ андижонийдур” шаклида ўзгартириш ҳақида бормоқда. Бундан ташқари, В.Раҳмоновнинг мақоласида: “2008 йилда Бобур таваллудининг 525 йиллиги тантанаси куни– 14 февралда Андижон шаҳри чорраҳалари ана шу байт ёзиғлиқ лавҳалар билан безалган эди. Шунинг учун ҳам Бобур жамоат фонди раиси Зокиржон Машрабов кўп ўтмай Боғишамолда Бобур боғидаги ҳайкал белбоғига йирик ҳарфларда шу байтни ёздир”ганлигини таъкидлаб ўтганди.

*Не ерда бўлсанг, эй гул, андадур чун жони Бобурнинг,
Ғарибингга тараҳхум айлагилким, андижонийдур*

Ғазал аслида шундай кўринишда бўлиши керак эди. Кўчираётганда котиблар томонидан хатоликка йўл қўйилиб, “анда жонидур” каб ёзилган дейди.

“Бобуршуносликда “Хатти Бобурий” деб ном олган алифбо ҳақида кўп маълумотлар мавжуд. Бироқ, юртимизда унинг нусхаси йўқ эди. Бобур ўз даврида араб алифбосини туркий талаффузга мослаб ислоҳ қилган ва ушбу алифбода Қуръони каримни кўчириб, Маккаи мукаррамага юборган. Жамғарма мутахассисларининг саъй-ҳаракати билан Машҳад шаҳридаги Имом Ризо мажмуаси музейида сақланаётган “Хатти Бобурий”да кўчирилган Қуръони карим нусхаси юртимизга олиб келинди. Ҳозирги вақтда бу ноёб манбани тадқиқ этиш устида иш олиб борилмоқда”– дейди адабиётшунос олим Саидбек Ҳасанов. Қуръони Каримни кўчирган Бобур ғазалнинг бир байтида хатоликка йўл қўйиши бироз ноўрин.

Бунга жавобан Зухриддин Исомиддинов ўрганишлари натижасида ўз фикрларини ўринли тандиқ ва исбот билан келтириб ўтди. “Агар олим айтгандек “андижонийдур” шаклида чоп эта бошласак, маҳаллийлаштирган бўлмаймизми? Ким Бобурни Андижонлик эмас деяпти? Қолаверса, Андижондаги боғда Бобур ҳайкалининг белбоғига ушбу мисранинг ёзилиши бироз ғалати эмасми? Энг фалсафий, ҳикматга қон парча ёзилдирилар эди-ку? Насиҳатомуз шохбайт шуми? “қабилда хатони тўғрилашга уринади.

З.Исомиддинов юқоридаги байт мазмунини қуйидагича ифодалайди: “Бобурнинг ғазаллари автобиографик эмас, тасаввуфий йўналишда ёзилган”. Аксинча Мирзо Бобур деярли барча асарларини автобиографик яъни ҳасби ҳол усулида ёзганини бир қанча манбалар орқали ҳам билиб олишимиз мумкинлиги ҳақида Филология фанлари доктори Нусратулло Жумахўжа айтиб ўтади.

Бирор мавзу долзарб даражада кўтарилиб, тўлиқ ечилмай қолиб кетса, бир кунмас бир кун қайта-қайта кўтарилишига сабаб бўлади. Юқорида таъкидлаганимиздек, икки матншунос олим йўл қўйган янглишликни ўринли танқид орқали Нусратулло Жумахўжа тўғрилашга ҳаракат қилган.

Агар эътибор берадиган бўлсак, бобомиз ҳақидаги китобларда географик, исмлар билан боғлиқ экцикликлар мавжуд. Масалан, “Бобур” сўзининг маъносини ҳам “шер” дея талқин қилинган эди. 2023-йил Ўзбекистон тарихи телеканалининг “Ўзликка йўл” номли кўрсатувида бир қатор бобуршунос олим ва олималар юқорида айтиб ўтилган хатоликларни, “Бобур” сўзи “шер” эмас “йўлбарс” деган маънони англатишини эътироф этганди. “Қолаверса, голландиялик олим Фарғонани тасвирлаганда хатога йўл қўймайди-ю нега биз ўзбек тилидаги манбалардан фойдаланаётганда камчиликларда йўл қўйишимиз керак. Оддий Хартанг қишлоғини Хартанак деб ёзиб кетилмоқда. Катта тадқиқотлар-у, ёстикдек келадиган китобларни қиймати қоладими унда? Чет эллик олимлар устимиздан кулмайдими?”– дейди бобуршунос олим Ботирали Йўлдошев.

Бобур меросини ўқиб ўрганишга хорижда ҳам қизиқиш тобора ортиб борапти. “Бобурнома”нинг ўттиздан ортиқ тилда чоп этилгани, жаҳондаги етмишдан зиёд музейда Бобур ва унинг авлодлари даврига оид бебаҳо манбалар сақланаётгани бунинг исботидир. Мамлакатимиз олимлари билан бир қаторда хорижлик мутахассислар ҳам бобуршунослик соҳасида салмоқли илмий-тадқиқотларни амалга оширапти.

Биз юқорида Ўзбекистон санъати ва адабиётида кетма-кет чоп этилаётган мақолалар орқали хато ва камчиликларни билиб олдик. Эндиги мақсадимиз

аждодларимиз қилган ишларни йўқолиб кетмаслигига ва жаҳонга ёйишда ўз ҳиссамизни қўшишимиздан иборат бўлмоғи лозим. Юзлаб тилларга таржима қилинаётган асарлардан нимаси кам? Шундай экан, боболаримиз қолдирган улкан меросни аввало ўзимиз чуқур ўрганишимиз келгусида яна ҳам кўпроқ чет тилларига таржима қилиб дунё аҳлини ҳам хабардор қилишимиз зарур.

Бу мавзуда қалам тебратиш анчагина оғир чунки, устоз олимларимиздек билимга эга бўлмай туриб улар ҳақида қалам югуртиришимиз гарданимизга янада оғир масъулият юклайди. Бу борада тугал билимга эга бўлмаганимиз сабабли мутахассисларнинг фикрларига эҳтиёжимиз бор. Сўзимиз сўнггида эътироф этиш керакки, тарихий асарларни ўз ҳолича келажак авлодга етказиш, уларга қилган катта яхшилигимиздир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <https://tuit.uz/post/zahiriddin-muhammad-bobur-adolatli-shoh-va-buyuk-shoir>
2. <http://press.natlib.uz/uz/editions/74628>
3. <https://e-tarix.uz/shaxslar/726-maqola.html>
4. <http://press.natlib.uz/uz/editions/84313>
5. <http://press.natlib.uz/uz/editions/85710>
6. <https://t.me/mtrkuzofficial/134989>

SIGNIFICANCE OF APHORISMS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Rustamova Durdona

Master Of Uzbekistan state world languages university,
The Faculty Of linguistics, Uzbekistan

ABSTRACT

This article discusses aphorisms of the English languages and similarities and differences of aphorisms, sayings and proverbs. An aphorism is a comparatively wide term that summarizes the concepts of proverb, parable, interpretation, and wise saying that express the idea of wisdom. The main feature of the aphorisms is the brief artistic expression of a wise, typical thought, in which the expression, not the image, is the leader of meaning.

Keywords

Aphorism, Aphoristic, English aphorisms, Uzbek aphorisms, culture, significance, differences.

INTRODUCTION

Aphorisms are concise and memorable statements that encapsulate a universal truth or a profound insight into human nature, often expressed with wit and brevity. They have been an integral part of human communication for centuries, serving as a vehicle for wisdom, social commentary, and cultural expression. Exploring aphorisms in different languages, such as English and Uzbek, offers a unique opportunity to delve into the cultural and linguistic aspects of these languages.

The significance of studying aphorisms in English and Uzbek languages lies in several key areas:

Cultural Insights: Aphorisms are deeply rooted in the cultures they emerge from, reflecting the values, beliefs, and traditions of a society. By examining aphorisms in

English and Uzbek, we gain valuable insights into the respective cultures. These insights can help us understand the cultural nuances, thought patterns, and collective wisdom of both English-speaking and Uzbek-speaking communities.

Linguistic Analysis: Aphorisms offer a rich ground for studying language structures, rhetorical devices, and figurative language. Comparing aphorisms in English and Uzbek languages allows us to analyze the linguistic features specific to each language. This includes examining word choices, grammar patterns, idiomatic expressions, and the use of metaphor, simile, or irony. Such analysis helps deepen our understanding of the languages themselves and their unique linguistic characteristics.

Cross-Cultural Communication: Studying aphorisms in English and Uzbek languages enhances our ability to engage in effective cross-cultural communication. By recognizing and understanding the aphorisms used in each language, we become more attuned to the cultural references and underlying messages conveyed through these concise expressions. This knowledge can foster better intercultural understanding, enabling smoother interactions and avoiding potential miscommunications or misunderstandings.

Language Teaching and Learning: Aphorisms can be utilized as valuable resources in language teaching and learning contexts. Incorporating aphorisms in English and Uzbek language classes can make the learning process more engaging, as they offer memorable and thought-provoking examples of language usage. They can help learners develop vocabulary, improve their understanding of idiomatic expressions, and deepen their cultural awareness.

Preservation of Cultural Heritage: Aphorisms are part of a language's cultural heritage. By studying and documenting aphorisms in English and Uzbek languages, we contribute to the preservation and appreciation of these cultural treasures. As languages evolve and cultural shifts occur, aphorisms serve as a link to the past and provide a glimpse into the collective wisdom of previous generations.

Here are some examples of well-known aphorisms in English and Uzbek languages:

English:

"Actions speak louder than words."

"A penny saved is a penny earned."

"Don't count your chickens before they hatch."

"When life gives you lemons, make lemonade."

"The early bird catches the worm."

"Honesty is the best policy."

"A stitch in time saves nine."

"Where there's a will, there's a way."

"The pen is mightier than the sword."

"All's fair in love and war."

Uzbek (O'zbekcha):

"Jo'nlashtirganingizga oshkor, jo'nlashtirmasangizga kochkor." (If you are praised, be modest; if you are not praised, be even more modest.)

"Har oyning bir kuni bor, har kunning bir oyi." (Every month has its own day; every day has its own month.)

"Bola sog'liqqa o'xshaydi, bu yerda moli sog'liqqa o'xshamaydi." (A child resembles health, but money does not resemble health.)

"Dadam gapiga erishayin, buhala gapiga borayin." (Reach the level of your father's speech, then go further.)

"Iyong'u qoshiqqa erishmaydi." (The rooster does not reach the roof.) [Used to emphasize the importance of collaboration and teamwork.]

"Kundalik bir mavjudotni qanday to'qish kerak bo'lsa, unga kundalik qilish kerak." (If you want to solve a daily problem, deal with it daily.)

These examples represent just a fraction of the vast number of aphorisms in both languages. Aphorisms vary across cultures and can capture various aspects of wisdom, advice, or observations about life and human behavior.

Aphorisms hold cultural significance in both English and Uzbek cultures. They reflect the values, beliefs, and collective wisdom of these societies, providing insight

into their cultural fabric. Let's explore the cultural context and significance of aphorisms in both English and Uzbek cultures:

English Culture:

Literary Tradition: English culture has a rich literary tradition, and aphorisms have played a significant role in its development. Many renowned English writers, philosophers, and thinkers, such as William Shakespeare, Oscar Wilde, and Benjamin Franklin, have contributed to the aphoristic tradition. English aphorisms are often found in literary works, essays, and speeches, showcasing the importance of concise and insightful expressions in English culture.

British Humor: English culture is known for its dry wit and subtle humor, which often find expression in aphorisms. English aphorisms frequently employ irony, satire, and clever wordplay, reflecting the British sense of humor. This cultural context emphasizes the importance of wit and wordplay in English aphorisms, making them both thought-provoking and entertaining.

Pragmatism and Empirical Approach: English culture, particularly influenced by the Enlightenment and scientific traditions, values pragmatism and an empirical approach to knowledge. English aphorisms often emphasize practicality, common sense, and observation of the natural world. They reflect the cultural inclination towards logical reasoning, practical wisdom, and the value placed on empirical evidence.

Uzbek Culture:

Oral Tradition and Folk Wisdom: Uzbek culture has a strong oral tradition, and aphorisms are an integral part of its folklore and wisdom tradition. Uzbek aphorisms have been passed down through generations as a means of preserving cultural heritage and sharing accumulated wisdom. They encapsulate the cultural norms, values, and experiences of the Uzbek people, reflecting their collective knowledge and social customs.

Respect for Elders and Ancestors: Uzbek culture places great importance on respect for elders and ancestral wisdom. Aphorisms in Uzbek culture often carry the

authority and wisdom of previous generations. They serve as a means of transmitting cultural values, moral lessons, and social etiquette from one generation to another. Uzbek aphorisms reinforce the significance of respecting and learning from the wisdom of elders.

Hospitality and Generosity: Uzbek culture is known for its emphasis on hospitality and generosity. This cultural context is often reflected in aphorisms that highlight the virtues of kindness, hospitality, and benevolence. Uzbek aphorisms can provide guidance on appropriate social behavior, community engagement, and the importance of showing generosity and respect to others.

Proverbs and Sayings: Uzbek culture has a rich tradition of proverbs and sayings, which are closely related to aphorisms. Proverbs often convey cultural wisdom, moral lessons, and social norms in a concise and memorable form. The use of proverbs and sayings in daily conversations, storytelling, and folk traditions highlights their cultural significance as tools for communication, teaching, and preserving cultural identity.

In both English and Uzbek cultures, aphorisms serve as repositories of cultural wisdom, moral lessons, and societal values. They reflect the unique historical, literary, and social contexts of these cultures, offering insights into the cultural fabric, humor, wisdom, and collective knowledge of the respective societies.

Here are examples of aphorisms within different thematic categories:

Wisdom and Knowledge:

"The only true wisdom is in knowing you know nothing." (English)

"Ilming asli qalbdadir." (The essence of knowledge is in the heart.) (Uzbek)

Virtues and Morality:

"Actions speak louder than words." (English)

"Iyman ikki qorong'uchoqdir." (Faith is like a double-edged sword.) (Uzbek)

Time and Opportunity:

"Strike while the iron is hot." (English)

"Vaqtida kelgan bo'lsin, vaqti ketgan bo'lsin." (May you come on time, may your time pass.) (Uzbek)

Love and Relationships:

"Love is blind." (English)

"Muhabbat xalqda va dil daryosida yoqdir." (Love is found among people and in the river of the heart.) (Uzbek)

Adversity and Resilience:

"When life gives you lemons, make lemonade." (English)

"Hurmaga to'qinmagan chag'alar chumoqqa ergashadi." (Teapots that have not been exposed to fire become rusty.) (Uzbek)

Nature and the Environment:

"A rolling stone gathers no moss." (English)

"Tabiat seshani tutmas, bag'ri boruvoni qo'yimas." (Nature doesn't hold onto the wind; it doesn't keep a pair of oxen in its heart.) (Uzbek)

These examples represent just a fraction of the vast collection of aphorisms in English and Uzbek languages. Each aphorism encapsulates a specific theme or message, offering concise and memorable insights into various aspects of life, human nature, and cultural values.

CONCLUSION

In conclusion, English aphorisms frequently use brevity, figurative language, rhetorical tactics, wordplay, and wit to successfully convey their thoughts. Uzbek aphorisms, on the other hand, frequently contain proverbial terms, poetic elements, cultural allusions, symbolism, and metaphor. Aphorisms' linguistic characteristics in both languages help make them memorable, impactful, and capable of succinctly and engrossingly expressing profound thoughts.

REFERENCES

- Авдеева А. С., Водоватова Т. Е. Афоризм: понятие, лингвистический статус, структурно-содержательная специфика //Вестник Международного института рынка. – М., 2017, № 2, 127-134 стр.
- Землянская Е. В. Структурно-семантические и функциональные особенности стилевой интертекстуальности в англоязычном афоризме: дисс. ... к. филол. н. СПб., 2004, С. 210
- Samadova O. I. Comparative linguistic analysis of Uzbek and English aphorisms Academic research in educational sciences volume 1 | issue 3 | 2020. ISSN: 2181-1385.
- Jumaniyozova M.M. Literary Aphorisms As An Element Of Linguistic Art (On The Example Of Erkin Azam's Work) Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2020: 804 European Journal of Molecular & Clinical Medicine ISSN 2515-8260 Volume 7, Issue 06, 2020.

Internet Sources

1. merriam-webster.com
2. dictionary.cambridge.org
3. examples.yourdictionary.com
4. wikipedia.org

INKLYUZIV TA'LIM SIFATINI YAXSHILASH TOG'ARISIDA AYRIM MULOHAZALAR

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich,

O'zbekiston Milliy universiteti "Fuqarolik jamiyati
va huquq ta'limi kafedrası" mudiri, siyosiy fanlar
doktori, dotsent

Sharopova Malika Dilshod qizi,

O'zbekiston Milliy universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti Milliy g'oya ma'naviyat
asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi 3-bosqich talabasi

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada muallif mamlakatimizda joriy qilinayotgan yangi ta'lim tizimi ya'ni inklyuziv ta'limni o'zi nima ekanligi hamda takomillashuvi va bu ta'lim tizimi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ham joriy qilinganligi, inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish maqsadida yangi qaror va farmonlar qabul qilinib, vazifalar yuklatilganligi haqida so'z boradi.*

***Kalit so'zlar:** ta'lim, tarbiya, nogiron, inklyuziv, rivojlanish, o'smirlar, takomillashuv.*

Inklyuziv ta'lim o'zi nima? Inklyuziv ta'lim umumiy ta'limni rivojlantirish jarayoni bo'lib, hamma uchun, shu jumladan, alohida ehtiyojli o'quvchilar uchun ta'lim olish imkoniyatini beradi. Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olib, huquq va qobiliyatlarini hurmat qiladigan, ijtimoiy adolat va tenglikka erishishni maqsad qilgan holda tashkil etiladi. Inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojga ega, nogiron bo'lgan o'quvchilar ham faqat maxsus o'quv muassasalarida emas, balki nogironligi bo'lmagan o'quvchilar o'qiydigan umumta'lim o'quv muassasalarida ham talim tarbiya olishlari mumkin ekanligini e'tirof etadi. Darhaqiqat, bizni

davrimizga kelib, inklyuziv ta'lim haqiqatga aylanib, dunyoning barcha mamlakatlarini barqaror ravishda qamrab olmoqda. Ammo shu bilan birga, intensive ravishda amaliyotga kirib kelayotgan inklyuziv ta'lim, mavjud ta'lim tizimi uchun juda ko'p murakkab savollar va yangi vazifalarni qo'yadi. Inklyuziv ta'lim bu davlat siyosati bo'lib, nogiron va nogironligi bo'lmagan o'quvchilar o'rtasida gi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj o'quvchilar , o'smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. Inklyuziv ta'lim alohida yordamga muhtoj o'quvchilarni normal rivojlanishdagi oquvchilar bilan teng huquqlik asosida ta'lim tarbiya olishlarini ta'minlaydi. Shuning uchun ham bu o'ta ahamiyatlidir.¹ Mamlakatimizda ta'lim tizimiga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilmoqda. O'tgan davr mobaynida mamlakatimizda o'sib borayotgan avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta'limning samarali tizimini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamlı ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, olib borilgan tahlil, bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrovini ta'minlash, maktabgacha ta'lim muassasalarini zamonaviy o'quv-metodik materiallar va badiiy adabiyotlar bilan to'ldirish, sohaga malakali pedagog va boshqaruv kadrlarini jalb qilish masalalarini hal etish zarurligini ko'rsatmoqda. Inklyuziv ta'lim ta'lim sifatini yaxshilashga olib keladigan katalizator bo'lib xizmat qilishi mumkin. Maxsus ehtiyojli bolalarni umuta'lim muassasalariga qabul qilinishi o'quvchilarni yanada bolaga qaratilgan foalroq va ko'proq o'quvchilarni qamraydigan yangi o'qitish uslublarini ishlab chiqishga undaydi. Buning nafi esa hamma bolaga tegadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini

¹ Oily o'quv yurtlarida "To'siqsiz muhitni" ta'minlash jarayonlarining metodik asoslari; uslubiy qo'llanma. Dotsent Usmonjon Bo'tayev, Sharapova Malika

tasdiqlash to‘g‘risida”¹ gi farmoniga muvofiq, O‘zbekistonda inklyuziv ta‘limni rivojlantirish, alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko‘rsatiladigan ta‘lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida 2020 — 2025-yillarda xalq ta‘limi tizimida inklyuziv ta‘limni rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi. 2020 — 2025-yillarda xalq ta‘limi tizimida inklyuziv ta‘limni rivojlantirish konsepsiyasini 2020-2021-yillarda amalga oshirish bo‘yicha “yo‘l xaritasi” ishlab chiqildi. Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar ta‘limini 2025-yilgacha rivojlantirishning maqsadli ko‘rsatkichlari tasdiqlandi. Konsepsiya erishilgan natijalar, maqsadli ko‘rsatkichlar va tegishli davrga mo‘ljallangan asosiy yo‘nalishlardan kelib chiqqan holda 2022-yildan boshlab har yili tasdiqlanadigan alohida “Yo‘l xaritasi” asosida bosqichma-bosqich amalga oshirilishi belgilandi. Konsepsiya ikki bosqichda amalga oshirish, jumladan: 2020 — 2022-yillar davomida:

- inklyuziv ta‘lim tizimi sohasidagi normativ baza takomillashtirish;

- inklyuziv ta‘lim tizimi uchun malakali pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasi oshirish;

- inklyuziv ta‘lim joriy etilgan muassasalarning moddiy-texnik bazasi mustahkamlanishi, ular maxsus moslamalar (ko‘tarish qurilmasi, pandus, tutqich va boshqalar), zarur adabiyotlar, metodik qo‘llanmalar, turli kasblarga o‘qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta‘minlanishi.² 2023 — 2025-yillar davomida:

- inklyuziv ta‘lim tizimi bosqichma-bosqich boshqa umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida joriy qilish;

- alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan har bir bolaning inklyuziv ta‘lim olish huquqini ta‘minlashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirish;

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida qarori

² O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining alohida ta‘lim olish ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim- tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to‘g‘risidagi qarori 13.10.2020

-o'quvchilarning jismoniy va aqliy ehtiyojidan hamda ta'lim muassasalarining geografik joylashuvidan kelib chiqib alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari soni optimallashtirish belgilab qo'yildi.¹

Xulosa o'rnida aytishim mumkinki, inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etishdan iborat. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan har qanday maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordamga ega bo'lishi, darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi. Inklyuziv ta'lim to'g'ri tanlovdir, sababi bolalar uyda yoki maxsus muassasalarda ta'lim olgandan ko'ra oddiy maktabda o'z tengdoshlari bilan ta'lim olganda ularning bilim olishga bo'lgan ishtiyoqi oshadi, ta'lim samaradorligi ham yuqori bo'ladi. Uyda ta'lim olgan bolalar jamiyatdan uzulib qoladi, ko'pchilikka qo'shilolmay odamovi bo'lib qolishadi. Maxsus muassasalarda ta'lim olgan bolalarning ko'pchiligi esa bilim darajasi past bo'lib qolishi, yoki o'qishga qiziqishi pasayishi mumkin, sababi u yerda undan ham rivojlanishda orqada qolgan bolalar bo'lishi mumkin, baribir muhit katta ta'sir qiladi. Inklyuziv ta'limda tarbiyachi, pedagoglar, sog'lom bolalar va ota- onalar o'zaro hamjihatlikda faoliyat olib borib, nuqsonli bolalarga yordam berishlari kerak deb o'ylayman.

¹ Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова, Г.В. Юсупова и др. Педагогика и психология инклюзивного образования: учебное пособие . – Казань, 2013

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Oily o'quv yurtlarida "To'siqsiz muhitni" ta'minlash jarayonlarining metodik asoslari; uslubiy qo'llanma. Dotsent Usmonjon Bo'tayev, Sharapova Malika
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida qarori PQ-4312
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining alohida ta'lim olish ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim- tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to'g'risidagi qarori 13.10.2020
4. Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова, Г.В. Юсупова и др. Педагогика и психология инклюзивного образования: учебное пособие . – Казань, 2013

KUTUBXONACHI KUTUBXONA-AXBOROT JARAYONINING YETAKCHI ISHTIROKCHISI

Murotova Yulduz Faxriddin qizi

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

Kutubxona-axborot faoliyati fakulteti 3- kurs talabasi

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada axborot-kutubxona faoliyatining jamiyatdagi qonun va me’yorlar asosida shakllantirilishi lozim bo‘lgan me’yorlari, axborot-resurs markazlaridan foydalanuvchilarning o‘zgarib boruvchi mavjud ehtiyojlariga mos tushuvchi xizmat samaradorligini oshirish va takomillashtirish hamda bu jarayonlarda kutubxonachi shaxsining o‘rni, ahamiyati borasida fikr yuritilgan.*

***Kalit so‘zlar:** boshqaruv subyeksi, boshqaruv obyeksi, kutubxonachilik jarayoni, qayta aloqalarni tiklash, axborotlar almashinuvi, tashkillashtiriladigan tamoyillar, ku- tubxonachilik tizimi.*

KIRISH

Bugungi kunda butun dunyoda ta’lim tizimi va u bilan bog‘liq bo‘lgan postindustrial jamiyat munosabatlari to‘g‘risida ko‘plab fikr-mulohazalar bildirilmoqda. Agar insoniyat mashhur Fermi paradoksi, ya’ni texnik sivilizasiyaning o‘z-o‘zini bartaraf etish tamoyillari bo‘yicha rivojlanish ssenariysidan saqlana olsa, unda industralizmdan postindustralizmga, «axborotlar jamiyatiga» o‘tish jarayoni yuz beradi [1].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Jumladan, O‘zbekiston sharoitida axborot-kutubxona faoliyatining barcha mezonlari, birinchi navbatda, jamiyatdagi qonun va me’yorlar asosida shakllanishi lozim bo‘lgan ijtimoiy institut sifatida namoyon bo‘la boshladi. Shuning uchun ham davlatning bosh strategik yo‘nalishlaridan sanalgan ta’limning madaniy-ma’rifiy

sohasiga jiddiy yondashish muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiiyki, bu holat nafaqat shakl, balki mazmun jihatdan ham muammoga yangicha yondashuvni hamda uning zamonaviy boshqaruv tizimini takomillashtirishni talab etardi.

Axborot kutubxona faoliyatini boshqarish deganda, tashqi muhit shart-sharoitlaridan kelib chiqib, kutubxonalardan foydalanuvchilarning o'zgarib boruvchi mavjud ehtiyojlariga mos tushuvchi xizmat samaradorligini oshirish va takomillashtirish faoliyati tushuniladi. Axborot-kutubxona faoliyati tizimi va uning mexanizmini boshqarishda ikkita omil muhim ahamiyat kasb etadi, bular [2]:

- a) boshqaruv obyekt;
- b) boshqaruv subyekti.

Boshqaruv obyektini asosini kutubxona va uning joylardagi bo'linmalari tuzilmasi tashkil qilib, u kutubxona xodimlari, kutubxona-bibliografiya va iqtisodiy manbalarni qamrab oladi. O'z navbatida, boshqaruv subyekti mavjud qonunchilik doirasida jamoaviy boshqaruv organi yoki qaysidir soha va tarmoqlarga mas'ul qilib belgilangan turli maqom (mavqe)dagi boshqaruv shaxslari jamlanmasidan iborat bo'ladi. Obyekt va subyekti o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik maqsad, tuzilma (struktura), xodimlar, vazifalar va ish uslubidan iborat boshqaruv tizimiga asoslanadi.

Tabiiyki, axborot-kutubxona muassasalaridan foydalanishda vorisiylik amaliyotiga asoslangan boshqaruv jarayoniga amal qilish hamma davrlarda ham ongli amalga oshirilib kelingan. Kutubxonashunoslikda ularning [3]:

- a) *ilmiylik;*
- b) *tizimli;*
- c) *boshqaruv subyekti faoliyatining boshqaruv obyektini asoslariga mos tushuvchi imkoniyatlari;*
- d) *qayta aloqalarni tiklash;*
- e) *ratsional darajadagi markazlashgan va markazlashmagan o'zaro muvofiqlik;*
- f) *tashkillashtiriladigan tamoyillardan iborat shakllari mavjud.*

XULOSA VA MUNOZARA

Umuman olganda, axborot-kutubxona faoliyati boshqaruv tizimining tuzilmasi an'anaviy holatda quyidagicha tashkil etilgan:

-Rahbariyat – ma'muriy xodimlar (direktor, uning o'rinbosarlari, bo'lim mudirlari).

-Mutaxassislar – kutubxona maxsus bo'linmalarining bosh mutaxassislari (uslubiyot ishchilari).

-Boshqaruv tizimidagi qo'shimcha xodimlar (kompyuter operatorlari, texnik koti-balar va boshqalar).

Aytish joizki, bugungi kun nuqtai nazaridan, ushbu tuzilma shartli mazmun kasb etadi. Negaki, yuqori sur'atdagi texnik taraqqiyot ko'p holatlarda chet tillarni o'zlashtirishda layoqatli va kompyuter dasturlarida unumli ishlay oladigan mutaxassislar hisobiga mavjud boshqaruv tizimiga sezilarli ta'sir o'tkazmoqda. Intellektual bilimlarga ega, kreativ fikrlaydigan, zamon bilan hamnafas kutubxonachilar ushbu yo'nalish rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etishi shubhasiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Yuldasheva S. Kitob mutolaasini shakillantirishda kutubxonachilik faoliyati //Oriental Art and Culture. – 2019. – №. IV (1).

2. Karimova H.Q. Yoshlarning siyosiy madaniyatini oshirish jarayonida axborot-kutubxona muassasalari holati: muammo va yechimlar. // «Axborot-kutubxona resurslaridan fan, ta'lim, madaniyat va biznes sohalarida foydalanish» mavzusida o'tkazilgan konferensiya materiallari. – T., 2010. –22-b.

3. Spravochnik bibliotekarya. – Sankt-Peterburg, "Professiya", 2010. –b. 187.

4. Yastrebova Ye.M. Strategicheskiy menedjment i strategicheskoe planirovanie dlya bibliotek: istoricheskiy ekskurs, seli i sumnost. Leksiya. – M.: MGUK, 2018. –b. 47

THE IMPORTANCE OF DISCUSSION SKILLS IN TEACHING ENGLISH

Sadullaeva Alfiya

Tursinbaeva Dilbar

Berdakh Karakalpak State University

ABSTRACT

This article examines the importance of developing discussion skills and teaching them in English language. The ability to discuss something in English means that the student is able to communicate in this language using all the knowledge that has been gained.

Key words

EFL/ ESL classrooms, community language learning, post-discussion.

INTRODUCTION

When one student tries to learn a language, except the grammar, vocabulary, the main four skills of it, also tries to learn how to act himself/herself to speak like a native speaker. In this case they should study how to display their thoughts and feelings so that it will be useful for them to practice their knowledge. In order to do that they should be taught how to discuss several topics due to interact with many other students in the language they are learning.

As an example, in teaching EFL (English as a Foreign language) the use of discussion can mostly be not developed. Because the students whose native language is not English, but trying to learn it, there is a slow development of the discussion skills. They should firstly learn the whole grammar, all the necessary vocabulary, including idioms and phrasal verbs, and then try to discuss something with the help of their knowledge.

When it comes to teaching ESL (English as a second language) it is easier to teach discussion skills for ESL classrooms. Because the students who are already familiar with English language, need a little effort to find the way to speak out their thoughts, as a consequence they are easily taught to discuss any topic.

MAIN BODY

The word “discussion” can also be accepted as an “interaction” , as during the process of discussion people communicate with each other and interact. That’s why interacting with other people in the language being learned is vital.

In order to be able to interact with others in English language, teachers should teach their students main skills with the help of which students can confidently speak and express their opinions. As an example, the Community language learning method in teaching can be applied to teaching discussion.

This method was developed by Charles A. Curran. Curran was a specialist in counseling and a professor of psychology at Loyola University, Chicago. His application of psychological counseling techniques to learning is known as Counseling-Learning. Community Language Learning represents the use of Counseling-Learning theory to teach languages. Even if Community language learning (CLL) was primarily designed for monolingual conversation classes where the teacher-counsellor would be able to speak the learners’ L1, the intention was that it would integrate translation so that the students would disassociate language learning with risk taking. This method is not all about teaching discussion but teachers can learn some principles of this method to apply in teaching discussion.

For instance, before doing discussion teacher should divide students to several groups containing 3 or 5 members. Then, teacher will give them topic, students should talk about the advantages and disadvantages of the topic, for example. So in that way discussion begins. Teacher can take a video of the process of discussion in order to show it later to students. This principle is from Community language learning. Because students will learn something while discussing the topic, that’s you

community language learning method is effective in the development of discussion skills.

During the discussion students use many gestures and work stress in order to make their speech colorful and interesting, as body language also takes crucial place to impress the listener. So these kind of techniques should also be taught by teachers.

Post-discussion is reviewing the whole process. For example one student collects all the videos which were taken while discussing some topics, and after some years the student can review his/her development in pronunciation, body language or fluency and, of course, in the discussion skills.

CONCLUSION

In the learning process the analysis of what you have learned means a lot. Especially the result of your learning, is usually visible when you talk and express your interests and opinions fluently without doing any mistakes and splits. In order to be confident while speaking with other people whom we met for the first time, of course, we need to know how to interact with them; the discussion skills can be the basis of the ability to speak confidently. So, nowadays many teachers try to organize many activities in order to develop speaking and discussion skills which makes learning a language entertaining and educating.

REFERENCES:

1. Christopher F. Green, Elsie R. Christopher, and Jacqueline Lam. Methodology in language teaching; New York, Cambridge university press. P 229.
2. Wai King Tsang and Matilda Wong. Conversational English, Methodology in language teaching; New York, Cambridge university press, P 213.
3. Jack C. Richards and Theodore S. Rodgers. (2001), Approaches and Methods in Language Teaching. (2nd edition) Cambridge University Press. P 93.

МОРФОЛОГИЯ ЖЕЛЧНОГО ПУЗЫРЯ И ЖЕЛЧНОГО СФИНКТЕРА ПРИ ВЕРХНЕЙ ДУОДЕНОЕЮНАЛЬНОЙ ОБСТРУКЦИИ

Ахмадова Дурдона Камол кизи

Студент Ташкентской медицинской Академии Термезского филиала
факультета «Лечебное дело» 2-курс

Бекмирзаев Эшкувват Рузибаевич

Ассистент кафедры «Биологическая химия» Ташкентской медицинской
Академии Термезского филиала

Аннотация: В статье рассмотрено морфологическое, анатомическое и функциональное значение желчного пузыря и желчного сфинктера. Физиологический, пищеварительный акт и роль желчи в нем. Желчь вырабатываемая печенью накапливается в желчном пузыре выполняет одну из главнейших функций переваривания в двенадцатиперстной кишке. Здесь она вместе с панкреатическим соком готовит пищу дальнейшему всасыванию. В статье также описано возможные патологии возникающие вследствие нарушения вышеперечисленного процесса. А также новая классификация этих функциональных заболеваний свидетельствует о значимости и актуальности данной темы.

Ключевые слова: желчный пузырь, сфинктер Одди, ампула Фатер, холицистэктомия, обструкция билиарного сфинктера, эндоскопическая ретроградная холангиопанкреатография, билиарный стент, сфинктеропластика.

Содержание:

Когда мы кушаем, в нашем организме происходит множество различных процессов, которые помогают нам переваривать и усваивать все необходимые нам питательные вещества. Одним из этапов процесса пищеварения является выработка желчи, вещества, вырабатываемого печенью, которое играет большую роль в переваривании жиров. Он транспортируется из печени в желчный пузырь, где хранится, готовый к следующему приему пищи.

Химические сигналы, называемые гормонами, сообщают желчному пузырю, когда нужно работать, затем он начинает сокращаться и выдавливать накопленную желчь в общий желчный проток. Общий желчный проток имеет длину около 7 см и на своем дистальном конце (внизу) встречается с главным протоком поджелудочной железы, который транспортирует жизненно важные пищеварительные ферменты липазу, амилазу и протеазу, вырабатываемые поджелудочной железой. Когда эти два основных протока соединяются, образуется крошечный проток, называемый ампулой Фатера.

Сок, состоящий из желчи и панкреатических ферментов, проходит через Фатерову ампулу и выходит в первый отдел тонкой кишки, называемый двенадцатиперстной кишкой. Здесь он начинает смешиваться с частично переваренной пищей из желудка, и пищеварение продолжается. Этот процесс основан на том, что кольцевые мышцы, в концевой части ампулы Фатерова протока, эффективно работают, контролируя поток соков в двенадцатиперстную кишку, расслабляясь и сокращаясь в нужное время. Этот небольшой мышечный клапан широко известен как сфинктер Одди.

Если сфинктер Одди не расслабляется должным образом, проток может оставаться плотно закрытым или спазмироваться, что останавливает поток соков в двенадцатиперстную кишку. Эти соки могут затем вернуться, вызывая увеличение давления внутри протоков. Когда это происходит, могут развиваться симптомы, в том числе сильные приступы боли в животе и тошнота.

Заболевания билиарного сфинктера возникают почти исключительно у людей, которым удалили желчный пузырь (операция, называемая холецистэктомией). Около 7 000 человек ежегодно подвергаются этой операции в Узбекистане и, по оценкам, до 5-10% будут страдать от долгосрочных симптомов. Хотя это значительно реже, люди, у которых все еще есть желчный пузырь, также могут страдать от расстройств билиарного сфинктера.

Было много терминов, используемых для описания проблем или предполагаемых проблем со сфинктером Одди, включая синдром после холецистэктомии и, в последнее время, дисфункцию сфинктера Одди (ДСО). В зависимости от симптомов и различных результатов тестов состояла из трех подгрупп: Типы I, II и III.

После многих лет исследований, в том числе испытаний различных вариантов лечения для всех типов, стало очевидным, что используемые методы управления и лечения не являются «универсальными», несмотря на то, что люди страдают от одних и тех же, иногда крайне изнурительных симптомов.

Поэтому была разработана новая система классификации расстройств желчного сфинктера. Есть надежда, что новая система поможет уменьшить любую путаницу и разочарование и, что наиболее важно, обеспечит получение людьми надлежащей медицинской помощи и поддержки, в которых они нуждаются.

Новая классификация:

- Стеноз/обструкция билиарного сфинктера. Определенные нарушения выявляются, когда сфинктер не функционирует должным образом из-за стеноза (сужения) или обструкции. К ним относятся результаты анализа крови, показывающие повышенный уровень ферментов печени или поджелудочной железы, и сканированные изображения, показывающие дилатацию (расширение) общего желчного протока или главного протока поджелудочной железы. Это может привести к приступам боли или рецидивирующему острому панкреатиту.

- Функциональное расстройство сфинктера желчевыводящих путей: хотя некоторые аномалии очевидны — либо расширение протока, либо повышение уровня ферментов печени или поджелудочной железы — они не обязательно требуют инвазивного вмешательства. Исследования неоднократно показывали, что риски инвазивных процедур для некоторых людей с функциональным расстройством сфинктера желчевыводящих путей перевешивают преимущества и могут привести к долгосрочным проблемам.

- Функциональная боль в сфинктере желчевыводящих путей: Когда тесты ферментов печени в норме, и тесты не показывают каких-либо аномалий желчных протоков, объясняющих симптомы боли в желчных протоках.

Каковы причины нарушений желчных сфинктеров?

- Стеноз/обструкция билиарного сфинктера (ранее известный как SOD типа I): возникает, когда сфинктер теряет способность расслабляться и правильно открывать проток. Одной из наиболее распространенных причин является попадание желчных камней в общий желчный проток после выброса из желчного пузыря, что может привести к необратимому рубцеванию (фиброзу) и повреждению сфинктера и протока. Другие причины стеноза желчного сфинктера включают заболевание желчного пузыря, операции на желчном пузыре и такие процедуры, как холецистэктомия и ЭРХПГ, панкреатит и холангит (воспаление желчных протоков).

- Причины функционального расстройства желчного сфинктера и функциональной боли в желчном сфинктере (ранее SOD типа II и типа III, соответственно): не всегда ясны, даже когда аномалия очевидна при функциональном расстройстве желчевыводящих путей. Одна из теорий относительно того, почему чаще страдают пациенты после холецистэктомии, заключается в том, что во время операции повреждаются нервы, и это повреждение влияет на работу сфинктера. Если механические отклонения, из-за

которых сфинктер не работает должным образом, не проявляются, это считается функциональным расстройством.

Каковы симптомы нарушений билиарного сфинктера?

- Наиболее частым симптомом (для всех 3-х типов СОД) является боль в животе в правом верхнем отделе живота, после еды – с особой привязкой к жирной пище. Боль возникает непосредственно под правой стороной грудной клетки, длится не менее 30 минут, не уменьшается при дефекации или изменении позы и может быть достаточно сильной, чтобы влиять на повседневную деятельность.

- Иногда боль может иррадиировать в спину и быть достаточно сильной, чтобы разбудить ночью людей с расстройством билиарного сфинктера. Это редко ежедневная или постоянная боль. Симптомы могут появляться и исчезать и различаться по степени тяжести.

Симптомы также могут имитировать другие, более серьезные состояния, такие как панкреатит (воспаление поджелудочной железы), холецистит (воспаление желчного пузыря), холангит (воспаление желчных протоков), а также другие функциональные желудочно-кишечные заболевания, такие как синдром раздраженного кишечника (СРК). и центрально-опосредованный абдоминальный болевой синдром (КАБС).

Боль длится от 30 минут до нескольких часов и может быть настолько сильной, что пробуждает людей ото сна ночью. Следовательно, это может иметь огромное влияние на повседневную деятельность человека и жизнь в целом. Хотя приступы могут быть болезненными и могут длиться некоторое время, они редко бывают постоянными, хроническими болями. В отличие от некоторых других желудочно-кишечных заболеваний, боль и симптомы не облегчаются при опорожнении кишечника.

Другие симптомы включают тошноту, рвоту, потерю веса и диарею. Диарея также может быть вызвана состоянием, называемым мальабсорбцией желчных кислот (ВАМ), и наблюдается у некоторых людей, которым удалили

желчный пузырь. См. нашу информацию здесь и спросите своего врача, если вы считаете, что это так.

Диагностика

Эндоскопическая ретроградная холангиопанкреатография (ЭРХПГ)

Одна из основных процедур, используемых для лечения стеноза/обструкции билиарного сфинктера, называется эндоскопической ретроградной холангиопанкреатографией (ЭРХПГ). Она включает в себя использование длинной гибкой трубки шириной с мизинец, которая называется эндоскопом. Он оснащен небольшой камерой и светом, которые помогают врачу, когда он вводится через рот и осторожно направляется вниз по пищеводу и через желудок, пока не достигнет двенадцатиперстной кишки — первого отдела тонкой кишки. Сбоку от двенадцатиперстной кишки есть небольшое отверстие, называемое большим сосочком двенадцатиперстной кишки, и именно через это отверстие пищеварительные соки попадают в двенадцатиперстную кишку. Как только эндоскоп установлен, врач проводит очень маленькие инструменты вниз по эндоскопу и через большой сосочек двенадцатиперстной кишки, где они достигают сфинктера Одди, ампулы Фатера, а также общего желчного протока и главного протока поджелудочной железы.

Расслабить сфинктер и лучше открыть проток можно путем разрезания мышечных волокон сфинктера – процедура, называемая эндоскопической сфинктеротомией. Другие процедуры могут быть выполнены с помощью ЭРХПГ, включая эндоскопическую баллонную сфинктеропластику (также известную как баллонная дилатация) — когда крошечный ненадутый баллон вводится в проток, где находится обструкция, а затем медленно надувается, вызывая открытие сфинктера и протока и позволяя соки течь легче. Эндоскопическая баллонная сфинктеропластика также может быть использована для удаления камней из общего желчного протока.

Стенты желчных протоков (билиарные стенты): тонкие полые пластиковые или металлические трубки могут быть вставлены с помощью ЭРХПГ, а также используются для удержания закупоренного протока открытым. Находясь в протоке, пищеварительные соки могут свободно течь через середину стента. Стенты также используются в качестве профилактического лечения после эндоскопических сфинктеротомий. Доступ к фатеровой ампуле через большой сосочек двенадцатиперстной кишки и рассечение сфинктера может привести к воспалению, которое впоследствии блокирует проток поджелудочной железы и может привести к острому панкреатиту после ЭРХПГ. Вставляя стент после разреза, он сохраняет проток открытым до тех пор, пока не пройдет воспаление. В большинстве случаев стент в конечном итоге выпадает из протока и выводится из организма во время дефекации — даже не подозревая об этом!

“MUSIQIY ASARLAR TAHLILI” FANIDA MURAKKAB SHAKLLARNING MOHIYATI VA AMALIYOTDA QO‘LLANILISHI

Tursunova Nargiza Rustamovna

O‘zbekiston Davlat Konservatoriyasi

nargis_6291@mail.ru

***Annotatsiya:** mazkur maqola o‘rta va oliy o‘quv yurtlarida nazariy fanlar ko‘p bo‘lganligi sababli ularning asl mohiyatini va nima uchun o‘quvchi va talabalarga aynan shu fan dasturga kiritilganini anglashga yordam beradi. Xususan, “Musiqiy asarlar tahlili” fanida murakkab shakllarning mohiyatini to‘liq anglashda oz samarasini beradigan maqoladir.*

***Аннотация:** данная статья посвящается ученикам и студентам среднего и высшего образования которые проходят курс «Анализ музыкальных произведений». Данная статья даст читателю понять о свойствах и роли данного предмета в жизни исполнителя.*

***Abstract:** The article is dedicated to pupils and students of secondary and higher education who are taking the course "Analysis of musical works". This article will give the reader an understanding of the properties and role of music in the life of the performer.*

***Kalit so‘zlar:** musiqiy asarlar tahlili, professional musiqa, uslub, janr, musiqiy til, turkum, estetik bilim, musiqa ifoda vositalari.*

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ/INTRODUCTION)

“Musiqiy asarlar tahlili” kursi professional musiqa va pedagogik ta’limda muhim rol o‘ynaydi. Musiqa tarixini o‘rganish bilan bir qatorda, turli uslublar qatlamlarini, tendensiyalarini, individual mualliflik uslublarini tushunish erkinligini

beradi, shuning uchun ushbu fan talaba o'quvchilarning ma'naviy, madaniy va professional o'sishiga hissa qo'shadi.

“Musiqiy asarlar tahlili” - musiqiy-nazariy turkumning eng murakkab fanlaridan biridir. Undagi har bir kichik detallar ham katta ahamiyatga egadir. Musiqani tinglash jarayonida kuyning hamohangligini kuzatamiz va biz yoqimli, dardli, mungli, qayg'uli, ba'zan kulguli hissiyotlarni his etamiz. Bularning barchasi musiqiy asarlarda qo'llaniladigan musiqa ifoda vositalari sabablidir.

Kompozitorning badiiy fikrlash tamoyillarini o'rganish va ushbu bilimlar yordamida musiqiy asarning yaratilgan davrini ruhini his etish ushbu fanning asosiy mohiyatlaridan biridir. Bunda o'qituvchi talabalar bilan birgalikda musiqiy asarlar tahlili fanini boshqa fanlar bilan o'zaro uyg'unligini, shuningdek har bir fan qanchalik bir-biriga ta'sir ko'rsatishini to'liq o'zlashtirsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Jumladan, garmoniya, solfedjio va musiqa nazariyasi, musiqa adabiyotida o'rgangan bilimlarni birlashtiradi va tahliliy ko'nikmalariga asoslanadi.

METODOLOGIYA (МЕТОДОЛОГИЯ/METHODS)

“Musiqiy asarlar tahlili” - musiqiy va nazariy fanlarning turkumining tarkibiy qismidir. Mazkur fanni to'liq o'zlashtirish o'zgacha yondoshuv orqali amalga oshiriladi. tahlil qilish Talabaning kelajakdagi ijro etish va o'qituvchilik faoliyatiga umumiy tarzda yordam beradi. Ushbu fan musiqashunoslikning tarixiy va nazariy jihatlarini birlashtiradi, bu esa kelajak mutaxassislarni umumiy badiiy va musiqiy hissiyotlarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Klassik - romantik shakllar bo'yicha tahlil qilish paytida turli xil musiqa fanlaridagi bir xil asarlarni o'rganish imkonini beradi. Ushbu yondashuv musiqa asarlarini muntazam tahlil qilishni o'rgatish, fanlar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlash, turli uslublar qatlamlarini tushunish erkinligini, trendlarni, individual mualliflik uslublarini kengaytirishni, bilim doirasini kengaytirib bo'lajak musiqachi va o'qituvchilarning professional o'sishiga hissa qo'shadi.

“Musiqiy asarlar tahlili” - bu ijodiy amaliyotning nazariy asoslari va musiqani tinglash, uning tarkibiy tuzilishi shaklini tushunish, musiqiy tasvirlarni shakllantirish

jarayoni haqida xabardorlik darajasini rivojlantirishga yordam beradi. (1) Ushbu holda paydo bo'ladigan musiqiy in'ikosni maqsadli tashkil etish, musiqiy asarni faqatgina hissiy va sub'ektiv tajribadan farqli o'laroq, musiqa tinglash imkonini beradi.

“Musiqiy asarlar tahlili” fanining maqsadi - talabalarning musiqiy-estetik ta'limi, musiqiy asarlarni shakl va mazmun birligida tahlil qilish ko'nikmalarini kompleks o'rgatadi. Musiqiy shaklning mantiqiy ma'nosini tushunish va musiqa til elementlari va o'zaro ta'sirida vositalarini ifodalash, uning tarixiy qismida asarlarning xususiyatlarini baholash ko'nikmasini beradi. Musiqiy til va musiqiy shakllar vositalarining so'nggi uch asrda kelib chiqishi va tarixiy evolyusiyasini kuzatib borish muhim ahamiyatga ega. Musiqa ijodining asosiy me'yorlari va qonunlari zamonaviy musiqiy tafakkurni belgilovchi omil sifatida mustahkamlandi. Musiqa asarlarini tahlili bo'limlarida tahlil qilish jarayonining eng muhim xususiyati ularning amaliy yo'nalishi hisoblanadi.

O'zDKning 2-kurs talabalari uchun “Musiqiy asarlar tahlili” kursi (14 soat), amaliy (10 soat) va seminar (6 soat) mashg'ulotlari, shuningdek, talabalarning mustaqil ishi (30 soat) mavjud. Ushbu fan ikki asosiy bo'limdan iborat: asosiy musiqiy shakllarni (vokal, xor, cholg'u musiqa) chuqur o'rganish; turli shakllar va janrlarda musiqiy asarlarni amaliy o'rganish. Nazariy qism tarkibida: ma'ruzalar, seminarlar, pedagog tomonidan taqdim etilgan nazariy mavzular bo'yicha mustaqil tayyorlangan ma'ruzalar, og'zaki va yozma shaklda, test so'rovlari. Amaliy qismga quyidagilar kiradi: og'zaki shaklda mustaqil tayyorlanishga oid ishni yaxlit tahlil qilish va yozma bayonda kichik analitik eskiz shaklida ishlash, mustaqil tayyorlanish va tayyorlanmasdan ishlash tuzilmasini tahlil qilish, eshittirish (musiqali matnsiz) shaklini tahlil qilish, turli mavzulardagi musiqiy misollarni tanlash. Talabalar qabul qilingan nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlarda musiqiy asarlarni o'z faoliyatida tahlil qilishda qo'llashlari va muayyan rejaga asoslangan turli xil musiqiy shakllarni tizimli tahlil qilishlari kerak.

Talabalarga mustaqil ish uchun taqdim etilgan vazifalar orasida reproduktiv faoliyat (o'quv adabiyotlari va savollarga javob beruvchi nazariy materiallarni o'rganish, musiqiy tilning turli elementlarini avtonom va kontekstli qilish, o'quv materiallarini takrorlash muammolarini hal qilish) va muammolarni qidirish analitik va ijodiy (musiqiy kompozitsion) belgilar, grafikalar va jadvalning ayrim mavzularidagi jadvallari.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ/RESULTS)

Zamonaviy o'quv jarayonining talablariga muvofiq, an'anaviy o'qitish uslublari interaktiv shakllarda o'tkaziladi: auditorlik tahlillari, o'yin vaziyatlari, munozaralar, ijodiy vazifalar, kichik guruhlarda ishlash. Talaba o'quv tizimining faol elementi hisoblanadi (2). Bu mashqning faol turlari bo'yicha intizomning nazariy pozitsiyasini egallash orqali namoyon bo'ladi: auditorlik tahlillari, kompozitsion. Interaktiv o'rganish jarayonida yuqorida ko'rsatilgan tadbirlarni tashkil qilish, tinglovchilarning o'zini o'zi boshqarishning mustaqilligi, mustaqillik va vazifalarni bajarishga ijodiy yondashuvni shakllantirish kiradi. Kurs davomida o'qituvchining asosiy vazifasi - o'quvchilarning musiqiy fikrlashlarini maksimal darajaga ko'tarish, o'z-o'zini tarbiyalash istagini kuchaytirish va uning professional darajasini o'zini o'zi yaxshilash.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION)

Musiqiy tilning asosiy tarkibiy qismlarini o'rganish va shakllantirish (musiqiy materiallarning taqdimoti turlari, mavzularning turlari, motivatsion shakllar, keng hajmli tematik tuzilmalar), ya'ni ilm-fanning mualliflik g'oyasiga yanada chuqurroq kirib borishiga hissa qo'shadigan tarkibiy qismlarni o'rganishga bag'ishlangan bir necha kirish darslari, musiqiy kompozitsiyani shakllantirish va rivojlantirish. Dasturda ma'ruza kurslarining turli mavzulardagi detallari bilan tanishish mumkin. Eng ko'p o'rganilgan mumtoz - romantik musiqiy shakllardir. Ushbu bo'limda ko'proq murakkab shakllarni o'rganish uchun tizimli usullarni tushunish uchun asos bo'lgan "Davriya" va "Oddiy shakllar" mavzulariga alohida e'tibor beriladi. Biroq musiqa turlarini shakllantirish xususiyatlari, shuningdek, 20-asrning kompozitsion

metodlari va musiqiy shakllari (soʻnggi nazariy materialning kursiga kirish, oʻquvchilarning zamonaviy musiqa haqidagi fikrlarini kengaytirishga imkon beradi) (3).

Aslida musiqiy shakllar nazariyasi talabalarning eshitish tajribasiga asoslangan holda, turli davr va uslublar musiqasini ajrata olish koʻnikmasini vujudga keltirishi kerak. Kursning oʻziga xosligi shundaki, u muayyan tahlillarga asoslangan holda, ularning umumiy tarzda fikrlashga oʻrgatadi, talabalar fikrini faol ravishda harakatga keltiradi (4).

Kursda quyidagi pedagogik vazifalar hal etiladi: 1) "Musiqiy asarlar tahlili" fanining dasturdagi materiallari mavzulari va boʻlimlarini oʻrganish; 2) fanning mavzusi va boʻlimlarini birlashtirish; 3) talabalarning oʻquv materiallariga ijodiy munosabatini faollashtirish; 4) olingan bilim sifati ustidan nazoratni taʼminlash.

Musiqani tahlil qilish qobiliyati oʻqituvchiga - musiqachi musiqiy asarlarning mahoratini toʻgʻri baholash va uni amalga oshirishda foydalanishning mumkinligini aniqlash imkoniyatini beradi. "Musiqiy asarlar tahlili" koʻnikmalarini oʻrganish repertuarini oʻzlashtirishi uchun foydalidir. Bundan tashqari, ushbu intizom tadqiqot ishida muhim amaliy ahamiyatga ega.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ/CONCLUSION)

Mazkur fanning asosiy maqsadi talabalar uchun ijro etayotgan asar mazmuni va shaklini bilishni oʻrgatadi. Shunga koʻra, ishning muhim shakllaridan biri umumlashtirilgan tahlil boʻlib, talabalarni oʻz bilimlarini umumlashtirilishini talab qiladi. Turli davr va uslublar asarlarini tahlil qilib, oʻqituvchi talabalarni turli musiqiy shakllarga xos boʻlgan eng muhim xususiyatlarga, shuningdek, bir shaklning tarixiy evolyusiyasiga eʼtibor qaratishlari kerak. Asarning shakli tahlili natijasida olingan xulosalar kompozitorning uslubiga, uning oʻziga xosligi va betakror individualligiga, ishidagi innovatsiyalarning mavjudligiga va boshqalarga nisbatan kengroq umumlashtirilishi mumkin. Umuman, Oʻzbekiston kompozitorlari asarlarini tahlil qilishning modellari sifatida, bir tomondan, anʼanaviy tarzda shakllantiruvchi tamoyillarga tayanib, boshqa tomondan, oʻzbek kompozitorlariga xos boʻlgan oʻziga

xoslikni ko'rsatishga imkon beradigan model sifatida jalb qilish juda muhimdir. Hozirgi musiqa fanining holatini hisobga oladigan kurs dasturini yaratishga imkon beradi: 1) shakllanishning asosiy stimuli - garmonik, metrik, tematik; 2) har xil tarixiy bosqichlarda - barokko, klassik - romantik, zamonaviy shakllari. Shunday qilib, ushbu intizomni o'rganish musiqiy ufqlarni kengaytirishga, ijro etuvchi musiqachining umumiy madaniy darajasini boyitishga, professional musiqiy bilimlarni rivojlantirishga, tabiiy musiqa ma'lumotlarini rivojlantirishga, musiqiy in'ikoslarning ravonligiga, badiiy uslub tuyg'usini rag'batlantiradi, shuningdek, hodisalarni mustaqil ravishda baholashga imkon beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА /REFERENCES)

1. **N., Xolopova V.** *Analiz Muzikalnix form.* SP : б.н., 2001. стр. 500.
2. **A., Mazel L. и A., Tsukkerman V.** *Analiz muzikalnix proizvedeniy.* M : б.н., 2002. стр. 616.
3. **I., Sposobin.** *Musiqqa shakli.* T. : б.н., 1982. стр. 407.
4. **A., Parsegova.** *Analiz muzikalnix proizvedeniy.* T : б.н., 2009.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	Xakimov, R., & Djalilov, S. (2023). XALQARO-HUQUQIY STANDARTLAR VA O‘ZBEKISTON KONSTITUTSIYAVIY ISLOHOTLARIDA NOGIRONLIGI BO‘LGAN SHAXSLARNING HUQUQLARI. SCHOLAR, 1(18), 4–13. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4210
2	Axmedova, D. B., & Daminova, N. N. qizi. (2023). BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHISINING PEDAGOGIK MAHORATI. SCHOLAR, 1(18), 14–17. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4211
3	Axmedova, D. B., Sodiqova, B. I., & Davlatova, S. M. (2023). TARBIYA JARAYONINING QONUNIYATLARI VA TAMOYILLARI. SCHOLAR, 1(18), 18–21. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4212
4	Shamsitdinova, X. M. qizi. (2023). MOLIYA BOZORI VA UNING BUGUNGI KUNDAGI O‘RNI. SCHOLAR, 1(18), 22–25. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4214
5	Мамашаев, Б. С., & Файзуллаев, О. Т. (2023). МЕХНАТ МУҲОФАЗАСИ ВА ТЕХНИКА ХАВФСИЗЛИГИ БЎЙИЧА ЎҚИТИШ. SCHOLAR, 1(18), 26–31. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4216
6	Saidova , M. Y. kizi. (2023). USMON NASIR’S LIFE AND WORKS AS WELL AS IDEOLOGICAL-ARTISTIC ANALYSIS OF HIS POEMS. SCHOLAR, 1(18), 32–34. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4217
7	Bobomuratov, I. I. (2023). SURXONDARYO VILOYATIDA PARRANDA GO‘SHTI YETISHTIRISHNING IQTISODIY STATISTIK TAHLILI. SCHOLAR, 1(18), 35–41. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4218
8	Мясоедов, Е. А. (2023). ПСИХОЛОГИЗМ И ФОРМЫ ЕГО ВЫРАЖЕНИЯ В РОМАНЕ Ф.М.ДОСТОЕВСКОГО «ИДИОТ». SCHOLAR, 1(18), 42–48. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4219

9

Kotibov, R. B. o'g'li. (2023). SO'FI OLLYOYOR ASARLARIDAGI PEDAGOGIK G'OYALAR TAHLILI. SCHOLAR, 1(18), 49–51. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4220>

10

Abdiyeva, S. I. qizi. (2023). MEHMED II FOTIH VA UNING KONSTANTINOPOLNI EGALLASHI. SCHOLAR, 1(18), 52–55. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4221>

11

Umarov, M. (2023). ZAMONAVIY SHAXAR SHAROITIDAGI JANGDA OTISHNI TASHKILLASHTIRISH. SCHOLAR, 1(18), 56–60. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4222>

12

Achilova, Z. Q. (2023). “MALLA SAVDOGAR” DOSTONIDA SHAROB – BADFE'LLIK RAMZI SIFATIDA YORITILISHI. SCHOLAR, 1(18), 61–69. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4223>

13

Eshtemirov, K. G. o'g'li. (2023). JALOLIDDIN MANGUBERDINING HARBIY YURISHLARI. SCHOLAR, 1(18), 70–76. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4224>

14

Sodiqova, M. S. (2023). GIPOTAKSEMIK QO'SHMA GAPLARNING BOSHQA GAP TURLARI BILAN MA'NODOSHLIGI VA BUNING TARJIMASHUNOSLIKDAGI AHAMIYATI. SCHOLAR, 1(18), 77–82. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4225>

15

Noriyeva, A. J. qizi. (2023). ALGEBRANING AYRIM DOLZARB MASALALARI. SCHOLAR, 1(18), 83–86. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4226>

16

Ibodov, B. (2023). THE ROLE OF PROTECTIONISM AND FREE MARKET IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF STATES. SCHOLAR, 1(18), 87–90. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4227>

17

Вахабова, Д. Р. (2023). УЗБЕКСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА И МИРОВАЯ ГЛОБАЛИЗАЦИЯ. SCHOLAR, 1(18), 91–99. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4228>

18

Vahobova, D. R. (2023). ABU ABDULLOH RUDAKIYNING FALSAFIY QARASHLARI. SCHOLAR, 1(18), 100–108. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4229>

19

Babayeva, Z. A. qizi, & Negmatova, S. T. (2023). NOAN'ANAVIY DUKKAKLI O'SIMLIKLARNI YETISHTIRISHDA AGROTEXNIK TADBIRLARNING AHAMIYATI. SCHOLAR, 1(18), 109–116. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4230>

20

Axmadjonova, J. J. qizi. (2023). ABDULLA AVLONIYNING JADIDCHILIK FAOLIYATIDAGI FIDOKORONA MEHNATI. SCHOLAR, 1(18), 117–121. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4231>

21

Jahonova, X. G. qizi. (2023). TIMSS XALQARO TADQIQOTINING O'RNI VA AHAMIYATI. SCHOLAR, 1(18), 122–127. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4232>

22

Ahmedova, R. M. (2023). MATNLI MASALALAR YECHISH. SCHOLAR, 1(18), 128–132. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4233>

23

Файзиева, У., Уракова, У., & Уракова, С. (2023). ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕГЕТАТИВНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОРГАНИЗМА ПРИ ГЛЮМЕРУЛОНЕФРИТАХ У ДЕТЕЙ. SCHOLAR, 1(18), 133–147. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4234>

24

Raxmatullayeva, M., & Kadirova, G. (2023). GIYOHVANDLIK - ASR VABOSI. SCHOLAR, 1(18), 148–151. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4235>

25

Yuldasheva, Z., & Tadjibayeva, N. A. (2023). YOSHLARNI SOG'LOM TURMUSH TARZIGA INTILISHINI SHAKLLANTIRISH. SCHOLAR, 1(18), 152–155. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4236>

26

Mirzahamdama, S. K. qizi, Po'latova, S. V. qizi, & Qudratova, A. X. qizi. (2023). QISHLOQ XO'JALIGI ZARARKUNANDALARIGA QARSHI BIOLOGIK KURASH VA ENTOMOFAGLARNING AHAMIYATI. SCHOLAR, 1(18), 156–161. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4237>

27

Yusupova, J. K., Cho'ponov, O. S. o'g'li, & Allayarov, S. A. o'g'li. (2023). GRAFLARDA ERKIN UCHLARNI TANLASH, BO'YASH ALGORITMI. SCHOLAR, 1(18), 162–165. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4238>

28

Алижоннова, Г. А. к. (2023). “АНДА ЖОНИДУР”МИ ЁКИ “АНДИЖОНИЙДУР” ЁХУД АСРЛАР ОШСА-ДА, АҲАМИЯТИНИ ЙЎҚОТМАГАН АСАРЛАР. SCHOLAR, 1(18), 166–170. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4239>

29

Rustamova, D. (2023). SIGNIFICANCE OF APHORISMS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. SCHOLAR, 1(18), 171–177. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4240>

30

Bo‘tayev, U. X., & Sharopova, M. D. qizi. (2023). INKLYUZIV TA’LIM SIFATINI YAXSHILASH TOG‘RISIDA AYRIM MULOHAZALAR. SCHOLAR, 1(18), 178–182. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4241>

31

Murotova, Y. F. qizi. (2023). KUTUBXONACHI KUTUBXONA-AXBOROT JARAYONINING YETAKCHI ISHTIROKCHISI. SCHOLAR, 1(18), 183–185. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4242>

32

Sadullaeva, A., & Tursinbaeva, D. (2023). THE IMPORTANCE OF DISCUSSION SKILLS IN TEACHING ENGLISH. SCHOLAR, 1(18), 186–188. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4243>

33

Ахмадова, Д. К. к., & Бекмирзаев, Э. Р. (2023). МОРФОЛОГИЯ ЖЕЛЧНОГО ПУЗЫРЯ И ЖЕЛЧНОГО СФИНКТЕРА ПРИ ВЕРХНЕЙ ДУОДЕНОЕЮНАЛЬНОЙ ОБСТРУКЦИИ. SCHOLAR, 1(18), 189–195. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4244>

34

Tursunova, N. R. (2023). “MUSIQIY ASARLAR TAHLILI” FANIDA MURAKKAB SHAKLLARNING MOHIYATI VA AMALIYOTDA QO‘LLANILISHI. SCHOLAR, 1(18), 196–201. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4276>